

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

ƏMİROV VÜQAR ŞAHİN OĞLUNUN

**« MDB REGIONUNDA BEYNƏLXALQ İNVESTİSİYA
ƏMƏKDAŞLIĞININ İNKİŞAF MEYİLLƏRİ » MÖVZUSUNDA**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İstiqamətin şifri və adı:

Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər

İxtisasın şifri və adı:

060401

Dünya İqtisadiyyatı

Elmi rəhbər:

Magistr proqramının rəhbəri:

dos. Quliyev M.Y

dos. Cəmilov M.R.

Kafedra müdiri:

prof. Hacıyev Ş.H.

BAKİ - 2014

Referat

Mövzunun aktuallığı. Müasir dövrdə beynəlxalq investisiya əməkdaşlığı sferası yeni inkişaf meylləri kəsb edir, rəqabət və innovasiya amillərinin rolunun atması ilə xarakterizə olunur. Bu baxımdan MDB regionu dövlətlərinin müasir inkişafı və iqtisadi münasibətləri beynəlxalq investisiya əlaqələrinin rolundan daha yüksək dərəcədə asılıdır. Regionun təbii resurslarla əhəmiyyətli dərəcədə zəngin ölkələri eyni zamanda geoiqtisadi cəhətdən mühüm mövqeyə malikdir. Belə bir üstünlüklər və yeni geosiyasi konfliktlər və sanksiyalar kontekstində qarşılıqlı əməkdaşlıq münasibətlərinin genişləndirilməsi və yeni investisiya layihələrinin həyata keçirilməsi cətin, lakin əhəmiyyətli dərəcədə aktualdır. Region ölkələri üçün beynəlxalq investisiya əlaqələri müasir dövrdə infrastruktur inkişafın əsasını təşkil edir. Aİ və Rusiya ilə investisiya əlaqələrinin genişləndirilməsi region cərcivəsində əməkdaşlığın mühüm prioritetidir.

Dissertasiya işində məqsəd və vəzifələr. Regional və qlobal səviyyədə birbaşa xarici investisiyalar sahəsində iqtisadi əməkdaşlığının inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi, sanksiyalar şəraitində investisiya əlaqələrinin problemlərinin və potensiallarının araşdırılması və istifadə imkanlarının qiymətləndirilməsi, investisiya əlaqələri hesabına enerji və iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin olunmasında qarşılıqlı maraqların təminatı, eləcə də qabaqcıl texnologiyaları tətbiq etməyə imkan verən əlaqələrin genişləndirilməsi yollarının müəyyənləşdirilməsi, infrastruktur sistemlərin müasir tələblər səviyyəsində inkişaf etdirilməsi və s. magistr dissertasiyası işində əsas məqsədlər kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Tədqiqatda xüsusilə, Azərbaycanın bu sahədə əməkdaşlıq potensiallarının qiymətləndirilməsi qarşısıya qoyulan başlıca məqsədlərdən biridir. Tədqiqatın bu kimi məqsədlərinə müvafiq olaraq bir sıra konkret vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

- MDB regionu dövlətlərində yeni geosiyasi situasiyanın doğurduğu amilləri təhlil etmək;
- Regionda beynəlxalq birbaşa xarici investisiya qoyuluşlarının dinamikası və meyllərinin araşdırılması;
- Region ölkələri ilə Azərbaycanın investisiya əlaqələrinin təhlili;
- Investisiya əlaqələrinin müasir durumunun və sahəvi vəziyyətinin öyrənilməsi;
- İnkişaf etmiş investor ölkələrlə beynəlxalq birbaşa xarici investisiya qoyuluşları sahəsində əlaqələrin müqayisəli təhlili;
- Regional və beynəlxalq lahiyə və proqramlar çərçivəsində investisiya fəaliyyəti göstəricilərinin qiymətləndirilməsi;
- Qarşılıqlı ticarət və infrastruktur əlaqələrinin təkmilləşdirilməsi kontekstində investisiya proseslərinin araşdırılması;
- Beynəlxalq investisiya əməkdaşlığı proseslərinin regional əhəmiyyətinin və rolunun qiymətləndirilməsi;
- Beynəlxalq şirkətlərin birbaşa investisiyalarının və iqtisadi siyasətinin region miqyasında müqayisəli təhlili və s.

Dissertasiya tədqiqatının elmi yeniliyi. Dissertasiya işində tədqiqatın əsas elmi yeniliyini aşağıdakılar təşkil edir:

- Trans milli kapitalın MDB regionunda beynəlxalq integrasiya proseslərinə təsiri qiymətləndirilmişdir;
- Rusiyaya qarşı iqtisadi sanksiyaların beynəlxalq investisiya mühitinə təsiri təhlil edilmişdir
- Beynəlxalq investisiyaların «Rekonstruksiya», «iqtisadi genişlənmə» tipli əməkdaşlıq modelləri təhlil edilmişdir;
- Elm, informasiya, təhsil istiqamətləri əhatə edən investisiya ləhiyələrinin perspektivləri əsaslandırılmışdır;

- Sanksiyalara qədərki dövr ərzində Rusiyanın Ukraynada neft-qaz nəqli və polad istehsalı sahəsində investisiya resursları və üstünlükləri struktur cəhətdən qiymətləndirilmişdir;
- Müasir xidmət sahələrinin yaradılmasında Aİ, Rusiya və digər ölkələrin investisiya fəaliyyətinin MDB çərçivəsində effektləri təhlil edilmişdir;
- İqtisadi və geosiyasi cəhətdən investisiya əlaqələrinin potensial imkanları və təmayülləri araşdırılmışdır;
- Bank və maliyyə sektorunun MDB çərçivəsində iqtisadi əlaqələrin intensiv inkişafı baxımından investisiya əməkdaşlığında rolu qiymətləndirilmişdir;
- Birbaşa xarici investisiyaların perspektivlərinin təmin edilməsində regionda investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması yolları göstərilmişdir;
- Azərbaycanın müasir iqtisadi üstünlükləri əsasında Rusiya ilə və MDB regionunda yeni investisiya əməkdaşlığı istiqamətləri təklif olunmuşdur.

Dissertasiya isinin informasiya bazası. Dissertasiya işinin informasiya bazasını Rusiya FSK VƏ Azərbaycan Respublikası DSK-nın məlumatları, Avrostatın və MDB Hökumətlərarası Statistika Komitəsinin, BMT İnkişaf Proqramının və Dünya Bankının hesabat materialları, Avrasiya İnkişaf Bankının və Asiya inkişaf Bankının məlumatları, Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin normativ- hüquqi müqavilə münasibətləri üzrə vəlumatları və s. təşkil edir.

Dissertasiya isinin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya tədqiqatının nəticələri nəzəri və praktiki əhəmiyyətə malikdir. MDB regionu dövlətlərinin birbaşa xarici investisiyalar sahəsində iqtisadi əməkdaşlığının sistemli təhlilinin nəticələrinin ümümləşdirilməsi və beynəlxalq institutların analitik informasiya mənbələriindən geniş istifadə əsasında alınan nəticələrin əsaslandırılması baxımından dissertasiya tədqiqatı nəzəri və praktiki əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycanın və MDB regionu dövlətlərinin birbaşa xarici investisiya əlaqələrinin inkişaf proseslərinin təmayülləri ilə bilavasitə əlaqədar magistr tədqiqatlarında, elmi məruzələrin hazırlanmasında istifadə dissertasiya işinin praktiki əhəmiyyətini təşkil edə bilər.

Dissertasiya işinin strukturu. Dissertasiya işi üç fəsildən ibarətdir:

Dissertasiya işinin birinci fəslində MDB regionu dövlətlərinin beynəlxalq iqtisadi münasibətlərində investisiya amilinin rolu tədqiq edilmişdir.

Dissertasiya işinin ikinci fəslində MDB regionunda birbaşa xarici investisiya əlaqələrinin inkişafının muasir vəziyyəti və meylləri sistemli təhlil edilmişdir.

Dissertasiya işinin üçüncü fəslində Azərbaycanın region dövlətləri ilə investisiya əməkdaşlığının perspektivləri tədqiq edilmişdir.

Dissertasiya işinin həcmi. Dissertasiya işi 90 kompyuter cəpı vərəgi həcmində yerinə yetirilmişdir (Times New Roman 14).

M Ü N D Ə R İ C A T

Referat

Giriş.....	8
-------------------	----------

I FƏSİL. MDB REGIONU DÖVLƏTLƏRİNİN BEYNƏLXALQ İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ İNVESTİSİYA AMILI

1.1. Birbaşa xarici investisiyaların iqtisadi inkişafda rolu və nəzəri əsasları.....	11
1.2. Birbaşa investisiyalar MDB regionu dövlətlərinin beynəlxalq ticarət və integrasiya əlaqələrinin inkişaf amili kimi	25
1.3. Ukraynada geoiqtisadi proseslər və Rusiyaya qarşı sanksiyalar şəraitində beynəlxalq investisiya əməkdaşlığı mühiti	32

II FƏSİL. MDB REGIONUNDA BİRBAŞA XARİCİ İNVESTİSİYA ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAFININ MUASİR VƏZİYYƏTİ

2.1. MDB regionunda birbaşa xarici investisiyaların dinamikasının təhlili.....	37
2.2. Rusiyanın xarici siyasəti və MDB məkanında əsas investor ölkə kimi mövqeyi.....	43
2.3. Rusiya və Azərbaycan arasında investisiya əməkdaşlığının prioritet sahələri və inkişaf prosesləri.....	48

III FƏSİL. AZƏRBAYCANIN MDB REGIONU DÖVLƏTLƏRİ İLƏ İNVESTİSİYA ƏMƏKDAŞLIĞININ PERSPEKTİVLƏRİ

3.1. Azərbaycanın iqtisadi inkişaf strategiyası və birbaşa investisiya əlaqələri.....	56
3.2. Azərbaycanın MDB regionu ölkələri ilə investisiya əməkdaşlığının inkişaf perspektivləri	69
3.3. Beynəlxalq və regional əməkdaşlıq proqramları cərcivəsində investisiya əlaqələrinin inkişafı	75
Nəticə və təkliflər	82
Ədəbiyyat siyahısı	87
Annotasiya	90

Giriş

MDB regionunda birbaşa xarici investisiyalar və əməkdaşlıq prosesləri perspektivləri yeni inkişaf təmayülləri ilə xarakterizə olunur.

Müstəqil Dövlətlər Birliyi Belarus SSR, Rusiya SFSR və Ukrayna SSR rəhbərləri tərəfindən 1991-ci il 8 dekabr tarixində "Müstəqil Dövlətlər Birliyinin yaradılması haqqında Saziş" in imzalanması vasitəsilə təsis edilmişdir. Preambula və 14 maddədən ibarət sənəd SSRİ-nin beynəlxalq hüquq və geosiyasi reallığın subyekt kimi ləğv olunmasını bəyan edirdi. Lakin millətlərin tarixi birliyini, onların arasında əlaqələri, ikitərəfli sazişləri nəzərə alaraq tərəflər Müstəqil Dövlətlər Birliyinin yaradılması haqqında razılığa gəlmişlər. 1991-ci il 21 dekabr tarixində Azərbaycan, Ermənistan, Belarus, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Moldova, Rusiya, Tacikistan, Türkmənistan, Özbəkistan və Ukraynanın rəhbərləri Alma-Ata deklarasiyasını imzalamışdır. Deklarasiya SSRİ-nin ləğv olunaraq, MDB-nin yaradılmasını qeyd edir, həmçinin MDB-nin məqsəd və prinsiplərini özündə əks etdirirdi. Təşkilati mərhələ 1993-cü ilin 22 yanvar tarixində Minsk şəhərində təşkilatın başlıca sənədi olan Müstəqil Dövlətlər Birliyinin Əsasnaməsinin qəbul edilməsi ilə başa çatdırılmışdır.

Üzv ölkələr. Azərbaycan, Özbəkistan, Türkmənistan, Tacikistan, Rusiya, Moldova, Qırğızıstan, Qazaxıstan, Belorus, Ermənistan, Ukrayna.

Məqsədi. Keçmiş SSRİ ölkələri arasında dövlətlərarası münasibətlərin qorunub saxlanılması məqsədi ilə yaradılmış bu təşkilat çərçivəsində əməkdaşlıq daha çox üzv ölkələr arasında iqtisadi integrasiyanın istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsinə yönəlmişdir.

Azərbaycan ilə əməkdaşlıq. Azərbaycan Respublikası bütün MDB ölkələri (Ermənistandan başqa) ilə azad ticarət rejimini yaratmış, sərbəst sərmayə üçün hüquqi baza tərtib olunmuşdur. Ötən il MDB çərçivəsində "Azad ticarət zonası haqqında Saziş" imzalanmışdır, hal-hazırda Azərbaycan Respublikasının Sazişə qoşulması ilə bağlı danışıqlar aparılmaqdadır. Bununla yanaşı, MDB-nin 2020-ci

ilədik İqtisadi İnkişaf Strategiyasının ikinci mərhələsinin (2012-2015-ci illər) həyata keçirilməsi üzrə Tədbirlər Planı layihəsi işlənilib hazırlanmış, MDB Hökumət Başçıları Şurasının 18 oktyabr 2011-ci il tarixli Qərarı ilə sözügedən Tədbirlər Planı təsdiq olunmuşdur. 2011-ci ilin 28 iyun – 3 iyul tarixində Moskvada Ümumrusiya Sərgi Mərkəzində Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) 20 illiyinə həsr olunan Dövlətlərarası Sərgidə MDB-yə üzv ölkələrdən rəsmi şəxslərlə yanaşı, Azərbaycanda müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərən iş adamları iştirak etmişdir. Sərgidə 40-a yaxın Azərbaycan şirkətinin 250 çeşiddən çox məhsulları nümayiş olunmuşdur. Azərbaycanın milli pavilyonunda sənaye, kənd təsərrüfatı, yanacaq-energetika, informasiya texnologiyaları, mədəniyyət, turizm və digər sahələrə dair stendlər təşkil edilmişdir.

28 sentyabr 2012-ci il tarixində Yalta şəhərində MDB-nin Hökumət Başçıları Şurasının növbəti iclası keçirilmişdir.

5 dekabr 2012-ci il tarixində Aşqabad şəhərində MDB-nin Dövlət Başçıları Şurasının növbəti iclası keçirilmişdir.

Bakıda 16-17 aprel 2013-cü il tarixində "MDB müsəlmanları sülh və stabil inkişaf tərəfdarıdır" mövzusunda Beynəlxalq Konfrans keçirilmişdir.

MDB məkanında milyonlarla müsəlman yaşayır, onlar cəmiyyətin inkişafına mühüm töhfə verir və aktiv dialoq aparır. Digər konfesiyaaların nümayəndələri ilə tələb olunmuş humanitar, maarifləndirici layihələri həyata keçirirlər. Bu cür fəaliyyət ölkələrimizin inkişaf maraqlarına tam şəkildə cavab verir, cəmiyyətin konsolidasiyasına xidmət edir, MDB məkanında inteqrasiya prosesləri üçün mühüm əsas rolunu oynayır.

Qeyd edək ki, konfransın gündəliyində mənəvi və mədəni dəyərlərin, vətəndaşların dini hisslərinin qorunması, dövlət və müsəlmən təşkilatlarının ekstremizmə və radikalizmə qarşı mübarizədə qarşılıqlı əlaqələr kimi məsələlər yer alıb. Ardıcıl şəkildə dini fanatizmin inkar edilməsi atmosferi formalaşdırmaq

zəruridir. Çünki dini fanatizm mərhəmət, qarşılıqlı yardım və dözümlülük prinsiplərinə əsaslanan islamın mənəvi tarixini təhrif etməyə çalışır.

Bu baxımdan konfransın Bakıda keçirilməsi praktiki və məzmunlu danışıq avrasiya məkanında əsrlərlə ənənəyə çevrilmiş dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərin inkişafına, MDB və uzaq xaricin islam cəmiyyətlərinin arasında mənəvi əlaqələrin möhkəmlənməsinə xidmət edə bilər.

MDB çərçivəsində qarşılıqlı əlaqələrin inkişafının humanitar aspektləri kifayət qədər əhəmiyyət kəsb edir. İnsan resurslarının inkişafı baxımından regional əməkdaşlıq dil, mədəniyyət və iqtisadi cəhətdən öz rolunu saxlamaqdadır.

Müasir mərhələdə MDB regionunda əlaqələrin tarixən yaranan münasibətlər kontekstində əhəmiyyətini insan resurslarının istiqamətlənməsi amili əsasında nəzərdən keçirmək olar. MDB amilinin rolunu MDB- də insan resurslarının, iqtisadi və investisiya əlaqələrinin postsovet məkanına, Qərba və Şərgə istiqamətlənməsinin müqayisəsində daha aydın görmək mümkündür.

I FƏSİL. MDB REGIONU DÖVLƏTLƏRİNİN BEYNƏLXALQ İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ INVESTİSIYA AMILI

1.1. Birbaşa xarici investisiyaların iqtisadi inkişafda rolu və nəzəri əsasları

Birbaşa xarici investisiyalar kapitalın beynəlxalq hərəkəti formaları arasında xüsusi yer tutur. Əmtəənin beynəlxalq hərəkəti ilə yanaşı, tarixi inkişafda istehsal amilləri, ilk növbədə isə birbaşa investisiyalar formasında kapitalın hərəkəti meydana gəlmişdir.

Birbaşa xarici investisiyaların əsas əlamətlərindən biri ondan ibarətdir ki, onların əsasında müəssisələr arasında uzunmüddətli işgüzar əlaqələr yaranır, investor vəsaitini qoyduğu müəssisədə qərarların qəbul edilməsində əhəmiyyətli rol oynamağa başlayır.

Birbaşa xarici investisiyaların ixracı və idxalının səbəbləri kifayət qədər müxtəlifdir. Əsas səbəblər kimi kapitalı maksimum gəlir gətirəcək ölkədə yerləşdirməyə, vergi ödəmələrinin səviyyəsinin azaldılmasına və risqlərin diversifikasiyasına göstərilən səylər çıxış edir. BMT-nin iqtisadi qurumlarının rəhbərliyi altında keçirilən çoxsaylı tədqiqatlar göstərir ki, birbaşa investisiyaların ixracı və idxalının spesifik səbəbləri əhəmiyyətli dərəcədə üst-üstə düşür, lakin onların nisbi rolu müxtəlifdir [2].

Birbaşa investisiyaların ixracının səbəbləri kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

□ Texnoloji liderlik. Şirkətin satış həcmində elmi tədqiqatlara çəkilən xərclər nə qədər yüksəkdirsə onun birbaşa xarici investisiyalarının həcmi bir o qədər çox olur. Əksinə çəkilən xərclərin payı nə qədər aşağı olsa birbaşa investisiyaların həcmi də bir o qədər az olacaq. Xaricə birbaşa investisiya ixrac etməklə müəssisələr onlara məxsus olan və onların rəqabətli üstünlüyünü təmin edən texnologiya üzərində nəzarəti əldə saxlamağa çalışırlar.

□ İşçi qüvvəsinin ixtisas səviyyəsində olan üstünlük. İxtisas səviyyəsi adətən işçilərin əməyinin ödənilməsinin orta səviyyəsi ilə ölçülür. Şirkətdə əməyin ödənilməsi səviyyəsi nə qədər yüksəkdirsə (aşağıdırsa), onun birbaşa investisiya ixracı bir o qədər çox (az) olacaq .

□ Reklamda olan üstünlük. Bu üstünlük beynəlxalq marketinq üzrə toplanmış təcrübəni əks etdirir. Şirkətin satış həcmində reklama çəkilən xərclərin payı nə qədər yüksək (aşağı) olarsa, onun birbaşa investisiya ixracı bir o qədər çox (az) olar.

□ Miqyas effekti . Şirkətin daxili bazara yönəlmiş istehsal həcmi nə qədər çoxdursa (azdırsa), birbaşa investisiyaların ixrac həcmi də bir o qədər çox (az) olur. Şirkətlərin əksəriyyəti ölkə xaricinə investisiya qoymazdan əvvəl daxili bazar çərçivəsində məssab iqtisadiyyatının imkanlarından tam istifadə edirlər.

□ Şirkətin ölçüsü. Şirkətin ölçüsü böyük olduqca birbaşa xarici investisiyaların da həcmi çox olur.

□ İstehsalın təmərküzləşmə dərəcəsi. Şirkət çərçivəsində müəyyən əmtəə istehsalı üzrə təmərküzləşmə səviyyəsi yüksək olduqca şirkətin birbaşa xarici investisiyalarının həcmi də artır.

□ Təbii resurslara çıxışla təmin edilmə. Şirkətin müəyyən təbii resurs ehtiyacı nə qədər çox (az) olarsa şirkətin bu resursun olduğu ölkəyə birbaşa investisiyası bir o qədər çox (az) olar.

□ Digər səbəblər: istehlakçının bilavasitə yaxınlığında müəssisə yaradılması ilə əmtəənin istehlakçıya çatdırılması üçün çəkilən nəqliyyat xərclərinin aşağı salınması; ölkə ərazisində müəssisə yaradılması ilə ölkə tərəfindən tətbiq edilən idxal maneələrinin aradan qaldırılması.

Birbaşa investisiyaların idxalının səbəbləri kimi isə aşağıdakıları göstərmək olar:

□ Texnoloji liderlik. Şirkətin satış həcmində elmi tədqiqatlara çəkilən xərclər nə qədər yüksəkdirsə onun xaricdən birbaşa investisiyalar idxalı bir o qədər çox olur. Əksinə çəkilən xərclərin payı nə qədər aşağı olsa birbaşa investisiyaların idxalı da

bir o qədər az olacaq. Birbaşa investisiyalar adətən ən yeni xarici texnologiyalar idxalı ilə əlaqədardır.

☐ İşçi qüvvəsinin ixtisas səviyyəsi. Şirkətdə əməyin ödənilməsi səviyyəsi nə qədər yüksəkdirsə (aşağıdırsa), onun birbaşa investisiya idxalı bir o qədər çox (az) olacaq.

☐ Reklamda olan üstünlük. Şirkətin satış həcmində reklama çəkilən xərclərin payı nəqədər yüksək (aşağı) olarsa, onun birbaşa investisiya idxalı bir o qədər çox (az) olar.

☐ Miqyas effekti. Şirkətin daxili bazara yönəlmiş istehsal həcmi nə qədər çoxdursa (azdırsa), adətən birbaşa investisiyaların idxal həcmi də bir o qədər az (çox) olur.

☐ Şirkətin ölçüsü. Şirkətin ölçüsü böyük olduqca birbaşa xarici investisiyaların idxal həcmi də çox olur.

☐ İstehsalın təmərküzləşmə dərəcəsi. Şirkət çərçivəsində müəyyən əmtəə istehsalı üzrə təmərküzləşmə səviyyəsi yüksək olduqca şirkətin birbaşa xarici investisiya idxalının həcmi azalır.

☐ Kapitala olan ehtiyac. Şirkətin kapitala olan ehtiyacı nə qədər böyük (kiçik) olursa, onun birbaşa investisiya idxalı bir o qədər çox (az) olar.

☐ Milli filialların sayı. Şirkət ölkə daxilində nə qədər çox (az) filiala malikdirsə, onun investisiya idxalı bir o qədər çoxdur (azdır).

☐ İstehsal xərcləri. Kapitalı qəbul edən ölkədə istehsal xərcləri nə qədər aşağıdırsa (yüksəkdirsə), onun investisiya idxalının həcmi bir o qədər çoxdur (azdır).

☐ Daxili əmtəə bazarının müdafiə səviyyəsi. Kapital idxalı əmtəə idxalının alternative kimi çıxış etdiyindən ölkənin daxili əmtəə bazarının gömrük və digər müdafiə səviyyəsi nə qədər yüksəkdirsə (aşağıdırsa), birbaşa investisiya idxalı bir o qədər çoxdur (azdır).

☐ Bazarın ölçüsü. Ölkənin daxili bazarının ölçüsü böyüləndə investisiya idxalı da çox olur.

☐ Digər amillər: xarici birbaşa investisiyalar hesabına yaradılan sənayenin

ixracı önümlülüyü; hökumətin iqtisadi inkişaf proqramlarının mövcudluğu.

Göründüyü kimi, birbaşa investisiyaların ixracını və idxalını müəyyən edən amillər bir çox hallarda üst-üstə düşür ki, bu da kəşifən investisiyalara gətirib çıxarır.

Texnoloji liderlik, işçi qüvvəsinin ixtisas səviyyəsi, beynəlxalq marketinqdə yığılmış təcrübəni əks etdirən reklamda üstünlük və şirkətin ölçüsü eyni zamanda həm ixrac, həm də idxal amilləri kimi çıxış edirlər. Masştab iqtisadiyyatı, istehsalın təmərküzləşməsinin yüksək dərəcəsi və təbii resurslara olan ehtiyac birbaşa investisiyaların ancaq ixrac amilləridir. Kapitala olan ehtiyac, çoxsaylı milli filiallar, daha aşağı istehsal xərcləri, daxili bazarın yüksək müdafiə səviyyəsi və daxili bazarın böyük ölçüsü birbaşa xarici investisiyaların ancaq idxal səbəbləridir.

Ümumilikdə isə birbaşa xarici investisiyaların yerləşdirilməsinin əsas motivi kimi satış bazarının genişlənməsini, ucuz resurslara çıxış imkanının yaranmasını, mülkiyyətin əldə edilməsini göstərmək olar.

Bazarın genişləndirilməsi məqsədilə birbaşa xarici investisiyaların həyata keçirilməsini aşağıdakılar şərtləndirir:

- ☐ milli istehsal gücünün olmaması;
- ☐ əmtəələrin nəqliyyat xərclərinin yüksək olması və bunun da onların ixracının qeyri-mənfəətli olmasına gətirib çıxarması;
- ☐ idxalatçı-ölkədə ticarət məhdudiyyətləri;
- ☐ miqyas effektivindən istifadəyə can atma;
- ☐ müştərilərin arxasınca getmə (avtomobil şinlərinin istehsalçıları avtomobilistehsalçıların arxasınca hərəkət edirlər);
- ☐ rəqibləri "təqib etmə" getmə;
- ☐ yerli istehsalçıların məhsullarına üstünlük verən xarici alıcıların əldə edilməsi;
- ☐ müqayisəli xərclərdə gözlənilən dəyişikliklər və s.

Ucuz istehsal amilləri mənbələri əldə etmək baxımından birbaşa xarici investisiyaların həyata keçirilməsinə aşağıdakılar təkan verir:

xərclərin aşağı salınması məqsədilə istehsalın ölkələrarası rasionallaşdırılması;

- ☐ kapitalı qəbul edən ölkədə xarici investisiyaların dövlət tərəfindən stimullaşdırılması;
- ☐ kapitalı ixrac edən ölkənin özünü strateji resurslara təmin etməyi qarşısına məqsəd kimi qoyması.

Xaricdə mülkiyyətin əldə edilməsi və ya yeni tikintinin həyata keçirilməsi aşağıdakılarla izah edilir:

- ☐ ayrı-ayrı resursların xarici müəssisəyə ötürülməsi çətinlikləri;208
- ☐ tanınmış firmanın reputasiyasını, ticarət markasını öz mülkiyyətinə keçirmək imkanı (françayzing müəssisəsinin alınması zamanı);
- ☐ risqlərin, xərclərin aşağı salınması və s.

Çox zaman birbaşa xarici investisiyalar yuxarıda sadalanan səbəblərdən biri ilə əlahiddə surətdə deyil, həmin səbəblərin müəyyən dərəcədə əlaqəli istifadə etməklə izah edilir.

BMT-nin transmilli şirkətlər üzrə Mərkəzi xarici ölkədə əmtəə və xidmət istehsalının təşkil edilməsi ilə birbaşa kapital qoyuluşlarının dörd əsas səbəbdən baş verdiyini göstərir:

- 1) birbaşa xarici investisiyalar ona görə həyata keçirilir ki, bir sıra əmtəə və xidmətlərin xarici ölkəyə idxalı müxtəlif məhdudiyyətlər və ya əmtəələrin, xüsusilə də xidmətlərin özünəməxsus cəhətləri səbəbindən qeyri-mümkündür və ya çox çətindir;
- 2) əmtəə və xidmətlərin yerində istehsalı həmin xarici bazara xidmət göstərilməsi üçün daha ucuz və səmərəli üsuldur (məsələn, nəqliyyat xərclərinə qənaət etməklə);
- 3) sahibkar kapitalını qəbul edən ölkə, əmtəə və xidmətlərin sonradan onların dünya bazarlarına (kapitalı ixrac edən ölkələrin bazarları da daxil olmaqla) çıxarılması şərti ilə istehsalı üçün daha ucuz yer kimi çıxış edir;
- 4) bir sıra məhsullar, xüsusilə də texniki cəhətdən mürəkkəb olanlar üçün satışdan sonra xidmət, məsləhət və digər xidmətlər tələb edir ki, bu da istehsalçının bazarda olmasını zəruri edir; bu halda xarici ölkədə istehsalı təşkil etmək orada ancaq satış

firmasını təşkil etməkdən daha faydalı olur.

Birbaşa xarici investisiyalar üzrə işlənmiş nəzəriyyələrin icmalı (cədvəl 1.)
göstərir ki, iki əsas yanaşmadan istifadə edilmişdir [2]:

- transmilli şirkətlərin digər firmala qarşısında rəqabət üstünlüklərini təmin edən xarakteristikaları müəyyən edən və birbaşa xarici investisiyaların nə üçün həyata keçirildiyi sualına cavab verən nəzəriyyələr;
- kapitalın beynəlxalq axın istiqamətlərini izah edən nəzəriyyəsi.

Cədvəl 1.

Beynəlxalq investisiya münasibətlərinin nəzəri-konseptual əsasları

Müəllif	BXİ-nin əsas stimulları	Nəzəri nəticələr	Müasir tətbiq sahəsi
<i>Makroiqtisadi yanaşma</i>			
R.Aliber	Kapital və valyuta bazarlarının qeyri-təkmil olması	Sabit valyutaya malik ölkələrdə firmalar daha yüksək kapitallaşmaya malikdirlər və bunun da hesabına zəif valyutaya malik ölkələrə BXİ risqi kompensasiya edilir	Sənayecə inkişaf etmiş ölkələrdən inkişaf etməkdə olan ölkələrə BXİ axınları və onların valyuta məzənnələrinin dinamikasından asılı olaraq dəyişməsi
K.Kodzima	Müəyyən resurslara malik olmadan irəli gələn müqayisəli üstünlüklər və firmaların fəaliyyət göstərdikləri bazar strukturunun xüsusiyyətləri	BXİ ticarətə əlavədir və müqayisəli üstünlükləri gücləndirir. BXİ ticarətə yönələn (Yaponiya) və yönəlməyən (ABŞ) hissələrə bölünür	Yaponiya BXİ-nin xüsusiyyətləri
T.Ozava	Yaponiya iqtisadiyyatının spesifikasiyası: xarici bazarlardan güclü asılılıq, milli istehsal amillərinin	BXİ sadalanan faktorların mənfi təsirlərini aradan qaldırmağa imkan verir	Yaponiya BXİ-nin xüsusiyyətləri

	qiymətlərinin artımı, ölkənin əmtəələrinə qarşı güclənən proteksionizm və s.		
R.Mandell	Gömrük tariflərinin səviyyəsi	Kapitalın hərəkəti idxalın əvəzedilməsinə yönəlib	İdxaləvəzetməsinə yönəlmiş BXİ
<i>Mikroiqtisadi yanaşma</i>			
T.Horst	Mənfəətin və ixracın maksimallaşdırılması	Bu iki məqsədin əldə edilməsi eyni bir strategiyanın, yəni BXİ-nin həyata keçirilməsini tələb edir	Tələb üzrə qiymətlərin elastikliyi nəzərə alındığı hallarda
S.Haymer	Portfel investisiyaları üçün – faiz dərəcələri; birbaşa investisiyalar üçün – investisiya qoyan firmalar üçün differensiallaşmış məhsullar, məhsul əsasında qənaət, ticarət markası, patent edilmiş texnologiya, yüksək menecment səviyyəsi formalarında spesifik üstünlüklər	Birbaşa investisiyalar və beynəlxalq ticarət bir-birlərini qarşılıqlı tamamlayan strategiyalardır ki, onlar da investorlara yerli firmalar tərəfindən rəqabətə maneə yaratmağa imkan verir	Firmaların portfel investisiyaları; differensiallaşmış və şaquli sürətdə inteqrə olunmuş istehsalat malik firmalar üçün BXİ
R.Vernon L.Uells	Məhsulun həyat dövrü nəzəriyyəsi: ticarət və investisiyalar xarici bazarlardan istifadə edilmənin vahid prosesinin elementləridir (bu prosesin zamana görə dəyişməsinə nəzərə almaqla)	BXİ istehsalı idxal ölkələrinə köçürməyə imkan verir ki, bu zaman da məhsul əsasında qənaət məhsulla nəinki yerli bazarı təmin etməyə imkan verir, həm də məhsulu üçüncü ölkələrə ixrac etməyə şərait yaradır	Yaponiya və Qərbi Avropa BXİ-nin inkişaf etməkdə olan ölkələrə axını

S.Hirş	Firmaların spesifik üstünlükləri (texnoloji və idarəetmə nou-hauları, məhsulun differensiaslaşdırılması imkanları və s.) və informasiyanın əldə edilməsinə, sazişlərin həyata keçirilməsinə, xaricdə kommunikasiyanın təşkil edilməsinə çəkilən xərclər	Firma BXİ strategiyasını seçir: 1) spesifik nou-hauya və öz ölkəsində və xaric ölkədə çəkdiyi satış xərclərində böyük fərqə malikdirsə; 2) aşağı istehsal xərclərinə malik olan ölkələrə	Nou-hauya malik olan firmaların BXİ-si; aşağı istehsal xərclərinə malik ölkələrə BXİ
D.Penrouz O.Uilyamson K.Errou və b.	Bazarın iqtisadi institut kimi müstəqil alıcılar və satıcılar arasında aktivlərlə, əmtəələrlə və informasiya ilə mübadiləni səmərəli həyata keçirmək qabiliyyətində olmamasını aradan qaldırmağa cəhd	Firmanın danışıklara və sazişlərin həyata keçirilməsinə, mülkiyyət hüquqlarının qorunmasına çəkdiyi xərclər nə qədər yüksəkdirsə, alıcının məlumatlı olmaması səbəbindən əmtəyə görə maksimal qiymətin alınması qeyri-mümkündürsə və s., onda firma BXİ-nin həyata keçirilməsində bir o qədər aktiv olur	Firmaların bazarın qeyri-təkmilliyinin aradan qaldırılmasına çəkdiqləri xərclərin yüksək olması hallarında
C.Danning	Firma BXİ-ni üç şərtin olması halında həyata keçirir: 1) görülməyən aktivlərə sahib olmadan irəli gələn üstünlüklərə malikdir; 2) onun üçün aktivlərdən özünün istifadə etməsi daha faydalıdır; 3) birinci iki səbəbin	Ancaq birinci üstünlüyə malik firma patent və lisenziyalar satır; birinci və ikinci və ya hər üç üstünlüyə malik firmalar BXİ həyata keçirirlər	Qeyd olunan şərtlərə malik firmaların BXİ-si

	mövcud olması halında firma üçün xaricdə hər hansı bir istehsal amilindən istifadə etməklə üstünlükləri reallaşdırmaq faydalıdır		
--	---	--	--

Iqtisadi ədəbiyyatlarda kapitalın beynəlxalq miqrasiyasını nəzəri cəhətdən izah edən ən'ənəvi və müasir nəzəriyyələr mövcuddur. Ən'ənəvi adlanan nəzəriyyələrə əsas e'tibarilə neoklassik, neokeyns və marksist konsepsiyaları, müasir nəzəriyyələrə isə TMK konsepsiyası, portfel investisiyalar nəzəriyyəsi, kapital qaçışı nəzəriyyəsi və s. aiddir [2].

Kapital ixracının neoklassik nəzəriyyəsi beynəlxalq ticarətin klassik nəzəriyyəsi əsasında inkişaf etmişdir. Belə ki, onun əsasını D. Rikardonun beynəlxalq ticarətin müqayisəli üstünlüklər prinsipi təşkil edir. Bu prinsipə istinad edərək klassik ingilis iqtisadçısı C.S. Nill XIX əsrdə ilk dəfə olaraq kapitalın ölkələrarası hərəkəti məsələləri ilə məşğul olmağa başladı. Rikardonun ardınca o, göstərdi ki, kapital ölkələr arasında gəlirlərinin qeyri-bərabərliyi səbəbindən hərəkət edir, hansı ki, bə'zi kapital cəhətdən zəngin olan ölkələrdə bu gəlirlərin enmə meylləri baş verir.

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində ingilis iqtisadçıları, xüsusən də C.A. Hobson və C.Keyrns. C.B. Seyin istehsal amilləri konsepsiyasını BIM sisteminə və kapitalın beynəlxalq hərəkəti sferasına da aid etdilər. Keyrns neoklassik nəzəriyyə üçün beynəlxalq ticarət və kapitalın beynəlxalq hərəkətinin alternativliyi haqqında mühüm bir postulat ifadə etmişdir: müəyyən şərtlər daxilində istehsal amillərinin miqrasiyası beynəlxalq ticarəti əvəz edə bilər. Bu nəzəriyyə tərəfdarlarının, marjinalizmin əsasını qoyan K.Manqer, U.Cevons, E.Bem-Baverka tərəfindən əsası qoyulmuş son səmərəlilik amillərinə maraqları da buradan yaranmışdır.

İngilis iqtisadçıları göstərdilər ki, istehsal amilləri BIM sistemində az mütəhərrikdilər (ölkədaxili mobillik səviyyəsindən fərqli olaraq) və bu səbəbdən də onların bu münasibətlər sistemində iştirakı çox da böyük deyil.

Neoklassik nəzəriyyə XX-ci əsrin I onilliyində E.Hekşer və B.Olin, R. Nurkse və K.Iverson tərəfindən təkmilləşdirilmişdir [2]. Belə ki, Hekşer son fəydalılıq nəzəriyyəsinə əsasən istehsal amilləri qiymətlərinin beynəlxalq tarazlığının tendensiyasını formalaşdırmışdır. Bu tendensiya özünə həm beynəlxalq ticarət, həm də istehsal amillərinin beynəlxalq hərəkəti üzərindən yol açır ki, bu amillərin dəyər və miqdarları müxtəlif ölkələrdə bərabər deyil.

B.Olin isə beynəlxalq ticarət konsepsiyasında göstərirdi ki, istehsal amillərinin hərəkəti müxtəlif ölkələrdə onlara olan müxtəlif tələbatlarla bağlıdır: onlar səmərəliliyi aşağı olan ölkələrdən daha yüksək olan ölkələrə doğru hərəkət edir. Kapital üçün son səmərəlilik isə əsasən faiz stavkaları ilə müəyyən olunur. Olin həmçinin kapitalın beynəlxalq hərəkətinə tə'sir edən tamamlayıcı momentləri də göstərmişdir. Bunlara o, gömrük baryerlərini (əmtəə idxalına mane olur və xarici kapitalın ölkədaxili bazara girməsinə şərait yaradır), filialların kapital yatırımları coğrafi diversifikasiyasına can atması, xarici investisiya riskləri və onların bu əsasda təhlükəsiz və riskli tiplərə ayrılmasını aid etmişdir.

R.Nurkse kapitalın beynəlxalq hərəkətinin müxtəlif modellərini yaratmış və belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, əmtəə eksportu sür'ətlə artan ölkədə əlavə kapitala tələbat yaranır və ölkə bu kapitalı idxal edir. Nurkse bu mütənasibliyin əksini də məqbul sayır. K. Iverson neoklassik nəzəriyyəyə yeniliklər gətirərək kapitalın beynəlxalq hərəkətinin iki səviyyəsini-real və tədiyyə balansının idarə edilməsi üçün tənзимedici səviyyələrini fərqləndirir. O, həmçinin qeyd edirdi ki, kapitalın müxtəlif tipləri əsasən kapitalın köçürülməsi səbəbindən müxtəlif beynəlxalq mütəhərrikliyə malikdir. Hər bir ölkənin aktiv kapital ixrac və idxal edə bilməsi də məhz bu faktla izah olunur.

Neokeyns nəzəriyyəsi-bu nəzəriyyənin tərəfdarları kapitalın hərəkəti ilə ölkənin tədiyyə balansı arasında olan əlaqəni plana çəkirlər. Keyns özü göstərirdi

ki, kapitalın hərəkəti tədiyyə balansında tarazlığın pozulması ilə əlaqədardır. Belə ki, ölkədə əmtəələrin ixracı onların idxalından artıq olduqda kapital ölkədən ixrac olunur və bu zaman dövlət müdaxiləsi labüddür. R.Harrod özünün «iqtisadi dinamika» modelində göstərir ki, kapital baxımından zəngin olan bir ölkədə iqtisadi artım tempi nə qədər aşağı olarsa, həmin ölkədən kapital axını tendensiyası bir o qədər yüksək olar. E.Domor ölkənin ticarət balansını və məşğulluq səviyyəsini təhlil edərək göstərirdi ki, ölkənin kapital ixracı onun xaricdəki investisiyalarından gələn gəlirlə daxili investisiyalardan gələn gəlirin münasibətindən asılıdır.

Əgər ölkədə investisiyaların həcmi investisiya gəlirlərindən daha çox artırsa bu zaman ticarət balansı aktivdir. Əks halda ticarət balansı passivdir.

Neokeyns nəzəriyyəsi IEO-in Afrika, Asiya və Latin Amerikası ölkələrinin inkişafına etdikləri kömək siyasətinin əsasına çevrilmişdir. Çünki bu nəzəriyyəyə görə IEOÖ-ə kapital ixracı eyni zamanda onun həm ixracatçı ölkələrinin, həm də idxalçı ölkələrinin iqtisadi aktivliyinə təkan verir. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, IEOÖ-ə kapital axını böyük risk və digər maneələrlə qarşılaşır.

Umumilikdə goturdukdə neokeyns nəzəriyyəsinin bir sıra çatışmamazlıqları mövcuddur. Bu nəzəriyyə də neoklassik nəzəriyyə kimi makroiqtisadi təhlilə əsaslanaraq fərdi investorların fəaliyyətini nəzərə almır.

Marksist konsepsiya – bu konsepsiyanın banisi K. Marks kapital ixracının səbəbini onun ölkədə nisbi artıqlığını görür. Nisbi artıq kapital məvhumu altında o, elə kapital nəzərdə tuturdu ki, bu kapitalın ölkə daxilində istifadəsi gəlir normasının aşağı düşməsinə səbəb olur. Nisbi artıq kapital üç formada təzahür edir: mal, istehsal (artıq istehsal gücü və işçi qüvvəsi) və pul formasında. Ölkənin dünya kapitalizm sistemində cəlb olunması və ilkin şərtlərin yaranmasının (istehsal infrastrukturunu) ilə kapital ixracı baş verir. XIX əsrin sonunda monopoliyaların güclənməsi kapital ixracına təkan verdikdə V.I. Lenin bu prosesi kapitalizmin müasir mərhələsi, onun tipik əlaməti saymışdır.

Yeni marksist nəzəriyyə nümayəndələri yuxarıda göstərilənlərlə yanaşı kapital ixracının daha bir neçə səbəbini göstərmişlər: istehsalın beynəlmilləşməsi,

inhisarlar arasında rəqabətin güclənməsi, inkişaf templərinin artması (həm IEÖ-in, həm də IEOÖ-in xarici kapitala tələbatının artmasına səbəb olur).

Muasir TMK nəzəriyyələri: TMK-ların XX əsrin ikinci yarısında fəaliyyətlərinin sür'ətlə artması nəticəsində onlar iqtisadi nəzəriyyədə əsas diqqət mərkəzinə keçmişdir. İlk dövrlərdə TMK-lar ancaq firma nəzəriyyəsi çərçivəsi daxilində öyrinilirdi, sonralar isə onlar üçün ayrıca müstəqil konsepsiyalar işlənib hazırlanmağa başlandı ki, onların da əsasında əsasən amerikan iqtisadçılarının ideyaları üstün mövqe tutur: S.Haymerin birbaşa investisiyaların xaricdə həyata keçirilməsi baxımından firmaların yerli rəqiblər arasında üstünlüyə malik olma zəruriliyi nəzəriyyəsi, R.Kouzun iri korporasiya daxilində spesifik bazarın mövcudluğu və R. Vernonun «əmtənin həyat dövrü» konsepsiyası (bu konsepsiyada o, TMK anlayışını xarici rəqiblərinə «zərbə» vurmağa çalışan milli inhisar kimi izah edir) [2].

C.Helbreyt hesab edirdi ki, TMK-ların genezisi texnoloji səbəblərlə şərtlənir. Müasir istehsal XIX əsrə nisbətən daha mürəkkəb olduğundan onun reallaşması və xidmət firmalarından xaricdə mal-xidmət şəbəkəsi yaradılmasını tələb edir.

Marksist nəzəriyyəyə görə TMK - istehsal beynəlmilləşməsi prosesində kapitalın təmərküzləşməsi və mərkəzləşməsinin nəticəsidir. TMK-ların əsas xüsusiyyəti - əmtəə və xidmətlərin xaricdə istehsalı, yə'ni birbaşa investisiyaların mövcudluğudur. Bu səbəbdən də TMK konsepsiyası çərçivəsində bir neçə birbaşa investisiya modelləri hazırlanmışdır:

1. Inhisarcı üstünlüklər modeli – bu model S.Haymer tərəfindən hazırlanmış və sonralar Ç.P. Kindleberqer, R.E. Keyvz, Y.C. Conson, R. Lakru tərəfindən inkişaf etdirilmişdir. Bu modelə görə xarici investor yerli investora nisbətən daha az əlverişli şəraitdə mövcud olur. O, ölkənin bazarını və konyunkturunu zəif bilir, geniş əlaqələri yoxdur, əlavə nəqliyyat xərcləri çəkir və risklə üzləşir. Bu səbəbdən də ona yerli rəqiblərə nisbətən əlavə inhisarcı üstünlük lazımdır ki, o, daha yüksək gəlir götürə bilsin. Bu gəlir inhisarcı rəqabət (bu

nəzəriyyə E.Çembellin tərəfindən hazırlanıb) fəaliyyətində mövcud üstünlüklər hesabına investisiya riskinə görə əldə edilən mükafatdır.

Xarici investor ucun inhisarcı üstünlüklər məfhumuna -yerli əmtəə bazarlarında qeyri-mükəmməl rəqabət (əmtəə orijinal olduqda), resurslar bazarında qeyri-mükəmməl rəqabət (xarici firma mükəmməl texnologiyaya, böyük sahibkarlıq təcrübəsinə malik olduqda), xarici investisiyanın əlverişli dövlət tənzimlənməsi (xarici kapitala güzəştlər) və s. aiddir.

Inhisarcı üstünlüklər modeli inhisarcı rəqabət nəzəriyyəsinə uyğun olaraq birbaşa investisiyaların sür'ətli artım tempini – firmanın istehsalının kifayət qədər gəlirli səviyyədə saxlanılmasının yeni bazarlar sayəsində mümkünlüyü və əmtəələrin ixracında müxtəlif baryerlərin mövcudluğu ilə izah edir.

2. Əmtəənin həyat dövrü modeli. Bu model amerika iqtisadçısı R. Verno tərəfindən firmanın artım nəzəriyyəsi əsasında hazırlanmışdır: yeni əmtəə 4 mərhələdə mövcud olur: Bazara çıxma, satışın artımı, yetkinlik, enmə dövrləri. İstehsalı yeni təşkil olunmuş firmaya aid əmtəələrin beynəlxalq həyat dövrü isə fərqlidir: I – yeni əmtəənin inhisarcı istehsalı və ixracı, II xarici rəqib firmalar tərəfindən analoji məhsulların istehsalı və bazara çıxarılması (ilk olaraq öz daxili bazarına), III Rəqiblərin üçüncü ölkələrin bazarlarına çıxması və məhsulun pioner ölkədən eksportunun azalması (IV – Rəqiblərin pioner-ölkə bazarlarına çıxması).

Beynəlxalq bazarda yeni rəqiblərin meydana çıxması ilə firma yeni məhsulların istehsalına başlaya bilər. İxrac təhlükəsi artdıqca firma həmçinin əmtəənin həyat dövrünün uzanması üçün xaricdə onun istehsalını təşkil edə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, artım və yetkinlik dövründə istehsal xərcləri aşağı düşür və bununla qiymətlərin enməsi və ixracın artması imkanları, həmçinin xarici istehsalın təşkili imkanları artır. Əmtəələrin eksportuna nisbətən istehsalın xaricdə təşkili nisbətən az dəyişən xərclər, gömrük baryerlərinin dəf edilməsi, xarici kompaniyalara asan rəqabət və s. səbəblərdən daha sərfəlidir.

3. Beynəlmilləşmə modeli. R. Kouzun iri korporasiyalarının daxilində onun bölmələri arasında olan və korporasiyanın filiallarının rəhbərləri tərəfindən

idarəedilən daxili bazarların mövcudluğu haqqında nəzəriyyəsinə əsaslanır. Bu modelin yaradıcıları P. Bakli, M. Kesson, C. Makmanus, C. Danning və s. hesab edirdilər ki, formal beynəlxalq əməliyyatların əksər hissəsini iri təsərrüfat-firmadaxili əməliyyatları təşkil edir.

4. Marksist model. Bu model də butov marksist konsepsiya kimi nisbi artıq kapital ideyasına əsaslanır.

5. Eklektik model. Birbaşa investisiyaların yuxarıdakı məhdud modelləri C. Danningin eklektik modelinin yaranmasına gətirib çıxardı. Bu modelə görə firma 3 ilkin şərtin eyni vaxtda uyğun gəlməsi səbəbindən xaricdə məhsul və xidmət istehsalına başlayır (birbaşa investisiyalar həyata keçirilir): 1) Firma xarici ölkədə digər firmalara nisbətən spesifik üstünlüklərə malikdir. 2) Firma üçün bu üstünlüklərdən yerində istifadə etmək daha sərfəlidir. (beynəlmilləşmə üstünlüyü) 3) Bəzi istehsal resurslarının öz ölkələrdə olduğuna nisbətən daha effektiv istifadə olunması (yerdəyişmə üstünlüyü).

Muasir dövrdə eklektik model daha çox populyardır.

Portfel investisiyalar nəzəriyyəsi. Portfel investorları xaricdəki əsas üç moment maraqlandırır: 1) Xarici qiymətli kağızların gəlirlilik səviyyəsi. 2) Bu sahədə risklərin səviyyəsi. 3) Xarici qiymətli kağızlar hesabına öz qiymətli kağızlar portfelini diversifikasiya etmək marağı.

Bu 3 aspektin kombinasiyası portfel investisiyaların iqtisadi və siyasi strukturunun tərəddüdlərinə daha çox meyli olmasını əsaslandırır.

Kapital qaçışı nəzəriyyəsi. Digərlərinə nisbətən bu nəzəriyyə daha az inkişaf edib. D. Kaddington kapital qaçışının qısa müddətli kapitalın gizli idxal və ixracına aid edir. Digər iqtisadçıların fikrincə kapital qaçışı yerli kapital sahiblərinin kapitalının qeyri əlverişli investisiya iqlimi şəraitində hərəkətidir. Bu nəzəriyyəyə görə kapital ölkədən həm də ona görə «qaçır» ki, o həm də qeyri-qanuni yolla əldə edilir.

Kapital ixracının əsas səbəbi və ilkin şərti ölkədə kapital nisbi artıqlılığı, onun yığılmıdır. Və o, sahibkar mənfəəti və ya faiz əldə etmək məqsədilə xaricə

çıxarılır. Qeyd etmək lazımdır ki, daxili investisiya defisiti zamanı da kapital ixracı həyata keçirilə bilər. Bu amil hazırkı şəraitdə də mövcud olsa da dünya təsərrüfatının beynəlmilləşməsi və qloballaşması, dövlət və təsərrüfat subyektlərinin milli və beynəlxalq maraqlarının çulğaması nəticəsində mürəkkəbləşmişdir.

Dünyada sığorta şirkətlərində, pensiya investisiya və digər fondlarda akumulasiya olunmuş, gəlir gətirmək üçün tətbiq sahəsi axtaran külli miqdarda rezerv kapitalı yaranmışdır. IEÖ-in kapital ixracı XX əsrin II yarısından intensiv surətdə artır. Onun köməyi ilə təkrar istehsalın ziddiyyətləri aradan qaldırılır, ixrac artırılır, nəticədə avadanlıqlara ölkə daxilində tələbat artır, həmçinin xidmət çoxalır, nəticədə gəlirlərin azalma tendensiyası neytrallaşdırılır, dünya iqtisadiyyatı problemləri həll olunur.

Dünya təsərrüfatında kapitalın beynəlxalq hərəkətinə bir çox amillər tə'sir edir: Milli iqtisadiyyatda baş verən proseslər – əsasən istehsalın xüsusi çəkisinin azalması və xidmət sahələrinin xüsusi çəkisinin artması. Kapital ixracının yuxarıdakı sürətli artımı fonunda onun beynəlxalq miqrasiyası da sürətlənir.

1.2. Birbaşa investisiyalar MDB regionu dövlətlərinin beynəlxalq ticarət və integrasiya əlaqələrinin inkişaf amili kimi

MDB regionu dövlətləri iqtisadi resurs potensialı ilə dünya iqtisadiyyatının əhəmiyyətli dərəcədə zəngin dövlətləridir. Belə bir potensialın dünya təsərrüfatına integrasiyası geosiyasi cəhətdən mürəkkəb proseslərlə bağlıdır.

Neft və gaz resursları sahəsində regionda dünya iqtisadiyyatında muasir tələbatları ödəyə biləcək zənginlik mövcuddur. Lakin onların hasilatı və emalı getdikcə iqtisadi cəhətdən çətinləşir. Keyfiyyətli məhsullar əldə edilməsi daha

effektli emal texnologiyalarının tətbigini tələb edir. Emal texnologiyalarının təkmilləşdirilməsi öz növbəsində irimiqyaslı investisiya qoyuluşlarını və geosiyasi sabilliyin gərarlaşmasını tələb edir. Xüsusilə, Fars körfəzi, Yaxın Şərq və Mərkəzi Asiya regionu ölkələrində vəziyyət yeni geoiqtisadi situasiya yaratmaqla zəruri investisiya qoyuluşlarının perspektivləri üçün qeyri-müəyyənliyə səbəb olmuşdur. Bütün dünyada əsas təmayül giymətlərin bahalaşması istigamətində getməkdədir. İqtisadiyyatda enerji effektivliyi və «enerji qənaətliliyi» ümumdunya prioritetidir.

Müasir dövrdə MDB regionu dünyada və qonşu regionlarda yaranmış siyasi və iqtisadi situasiyanın əhatəsindədir (cədvəl 2).

Cədvəl 2

Yeni geoiqtisadi şəraitdə MDB müstəvisində regional əməkdaşlıq situasiyası

Pozitiv situasiya	Negativ situasiya
Azərbaycan və Türkiyənin Qafqaz və Mərkəzi Asiya regionunda etno-mədəni əlaqələrinin inkişafı	Azərbaycan –Ermənistan konflikti
Rusiyanın Böyük 20-likdə («G-20») rolu, «BRİCS», ÜTT üzvü (2012)	Rusiya-Gurgustan və Rusiya-Ukrayna münasibətlərinin gərgin xarakteri (2008-ci il «Beşgünlük müharibə» və 2014-ci il iqtisadi sanksiyalar)
Azərbaycan və İslam Dünyası (Sivilizasiyanın Mədəniyyət Mərkəzi) Rusiyanın ərəb və müsəlman dünyası ilə münasibətlərinin inkişafı	“Ərəb baharı”, İran faktoru və İrana qarşı sanksiyalar
Xəzər regionu formatı («3+2» formatı)	Xəzərin hüquqi statusu problemi
Avropa İttifaqı ilə Assosiativ əməkdaşlıq münasibətləri	Avrozonada böhran və Ukraynada konflikt

Təhlkəsizlik və əməkdaşlıq şəraitində iqtisadi münasibətlər fəal, pragmatik, perspektiv maraqların təmin edilməsinə yönələn strategiya tələb edir. Ənənəvi və qeyri - ənənəvi maraqların uzlaşdırılması yeni situasiyanın əsas tələbini təşkil edir (cədvəl 3).

Cədvəl 3

MDB regionu dövlətlərinin ənənəvi və qeyri-ənənəvi milli maraqları

Ənənəvi maraqlar	Qeyri- ənənəvi maraqlar
tarixi maraqlar	«bloklaşma» siyasətindən beynəlxalq əməkdaşlıq siyasətinə keçid
stabilitet	mülkiyyət formaları və «insan dəyərləri» plüralizminə əsaslanan demokratik hüquqi dövlət quruculuğu
iqtisadi, mədəni və qonşuluq əlaqələri	geoiqtisadi məkanda üçüncü ölkələrlə qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq

Yuxarıda göstərilənlərlə yanaşı Qafqaz və MDB regionu dövlətləri arasında mövcud olan iqtisadi əlaqələri və bir sıra istiqamətlərdə qarşılıqlı tamamlanma faktorunun rolunu da qeyd etmək lazımdır .

Investisiya əlaqələrinin coğrafiyasının genişlənməsi Avropa İttifaqı dövlətləri ilə ticarət əlaqələrində yeni inkişaf meylləri yaratmışdır.

İnvestisiya artımı faktoru MDB regionunda iqtisadi inkişafa daha çox ticarət aspektində özünü göstərmişdir. Bütün regionun Avropa İttifaqı ölkələrindən idxal əlaqələrinin həcmi atılmışdır. Region üzrə məcmu ticarət əlaqələri üçün mənfi saldo xarakterik olmuşdur. Avrostat-ın məlumatlarına əsasən 2000-2012 –ci illər ərzində MDB regionu dövlətləri Avropa İttifaqı dövlətləri ilə ikitərəfli ticarət əlaqələrini inkişaf etdirmişdir (Cədvəl 4).

Cədvəl 4

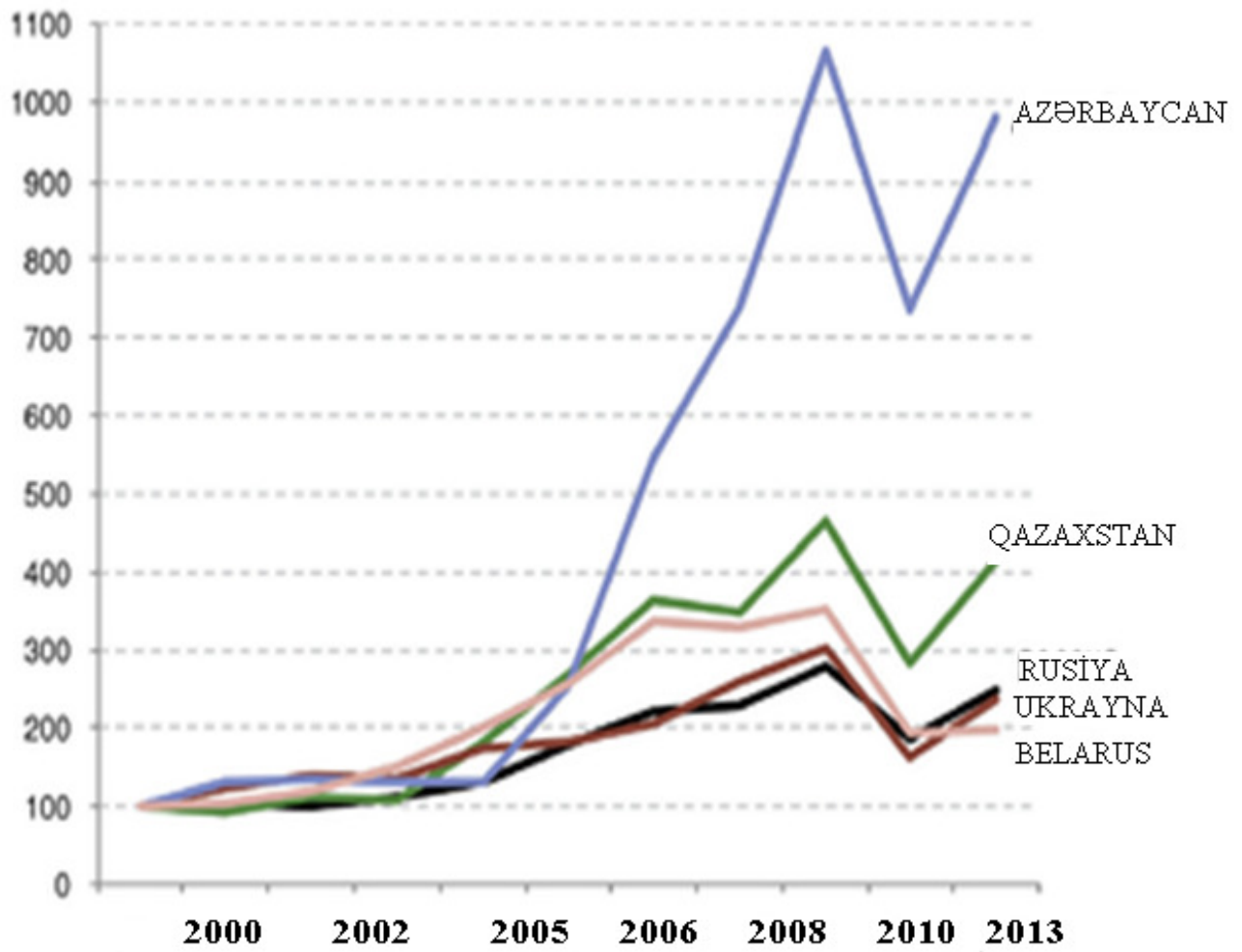
Aİ dövlətlərinin MDB regionu ilə ticarət əlaqələrinin inkişafı (mln Avro)

Region dövlətləri	2000		2005		2010		2013	
	idxal	ixrac	idxal	ixrac	idxal	ixrac	idxal	ixrac
Azərbaycan	994	362	2508	1495	7333	1612	9763	2347
Ermənistan	131	271	514	419	161	534	257	557
Belarus	1330	1694	3422	3234	2580	4982	2627	6716
Qazaxstan	3821	1427	10276	3576	10752	5313	15841	5231
Qırğızstan	140	71	17	110	29	186	199	210
Moldova	270	610	435	1080	516	1227	582	1529
Rusiya	63777	22738	112591	56696	117254	65614	158394	86505
Tacikistan	100	42	106	88	75	101	57	144
Türkmənistan	258	201	903	331	591	825	366	719
Ukrayna	4807	5454	8655	13281	7896	13922	11396	17334
Özbəkistan	653	584	529	590	318	972	415	1243
Cəmi MDB üzrə	76280	33453	139957	80901	147505	95289	199897	122534

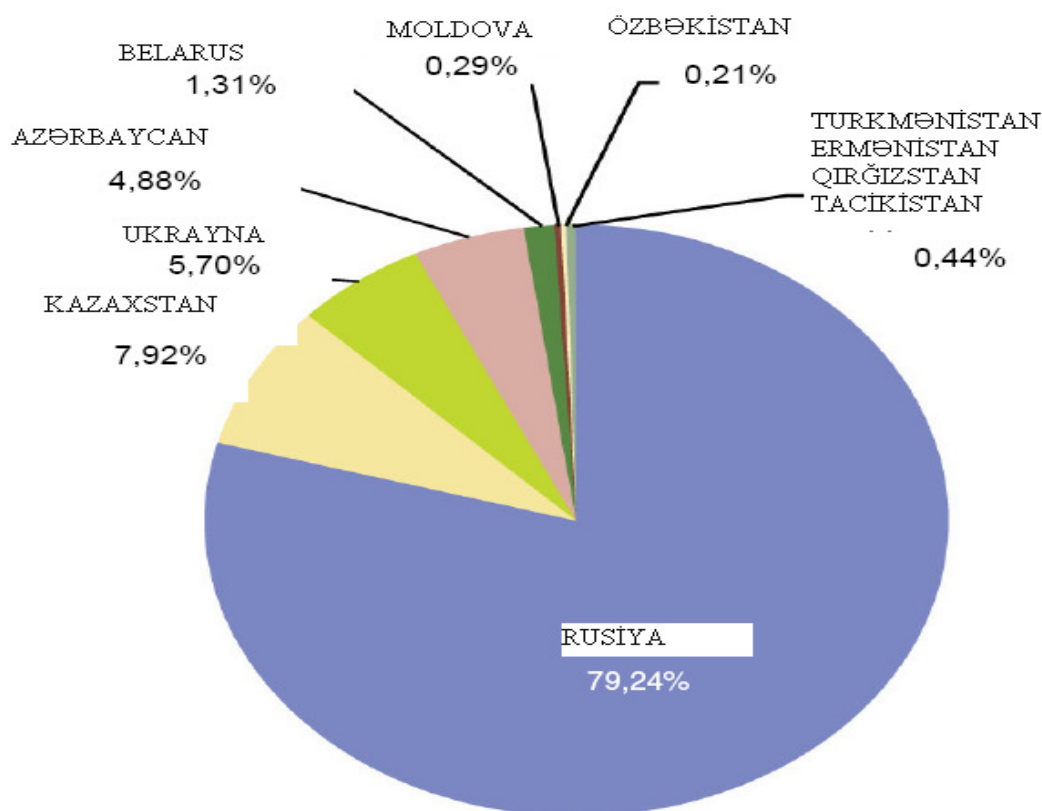
Avrostat

2000-2013 –ci illər ərzində Aİ ölkələrinin MDB ölkələri ilə ticarət əlaqələrinin inkişaf etmişdir. 2012-ci ildə cəmi MDB üzrə Avropa İttifaqı bazarına ixracın həcmi 122534 mln avro, Avropa İttifaqından idxalın həcmi isə 199897 mln avro təşkil etmişdir [50].

Aİ ölkələrinin MDB ölkələri ilə ticarət əlaqələrinin inkişafında bir sıra ölkələrin mövqeyi fərqli olmuşdur. Aİ dövlətlərinin MDB regionundan idxalında Azərbaycan, Qazaxstan, Rusiya, Belarus və Ukraynanın pozisiyaları daha dinamik meyllərlə müşahidə olunmuşdur. Bu meyl göstərilən ölkələrdə birbaşa investisiyaların, istehsal və xidmət sahələrinin daha üstün mövqeyi ilə izah oluna bilər (Şəkil 1 və 2).

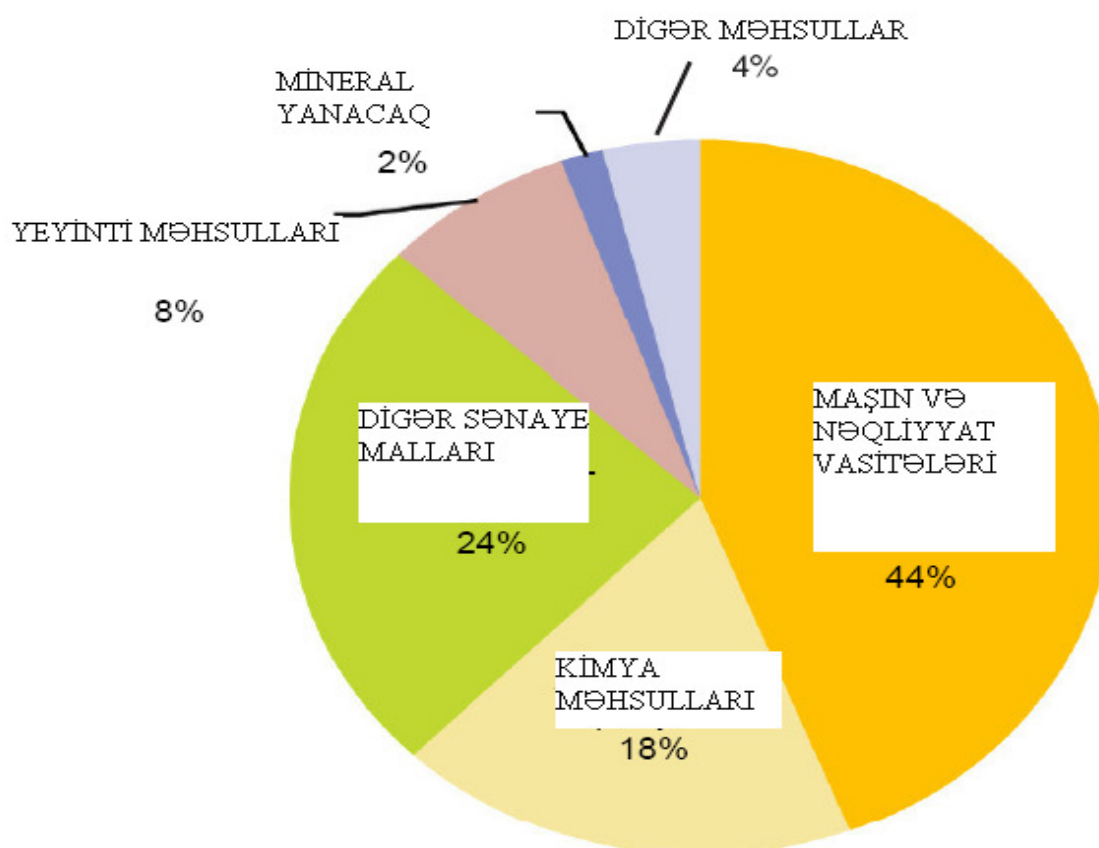

Şəkil 1. Aİ dövlətlərinin bəzi MDB ölkələrindən idxalı (Avrostat)

**Şəkil 2 . Aİ dövlətlərinin MDB regionundan məcmu idxalında
dövlətlərin payı , %**

Lakin Avrostatın məlumatlarının təhlilinin nəticələri göstərir ki, Aİ ölkələrinin MDB ölkələrinə ixracının strukturu qarşılıqlı ticarətin daha əlverişli təşkilini bir daha zəruri edir. Çünki MDB regionu ölkələri Avropa İttifaqı bazarlarına daha çox mineral və xammal məhsullar ixrac etmiş, Avropa İttifaqının sənayecə inkişaf etmiş ölkələrindən isə daha çox hazır məhsullar, elmi-texniki avadanlıqlar, maşın və müxanizmlər və s. idxal etmişlər (Şəkil 3) [50].

Şəkil 3. Aİ dövlətlərinin MDB bazarına ixracının strukturu %

MDB regionunu beynəlxalq investisiyalar üçün əhəmiyyəti getdikcə artmaqda davam edir. Qarşılıqlı faydalılıq prinsipləri iki region dövlətləri arasında iqtisadi potensialların daha səmərəli dövriyyəsinə aktuallaşdırmışdır. Birbaşa investisiyalar MDB regionu dövlətlərinin beynəlxalq inteqrasiya və ticarət əlaqələrinin inkişaf amili kimi nəzərə alınmalı, həmçinin faydalı iqtisadi əlaqələrin inkişafı məqsədilə əməkdaşlıq strategiyası təkmilləşdirilməlidir.

1.3. Ukraynada geoiqtisadi proseslər və Rusiyaya qarşı sanksiyalar şəraitində beynəlxalq investisiya əməkdaşlığı mühiti

Ukraniyada yaranan gərginliyin Rusiya iqtisadiyyatına təsirləri. Neft qiymətlərinin nisbətən sabit olmasına baxmayaraq, ekspertlərin fikrincə, kapitalın ölkədən çıxması, yüksələn faiz dərəcəsi və investisiyaların azalması nəticəsində Rusiya bu ilin ortasına doğru yumşaq iqtisadi geriləmə ilə üzləşə bilər. İqtisadi sanksiyalar, həmçinin kapitalın ölkədən çıxması və inkişaf dinamikasının zəifləməsi nəticəsində ölkə xarici investorlar üçün cəlbediciliyini itirə bilər. Artıq Fitch və Standard&Poors agentlikləri Rusiyanın kredit reytingi üzrə gözləntiləri sabitdən mənfiyə doğru azaltmışdır.

“Euromoney”-nin məlumatına əsasən Kiyevlə yaranan konfliktin başlaması ilə Rusiya bazarında səhmdarlar 11% səhmlərini satmışdır. Həmçinin, qısa müddətli dövlət istiqrazları üzrə faiz dərəcəsi 1.5 faiz bəndi artmış, rubl dollara qarşı dövrünün ən aşağı səviyyəsinə düşmüşdür. Ekspert hesablamalarına görə, 2014-cü ilin əvvəlindən 50 mlrd. ABŞ dollar həcmində vəsait Rusiya bazarını tərk etmiş və bu trendin davam etməsi böhrana səbəb ola bilər.

2008-ci il böhranı zamanı ekspertlər dövlət və özəl sektor üzrə borcların az olmasını əsas gətirərək Rusiyanın ölkədən kapital axınına qarşı dayanıqlı olacağını qeyd edirdilər. Ancaq böhran nəticəsində ölkədən çıxan kapitalın həcmi 130 milyard ABŞ dollar həcmində olmuşdur və aktivlərin qiymətinin aşağı düşməsi qeydə alınmışdır. Bu cür halın təkrar yaşanacağı ehtimalı vardır. Eyni zamanda, “The Guardian” qəzetinin verdiyi məlumata əsasən, qərb ölkələrinin Rusiyaya qarşı elan etdikləri sanksiyalar maliyyə bazarlarının gözləntilərindən daha yumşaq olub. Belə ki, sanksiyalar elan olunduqdan sonra valyuta bazarında rubl möhkəmlənmiş və səhm bazarında artım müşahidə olunmuşdur.

Ekspertlər hesab edir ki, sanksiyalar ixraca və bank sektoruna tətbiq edildiyi təqdirdə, bu, Rusiya iqtisadiyyatına əhəmiyyətli təsir edə bilər. Bu tip sanksiyalar

isə qərb ölkələrinin böhrandan yenidən çıxan iqtisadiyyatlarına da mənfi təsir göstərə bilər və bununla əlaqədar onların tətbiq edilməsi gözlənilir.

İqtisadi şoklara qarşı Rusiyanın əsas makro müdafiə aləti 500 milyard ABŞ dolları həcmində olan valyuta ehtiyatları hesab olunur. Analitiklərin fikrincə, 500 milyardlıq ehtiyatların 230 milyardını dövlət istiqrazları, BVF-in ehtiyatları və qızıl təşkil edir.

Sərəncamda olan valyuta ehtiyatları isə yalnız 270 milyard ABŞ dolları təşkil edir. 3 aylıq idxalı maliyyələşdirmək üçün 120 milyard ABŞ dollarına qədər vəsait lazım olduğundan, sərəncamda yalnız 150 milyard ABŞ dolları qalır. Bu rəqəmin böyük olmasına baxmayaraq, Rusiya Mərkəzi Bankı təkcə bir gün ərzində bazara 10-12 milyardlıq intervensiya edir. Bunu nəzərə alsaq, sərəncamda qalan valyuta ehtiyatlarının intervensiyaya problemləri ayın görünür.

Rusiya dünya iqtisadiyyatında və MDB məkanında investisiyaları qəbul edən əsas bir ölkə olaraq UNCTAD-ın 2014-cü il hesabatında 20 əsas ölkə sırasında 3-cü ölkə olmuşdur.

2013-cü ildə RF-nin investisiya mövqeyi 2010-cu ildən bəri artımla xarakterizə olunmuşdur.

Cədvəl 5. Rusiyada illik xarici investisiyaların həcmi (mlrd \$ və payı, %)

	2010	2011	2012	2013
Xarici investisiyalar	114 746	190 643	154 570	170 180
Birbaşa investisiyaların payı	12,04%	9,66%	12,08%	15,35%
Portfel investisiyaların payı	0,94%	0,42%	1,17%	0,64%
Sair investisiyaların payı	87,03%	89,92%	86,75%	84,01%

Mənbə Rosstat

Belə bir investisiya mövqeyi 2014-cü ildə siyasi və iqtisadi sanksiyalar şəraitinin təsirində qalmışdır [49].

2014 –cü ilin sonunda Aİ ölkələri xarici işlər nazirləri Brüsseldə görüşərək Ukraynadakı vəziyyəti və Rusiyaya qarşı yeni sanksiyaların tətbiq edilməsinin mümkünlüyünü nəzərdən keçirdilər.

Avstraliyada keçirilmiş G20 sammitində bir neçə dünya lideri Rusiyaya qarşı yeni sanksiyaların mümkünlüyü bildirmişdi .

Avropa İttifaqının xarici işlər üzrə ali nümayəndəsi Federica Mogherini bildirib ki, nazirlər "separatçılar tərəfindən nəzarət edilən Donetsk və Luhanskda keçirilmiş qanunsuz seçkilərə daha doğru cavab yollarını" nəzərdə tuturlar. Bu yanaşmada bildirilmişdir ki, "Sanksiyalar məqsəd deyil, başqa tədbirlərlə birgə faydalı vasitə ola bilər".

Danimarkanın xarici işlər naziri Martin Lidegaar bildirib ki, Ukraynanın şərqində Rusiya ilə sərhəddən hərbcilərin və döyüş avadanlıqlarının keçirilməsi davam etdikcə, Rusiyaya qarşı diplomatik və iqtisadi təzyiqlərin saxlanması vacibdir.

Bu məsələdə mövqelər bildirilərkən, qeyd olunur ki, Moskvaya qarşı tədbirlər mütənasib olmalıdır, eyni zamanda bildirib ki, nazirlərinin bu günkü görüşündən sonra sanksiyaya məruz qalacaq şirkətlərin siyahısının genişləncəyi gözlənilir.

Rusiya isə öz növbəsində, Ukraynanın şərqindəki separatçıları silahla təmin etməsini və bölgəyə hərbcilər göndərməsini inkar etməkdə davam edir. Aİ tərəfindən hansı yeni sanksiyaların tətbiq ediləcəyi sferalar isə hələ ki, məlum deyil.

Artıq bir neçə müddətdir ki, Avropa Komissiyasının Rusiyadan neft ixracının qadağan ediləcəyi halda bunun Avropa dövlətlərinə təsirini öyrənməsi barədə xəbərlər yer alır.

Bu vəziyyəti Rusiyanın iqtisadi inkişaf nazirliyi da təsdiq edərək bildirmişdi ki, Aİ-nin Rusiya neftini ixracı qadağan edəcəyi təqdirdə, "müxtəlif variantlar üzərində çalışırlar".

Martin ortalarında, Rusiyanın Krımı ilhaq etməsindən sonra, Avropa Birliyi, Kanada, ABŞ, Avstraliya və Yeni Zelandiya Rusiyaya qarşı sanksiyaların tətbiqi prosesinə başlamışdı.

İlkin olaraq bu sanksiyalar dar çevrəni əhatə etsə də, Ukraynanın şərqində Malayziya Hava Yollarına məxsus təyyarənin vurulmasından sonra sanksiyalar daha da sərtləşməyə başlayıb. Ukrayna və Qərbin bildirdiyinə görə, təyyarə separatçılar tərəfindən Rusiyadan alınmış silahla vurulmuşdu. Sanksiyalar eyni zamanda, Ukraynanın şərqində hərbi əməliyyatların başlanmasından sonra da güclənib.

2014 cü il İyulun 16-da Birləşmiş Ştatlar və Avropa Birliyi Ukrayna hadisələrinə görə Rusiyaya qarşı sanksiyaları gücləndirib.

Vaşinqton ilk dəfə olaraq Rusiyanın bank, hərbi və enerji sektorlarını hədəfləyən sanksiyalar qoyub.

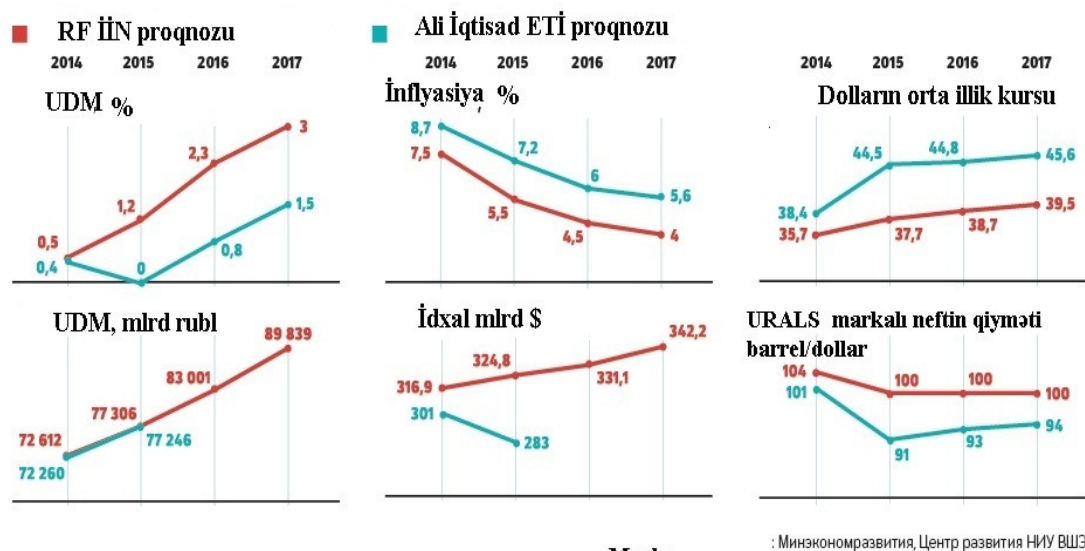
ABŞ Prezidenti yeni sanksiyaları elan edib, onları Rusiyanın Ukraynanın şərqində gərginliyi azaltmaq üçün konkret addım atmaması ilə əlaqələndirib.

Avropa Birliyi liderləri də Rusiyaya sanksiyaları genişləndirməyə razılaşıblar. Ukraynanın suverenliyinə zərbə vuran şirkətlər siyahıya alınacaq, iyulun sonunadək aktivləri dondurulan şirkət və şəxslərin siyahısı hazırlanacaq.

AB liderləri həm də Avropa İnvestisiya Bankından xahiş edəcək ki, Rusiyaya yeni kredit ayırmasın, eləcə də Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı Rusiyaya yeni krediti dayandırsın.

Şəkil 4 . Rusiyaya qarşı artan sanksiyalar və investisiya mühiti

2014-2017-ci illərdə iqtisadiyyatın inkişaf proqnozu

ABŞ Maliyyə nazirliyinin saytında yeni sanksiyaların tətbiq olunduğu şirkətlərin və şəxslərin geniş siyahısı dərc olunub. Onların arasında «Qazprombank», «Vneşekonombank», «Rosneft», «Novatek», «Bazalt», «Kalashnikov», «Almaz-Antey» kimi nəhəng şirkətlər və banklar var.

Bundan əlavə, Ukraynada elan olunan separatçı qurumlar və onların liderləri, habelə Krimda fəaliyyət göstərən şirkətlər, Krimin fəaliyyətinə cəlb olunan Moskva məmurlarına da qarşı sanksiyalar nəzərdə tutulur. Qərara əsasən, «qara siyahıdakı» şirkət və şəxslərin ABŞ ərazisindəki bütün aktivləri dondurulur, onlarla əməkdaşlıq ABŞ vətəndaşlarına qadağan edilir.

ABŞ prezidenti Barack Obama Rusiyanın Ukrayna ilə bağlı siyasətini tənqid edərək, Ukrayna sərhədində gərginliyə son qoymaq haqda vədlər verən Rusiyanın imkanlarını, təsirini və vəziyyətlə bağlı perspektivdə münasibətlərin inkişafının nəzərə alınması vacibliyini bildirib.

II FƏSİL. MDB REGIONUNDA BİRBAŞA XARİCİ İNVESTİSİYA ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAFININ MUASİR VƏZİYYƏTİ

2.1. Regionda birbaşa xarici investisiyaların dinamikasının təhlili

Son illər ərzində qabaqcıl ölkələrin iqtisadiyyatlarında bərpa proseslərinin nisbətən sürətlənməsi, Avrozonada dövlət borcunun azalması, kapital axınlarının qeyri-sabitliyi ilə səciyyəvi olmuşdur. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə iqtisadi aktivlik nisbətən zəifləmişdir. Həyata keçirilmiş siyasət tədbirlərinin ilkin müsbət nəticələri yaxın perspektivdə artım prosesinin davam edəcəyini proqnozlaşdırmağa əsas verir. Bununla belə, işsizlik, borclanma və büdcə kəsirləri, maliyyə bazarlarında qeyri-sabitlik qlobal iqtisadi artım qarşısında başlıca risklər olaraq qalmaqdadır [23].

Avrozona da daxil olmaqla əksər qabaqcıl ölkələrdə iqtisadi fəallığın nisbətən canlanması müşahidə olunmuşdur. İnkişaf etmiş ölkələrdə (İEO) fiskal siyasətin uğurla aparılması, iqtisadiyyata monetar dəstəyin davam etdirilməsi, qeyri-müəyyənliyin qismən azalması və ticarətin canlanması qlobal bərpa meyillərini sürətləndirmişdir. Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) məlumatına görə İEO-də artım 1.3% təşkil etmişdir.

Qlobal bərpa proseslərinin əsas lokomotivi olan inkişaf etməkdə olan ölkələrdə (İEOÖ) isə iqtisadi artım tempi zəifləyir. Bir çox İEOÖ-də xarici tələbdən irəli gələn sabit iqtisadi artım müşahidə olunmuşdur. Lakin, digər tərəfdən kapital daxilolmalarındakı dəyişkənliklər və dünya üzrə bir çox əmtəə qiymətlərinin ucuzlaşması İEOÖ-də iqtisadi artıma mənfi təsir etmişdir [49].

Dünya ticarətində 2013-cü ilin birinci yarısında zəifləmə meyilləri müşahidə olunsada, ilin ikinci yarısında hətta BVF-nin proqnozlarından daha yüksək artım

qeydə alınmışdır. Bu artım əsasən İEO-də və Çində tələbin artması hesabına təmin olunmuşdur.

2013-cü il ərzində ABŞ Federal ABŞ Federal Ehtiyat Sisteminin pul siyasətini sərtləşdirmə ehtimalının olması qlobal kapital axınlarını İEO-dən İEO doğru istiqamətləndirmişdir. 2013-cü il ərzində qlobal birbaşa xarici investisiyaların (BXİ) strukturunda əhəmiyyətli dəyişiklik baş verməmişdir. Son iki ildə İEO qlobal BXİ axınlarında 39% paya malik olmuşdur [49].

Qlobal BXİ axınları 11% artaraq 1.5 trln. \$-a çatmışdır. Lakin, BXİ axınları böhran öncəsi səviyyə (2 trln. \$) ilə müqayisədə aşağıdır. İEO-ə daxilolmalar 10% artaraq pik səviyyəyə (885 mlrd.\$) yüksəlmişdir. Hazırda BXİ cəlbinə görə dünyada ABŞ (11%) birinci, Çin (9%) ikinci, Rusiya (6%) isə ilk dəfə olaraq üçüncü mövqedədir [49].

MDB dövlətlərinin beynəlxalq iqtisadi münasibətləri dünya iqtisadiyyatının belə bir meylləri fonunda inkişaf etmişdir. Bu proseslər MDB ölkələrinin sosial-iqtisadi inkişafına əsaslı təsir göstərir. MDB ölkələrinin müasir mərhələdə qarşılıqlı iqtisadi, siyasi və digər maraqları MDB məkanında ən müxtəlif qurumların formalaşması şəklində təmin olunur. Qarşılıqlı maraqlar MDB-nin əsas qurumları çərçivəsində tamalanır və onların sosial-iqtisadi inkişafında yer alır.

Qloballaşma prosesləri regional iqtisadi birliklərin inkişafında öz təsirini çox müxtəlif istiqamətlərdə göstərməkdədir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin bu prosesdən faydalanmaq imkanları xüsusilə genişdir. MDB şəraitində iqtisadi əməkdaşlığın inkişafının özü müasir texnologiyalar, resurslar, kommunikasiya sistemləri və beynəlxalq tənzimləmə vasitələrinin mövcudluğunu tələb edir. Bu baxımdan qloballaşma şəraitində MDB integrasiyasının inkişafında çox aktual problemlər mövcuddur. MDB dövlətlərinə və Gürcüstana yatırılmış investisiyaların vəziyyəti regional əməkdaşlığın inkişafını zəruri edir (Cədvəl 6 və cədvəl 7).

Cədvəl 6

MDB dövlətlərinə və Gürcüstana yatırılmış investisiyalar
(2012-2013ci ilin əvvəlinə)

Qəbul edən ölkə	Yatırılmış investisiyalar, mln \$					
	Rusiya	Qazaxstan	Azərbaycan	Belarus	Ermənistan	Qırğızstan
Cəmi	368737	15682	5790	205	83	2
Azərbaycan	17	8	-	0	0	0
Ermənistan	1753	10	0	0	-	0
Belarus	5702	39	0	-	0	0
Gürcüstan	290	162	2578	0	0	0
Qazaxstan	2036	-	26	1	0	0
Qırğızstan	106	257	0	0	0	-
Moldova	387	1	0	0	0	0
Rusiya	-	891	44	156	6	0
Tacikistan	264	44	0	0	0	1
Türkmənistan	173	1	0	0	0	0
Özbəkistan	991	127	0	0	0	0
Ukrayna	4333	166	13	29	0	0
Kipr	153934	496	0	0	0	0
Niderland	39668	9228	68	0	0	0
Virciniya	38762	687	0	0	0	0
B Britaniya	10278	2433	18	0	0	0
ABŞ	9825	599	25	1	0	0

www.imf.org

Cədvəl 7

MDB dövlətlərinə və Gürcüstana həyata keçirilən investisiya layihələrinin
xarakteristikası

İnvestor ölkə	Layihələrin ümumi sayı	100 mln \$ və yuxarı birbaşa investisiyalı layihələr	3 mln \$ aşağı birbaşa investisiyalı layihələr	Cəmi birbaa investisiyalar, mlrd \$
Cəmi 12 ölkə	526	96	185	55,97
Rusiya	391	76	127	47,94
Qazaxstan	42	13	3	4,86
Azərbaycan	9	2	0	1,38
Ukrayna	23	5	6	1,15
Gürcüstan	8	1	2	0,41
Belarus	41	0	36	0,18
Sair	14	0	11	0,05

www.imf.org

MDB ölkələri uzun illər keçmiş Ittifaqın kommunikasiya sistemlərinin
faciləsiz və səmərəli inkişafından faydalanmışlar. Müstəqillik dövründə bu

sistemlərə tələbat yenidən artmış, qlobal əməkdaşlıq sahəsi kimi inkişaf etdirilməyə başlamışdır.

Iqtisadi cəhətdən dinamik inkişaf potensiallı MDB ölkələri qonşu ölkələrə investisiyalar yatırır (cədvəl 8) [19].

Cədvəl 8

MDB ölkələrinin qonşu ölkələrə yönələn investisiyaları

İnvestor ölkə	İnvestisiyaları qəbul edən ölkə	Birbaşa investisiyaların həcmi, mlrd \$	İnvestor (Şirkət)
Azərbaycan	Gürcüstan	1,25	ARDNŞ
Qazaxstan	Gürcüstan	0,61	«Qaztrans»
Qazaxstan	Qırğızstan	0,37	«Qazaxmıs»
Qazaxstan	Ukrayna	0,32	«BTA Bank»
Ukrayna	Gürcüstan	0,16	«Privat»
Azərbaycan	Ukrayna	0,09	ARDNŞ
Ukrayna	Moldova	0,06	«Kviza-treyd»

Rusiyada yaradılan yeni milli ödəniş sisteminin global maliyyə mərkəzləri ilə əlaqələndirilməsi. Ukrayna böhranı ilə əlaqədar Rusiyanın bir çox banklarına qarşı sanksiya tətbiq edilməsi, habelə Mastercard və Viza şirkətlərinin sanksiya tətbiq olunan banklara müvəqqəti xidmət göstərməməsi Rusiyada yeni milli ödəniş sisteminin yaradılmasının sürətləndirilməsi haqqında qanunun qəbulu ilə nəticələnmişdir.

Yeni qanun iyulun 1-dən fasiləsiz nağdsız ödənişlərin həyata keçirilməsini təmin edəcək milli ödəniş sisteminin yaradılmasını nəzərdə tutur. Eyni zamanda, yeni qanunda Rusiyada fəaliyyət göstərən Beynəlxalq kart şirkətlərinə (BKŞ) sərt tələblər irəli sürülür. Belə ki, yeni qanun BKŞ-lərə Rusiyadakı müştərilərə xidmət göstərməkdən imtina etməyi qadağan edir, həmçinin özlərinin prosessinq mərkəzini Rusiyada qurmaq üzrə öhdəliyi nəzərdə tutur. BKŞ-lərin qanunlara tam əməl etməsini təmin etmək üçün onlardan iki günlük əməliyyatları həcmində vəsaiti Rusiya Mərkəzi Bankında təminat depoziti kimi yerləşdirmələri tələb

olunur. Yeni qanuna görə BKŞ-lər Rusiyadan olan müştərilərə xidməti birtərəfli olaraq dayandırsa, xidmət göstərmədiyi hər gün N2, 2014 19 üçün təminat depozitinin 10%-I məbləğində cərimə ödəməlidirlər.

Viza və Mastercard orta hesabla günlük 1.9 milyard ABŞ dolları həcmində əməliyyat həyata keçirmişdir. Beləliklə, həmin şirkətlər Rusiya Mərkəzi Bankına 3.8 milyard ABŞ dolları həcmində təminat depoziti yerləşdirməlidirlər.

Qeyd edək ki, Viza və Mastercardın gündəlik əməliyyatlarının həcmi Rusiyada ümumi nağdsız ödənişlərin 90%-nə bərabərdir. Viza və Mastercard şirkətləri təminat depozitinin çox böyük məbləğ olduğunu bildirmiş və məsələnin danışıqlar yolu ilə həll oluna biləcəyini açıqlamışlar.

Analitiklərə görə, Rusiya öz milli ödəniş sistemini yaratsa da, onun ölkədən kənarda işləməsi üçün digər ödəniş sistemləri ilə razılaşma əldə etməlidir. Bununla yanaşı, yeni milli ödəniş sisteminin Rusiyanın maliyyə sistemini sanksiyalar daxil olmaqla müxtəlif xarici təhdidlərdən, habelə kiber hücumlardan qorumağa imkan verəcəyi gözlənilir.

Mərkəzi və Şərqi Avropanın maliyyə sektorunda birbaşa xarici investisiyalar Varşavanın maliyyə sektoru Birbaşa Xarici İnvestisiyaların (BXİ) həcminə görə Mərkəzi və Şərqi Avropanın şəhərləri arasında ilk yerdə qərarlaşmışdır. Varşava maliyyə bazarı 2014-cü ilin martın 1-nə qədər olan bir il ərzində 706.2 milyon ABŞ dollar həcmində BXİ cəlb etmişdir. Həyata keçirilən 6 layihə çərçivəsində maliyyə sektorunda 825 yeni iş yeri açılmışdır.

Moskva 328.6 milyon ABŞ dollar ilə ikinci yerdə qərarlaşmışdır və maliyyə sektoruna aid 6 layihədə 253 yeni iş yeri yaranmışdır. Kiyev isə 168 milyon ABŞ dolları ilə siyahıda 6-cı yerdə qərarlaşmışdır və burada 330 yeni iş yeri açılmışdır.

Cədvəl 9.

**BXİ-nin cəlbinə görə MDB, Mərkəzi və Şərqi Avropa şəhərlərinin
müqayisəli göstəriciləri**

Sıra	Şəhər	Ölkə	İnvestisir (mln dollar)	Yaradılan iş yerlərinin sayı	İnvestisiya yatırırsirkətlərin sayı
1	Varşava	Polşa	706.2	825	6
2	Moskva	Rusiya	328.6	253	6
3	Buxarest	Rumıniya	263.1	266	2
4	Vilnüs	Litva	230.7	660	4
5	Praqa	Çexiya	177.8	356	4
6	Kiyev	Ukrayna	168.0	330	4
7	Belqrad	Serbiya	167.4	462	6
8	Olomouc	Çexiya	134.4	264	4
9	Korlova Vari	Çexiya	100.8	198	3
10	Sofiya	Bolqarıstan	84.7	232	4

Mənbə: Warsaw top for financial services FDI in CEE, The Banker, May 2014

263.1 milyon ABŞ dolları ilə Moskvadan sonra Rumıniyanın paytaxtı Buxarest BXİ-nin həcminə görə üçüncü mövqedədir. Buxarestdə iki layihə həyata keçirilmişdir və bunlardan biri Fransanın Societe Generale bankının həyata keçirdiyi layihə olmuşdur. Belə ki, Fransa bankı 241.6 milyon ABŞ dollar həcmində olan və 200 iş yerinə malik layihəni Buxarestə köçürmüşdür. BXİ cəlbinə görə Çexiya Respublikası üç şəhərlə təmsil olunmuşdur və bu ölkənin paytaxt ilə yanaşı digər şəhərləri də BXİ cəlb edirlər [49].

Praqa, Olomouc və Karlova Vari şəhərləri müvafiq olaraq 177.8, 134.4 və 100 milyon ABŞ dollar həcmində BXİ cəlb etmişlər və burada 1789 yeni iş yeri yaranmışdır.

2.2. Rusiyanın xarici siyasəti və MDB regionunda əsas investor ölkə kimi mövqeyi

Rusiya Federasiyası sahəsinə görə dünyada ən böyük ölkədir (17098,2 kv.km). Şərqi Avropa və Şimali Asiyanın böyük hissəsində yerləşir. Meridian istiqamətində uzunluğu 2,5-4,0 min.km, en üzrə - 9 min km. Rusiya ərazisindən 9 saat qurşağı keçir. Rusiyanı müxtəlif tərkibli klimat və landşaftların, təbiət zonaların müxtəlifliyi fərqləndirir.

Rusiya kəşfiyyat aparılmış təbii qaz, dəmir, daş kömür, asbest, sink, digər faydalı ehtiyatlarına görə dünyada birinci yer tutur.

Rusiya 18 ölkə ilə həmsərhəddir (dünyada hən böyük göstəricidir). Quruda – Norvec, Finlyandiya, Estoniya, Latviya, Litva, Polşa, Belorusiya, Ukrayna, Abxaziya, Gürcüstan, Cənubi Osetiya, Azərbaycan, Qazaxıstan, Çin, Mongolustan və KXDR-lə, dənizdə - Yaponiya və ABŞ-la [23].

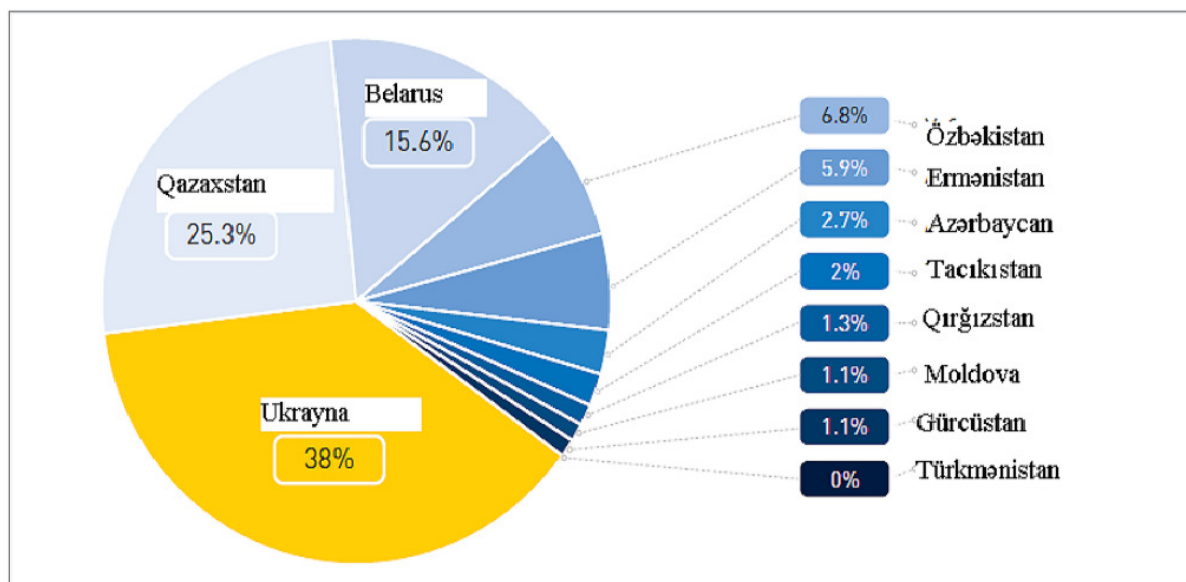
Əhalinin sayı – 143,6 milyon insan. (Rosstatın 1 dekabr 2013-cü ilə məlumatı). Dövlət dili – rus dili.

Rusiya Federasiyası BMT Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvü və digər beynəlxalq təşkilatların, yəni MDB, Avrasiya iqtisadi ittifaqı, təşkilatı, Şanxay əməkdaşlıq təşkilatı, -Sakit Okean İqtisadi Əməkdaşlığı və digər təşkilatların üzvüdür.

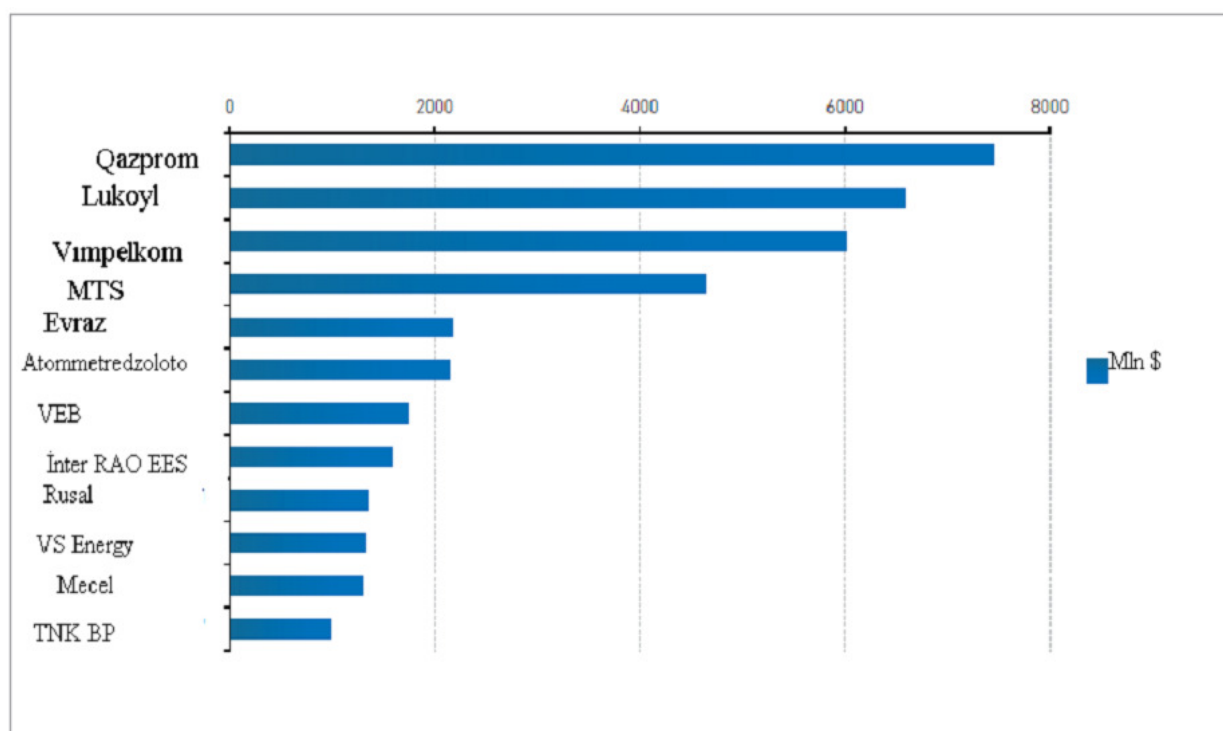
2013-cü ildə Rusiyanın xarici siyasəti milli maraqların təmin olunmasına, beynəlxalq arenada təhlükəsizliyin möhkəmlənməsi naminə kollektiv hərəkətlərin qurulmasına, münaqişələrin kompromislər axtarmaqla həll olunmasına yönəlmişdir.

Fevralın 12-də Rusiyanın prezidenti ölkənin xarici siyasətinin yeni Konsepsiyasının redaksiyasını təsdiq etdi. Əsas yer MDB ölkələri ilə münasibətlərin möhkəmlənməsinə, avrasiya məkanında integrasiya proseslərinə yönəldilib. İl ərzində MDB ölkələrilə 20 çöxtərəfli müqavilələr bağlanıb, dövlət və

hökumət başçıları tərəfindən dövlətlərarası münasibətlər yönündə 50-dən artıq qərar qəbul edilib. Mayın 31-də Minsk şəhərində Rusiya tərəfinin Özbəkistan Respublikası ilə azad ticarət zonanın tətbiqi haqqında Protokol imzalanıb [50].

Diaqram 1. Rusiyanın MDB və Gürcüstanda birbaşa investisiyaları 2011/2012

Diaqram 2. MDB və Gürcüstanda birbaşa investisiyalar sahəsində lider kompaniyalar [50]

Rusiya kompaniyalarının MDB ölkələrində iri investisiya layihələrini həyata keçirir (cədvəl 10 və cədvəl 11).

Cədvəl 10

Rusiya kompaniyalarının MDB ölkələrində iri investisiya layihələri

Kompaniya	Mənsub olduğu ölkə və sahə	Qəbul edən ölkə və layihə	İnvestisiya həcmi, mln \$	Lahiyənin icrasının başlandığı il	Lahiyənin xarakteri
Qazprom	Rusiya, təbii qaz nəqli və satışı	Belarus, «Beltransqaz»	5000	2007	Mərhələli alış
MTS	Rusiya, telekommunikasiya	Ukrayna «MTS Ukrayna»	3000	2003	Genişlənmə
Vimpelkom	Rusiya, telekommunikasiya	Ukrayna «Ukrayna Radiosistemi»	3000	2005	Alış və genişlənmə
Lukoil	Rusiya, neft və qaz hasilatı	Qazaxstan, HPB layihələrində iştirakı	2639	1995	Genişlənmə
Evrast	Rusiya, polad istehsalı	Ukrayna «Petrovsk adına zavod»	2111	2008	Alış

Mənbə AAİB [50]

Cədvəl 11

MDB regionunda investisiya yatırımlarının sahəvi vəziyyəti [26]

	Rusiyanın birbaşa investisiyaları , mlrd \$	Digər MDB ölkələrinin investisiyaları , mlrd \$	Cəmi, mlrd \$
Telekommunikasiya	10,79	0,10	10,89
Neft –qaz hasilatı	6,19	-	6,19
Qaz nəqli və satışı	5,62	0,34	5,96
Çuqun və polad istehsalı	4,15	0,12	4,27
Bank işi	3,29	0,87	4,16
Elektro-energetika	3,17	-	3,17
Əlvan metal hasilatı	2,54	0,05	2,59
Neft emalı	1,65	-	1,65
Dəmiryol nəqliyyatı	0,28	1,10	1,38
Mehmanxana	0,60	0,76	1,36
Kimya istehsalı	0, 62	0,28	0,90

Pərakəndə ticarət	0,82	0,06	0,88
-------------------	------	------	------

Mənbə AAİB

Planlı şəkildə 1 yanvar 2015-ci ilə Avrasiya iqtisadi İttifaqına hazırlıq işi davam edir. Ermənistan və Qırğızstanın Gömrük İttifaqına qoşulması ilə bağlı praktiki işlə başlanıb.

Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatının çərçivəsində əməkdaşlıq yeni impuls aldı, beynəlxalq gündəliyin ən aktual məsələləri üzrə bir sıra bəyanatlar qəbul edilib. Sentyabrın 23-dən bu təşkilatda sədrlik Rusiyaya keçib.

Rusiya Federasiyasının Avropa İttifaqı ilə münasibətlərin strateji xarakteri Yekaterinburgda keçirilən (iyunun 3-4-ü) Rusiya-Aİ sammiti və orada imzalanmış sənədlər – 2050-ci ilə kimi əməkdaşlığın "yol xəritəsi", narkotik maddələrin prekursorların nəzarəti haqqında saziş təsdiq etdilər. Lakin sanksiyalar şəraitində 2014-cü ilin sonunda Rusiya "Cənub axını" layihəsi çərçivəsində Bolgariyanın mövqeyini nəzərə alaraq lahiyəni dayandırdı və Türkiyə istiqamətində regional əməkdaşlığı daha da genişləndirmək qərarini verdi. Hazırda Rusiya-Aİ əməkdaşlığının əsas problemi Ukrayna ətrafında yaranmış problemlərlə əlaqədərdir. Rusiya Amerika Birləşmiş Ştatlarla münasibətləri bərabərlik, bir-birinin işinə qarışmamaq, maraqların nəzərə alınması prinsip cəhətdən qururdu. Rusiya ABŞ quraşdıran RQM global sisteminin ona tərəf yönəlməməsi barədə zəmanətlər istəyirdi.

NATO ilə qarşılıqlı əlaqələr çərçivəsində xarici işlər nazirlərin (Brüssel, 23 aprel və 4 dekabr), müdafiə nazirlərin (Brüssel, 23 oktyabr) görüşləri baş tutdu. ATƏT ölkələrinin xarici işlər nazirlərin Şurasının 20-ci iclasında (Kiyev, 5 dekabr) bir sıra vacib sənədlər və qərarlar qəbul olundu.

2013-cü ildə Rusiya münaqişələrə qarışmaq üçün və arzu edilməyən hakimiyyətlərə təzyiq göstərmək məqsədilə beynəlxalq hüquq normalarına səthi yanaşmalara qarşı BMT-nin tribunasını fəal istifadə edib, mülki əhaliyə qarşı hər hansı zor tətbiqinə qarşı çıxırdı. Rusiyanın "İyirmilər qrupunda" sədirliyi onun

müasir inkişafının fundamental problemlərinin həllində çəkisi olan rolun mövcudluğunu sübut etdi. Sentyabrın 5-6-da Sankt-Peterburqda keçirilən "iyirmilər" sammitində Rusiya tərəfindən təklif edilmiş yeni təşəbbüslər bəyanılmışdır.

Asiya-Sakit okean ölkələri və integrasiya formatları ilə çoxprofilli əməkdaşlığı vəzifələri üstünlük təşkil edir. Rusiya regional forum və integrasiya mexanizmlərində – Şərqi Asiya sammitlərində, təhlükəsizlik ASEAN forumlarında iştirak edirdi.

Rusiya Şanxay əməkdaşlıq təşkilatında iştirakına böyük əhəmiyyət verir. ŞƏT məkanında təhlükəsizliyin təminatına və dayanıqlı inkişafa ümumi yanaşmalar 13 sentyabrda Bişkek bəyannaməsində və 2013-2017-ci illər üzrə hərəkət planında öz əksini tapmışdır.

2013-cü ildə Rusiya regional münaqişələrin (ərəb-israyıl, dağlıq qarabağ, dnestryanı və s.), o cümlədən İran nüvə proqramı problemin həlli prosesində iştirakını davam edib.

Mədəni-humanitar istiqamətində "Rusiya Federasiyasının beynəlxalq mədəni-humanitar sahəsində əməkdaşlığı" konsepsiyasının həyata keçirilməsi davam etdirilmişdir.

2.3. Rusiya və Azərbaycan arasında investisiya əməkdaşlığının prioritet sahələri və inkişaf prosesləri

Azərbaycan və Rusiya arasında ticarət və iqtisadi əlaqələr Rusiya Federasiyanın və Azərbaycan Respublikasının hökumətləri arasında 30 sentyabr 1992-ci ildə bağlanmış azad ticarət haqqında, azad ticarəti rejimindən istisnalar haqqında (26 noyabr 1992-ci il), 29 noyabr 2000-ci il tarixli protokollarla və həmin Sazişlə bağlı azad ticarəti rejimindən istisnalar haqqında 6 fevral 2002-cü il tarixli Pronokolla, Rusiya Federasiyanın və Azərbaycan Respublikasının hökumətləri arasında qəbul edilən və əmlakın artırılmasına dair vergilərə ikili vergi qoyulmasına yol verilməməsi haqqında 3 iyul 1997-ci il tarixli Sazişlə, 29 noyabr 2000-ci il tarixli qarşılıqlı ticarətdə vasitəli vergilərin alınması prinsipləri haqqında Rusiya Federasiyanın və Azərbaycan Respublikasının hökumətləri arasında bağlanmış Sazişlə, 21 yanvar 2002-ci il tarixli iqtisadi əlaqələrin prinsipləri və istiqamətləri haqqında Rusiya Federasiyanın və Azərbaycan Respublikasının hökumətləri arasında bağlanmış Sazişlə tənzimlənir.

2006-cı ilin mart ayından Bakıda Rusiya Federasiyasının Ticarət nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir.

Rusiya Federasiyanın və Azərbaycan Respublikasının iqtisadi əməkdaşlığına dair hökumətlərarası komissiyası Rusiya və Azərbaycan arasındakı münasibətlərini dövlət səviyyəsində tənzimləyən işçi mexanizmdir. Komissiyanın Rusiya hissəsinə Rusiya Federasiyasının Hökumət Sədrinin müavini, Rusiya Federasiyasının Prezidentinin Şimali Qafqaz Federal dairəsi üzrə nümayəndəsi A.Xloponin başçılıq edir. Komissiyanın Azərbaycan hissəsinə Baş nazirin birinci müavini Y.Əyyubov rəhbərlik edir. 2011-ci ilin martın 18-də Moskvada komissiyanın XIII geniş iclası keçirilmişdir. İclas zamanı bir sıra məsələlər, iki ölkə arasında ticari-iqtisadi əlaqələrinin vəziyyəti və perspektivləri müzakirə olunmuşdur. Həmçinin tərəflər nəqliyyat, rabitə və informasiya texnologiyaları, fəvqaladə hadisələrin nəticələrinin

ləğvi sahələrində XII iclasında qəbul olunmuş qərarların yerinə yetirilməsini müzakirə etdilər. İclas zamanı əsas məsələrdən biri Rusiya Federasiyasının və Azərbaycanın sərhədyanı subyektlərin əməkdaşlığın inkişafı olmuşdur. Qeyd olunmuşdur ki, belə şəkildə əməkdaşlıq ümumiyyətlə iqtisadi, elmi-texniki, mədəni sahələrdə əməkdaşlığın genişlənməyinə təkan verir.

Azərbaycanın DGK-n məlumatına görə Rusiya və Azərbaycan arasında mal dövriyyəsi 2828,2 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bununla belə Azərbaycandan Rusiyaya ixrac 53,5% artaraq 1187,4 mln. dollara çatmış, Rusiyadan idxal isə 43,3% artaraq 1640,8 mln. dollara çatmışdır.

Rusiya ixracının 90% dərin emallı məhsullar təşkil edir. İxracın əsasını maşınlar, avadanlıq və nəqliyyat vasitələri, ərzaq, ağac və selluloz kağız məmulatları, kimya sənayesinin malları, elektrik enerji, qara və əlvan metallar, yayılmış metal təşkil edir.

Azərbaycanın Rusiyaya ixracat strukturunda əsasını mineral məhsullar, ərzaq malları və kənd təsərrüfatının xammalı təşkil edir. Ərzaq mallarını və kənd təsərrüfatının xammalı qrupuna daxil olanlar piy və yağlar, onların fraksiyaları, ağ qənd və təmiz saxaroza, meşə qozları, fermentləşdirilmiş qara çay, tərəvəzlər, çaxır-konyak məhsullarıdır.

2011-ci ildə Azərbaycandan Rusiyaya qaz tədarüku iki dəfə artaraq 1,5 mlrd. kub.m təşkil etmişdir. 2012-ci iln yanvarın 23-də “Qazprom” və Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti arasında qüvvədə olan azərbaycan qazının alqı-satqı haqqında müqaviləyə əlavə imzalanmışdır. Həmin sənədə istinadən Azərbaycandan qazın alınma həcmi 1,5 mlrd. kub. m. artaraq 3 mlrd. kub. m, 2013 –cü ildə isə 3 mlrd. kub. metrdən artıq olacaq.

Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyası arasındakı Rusiya Federasiyasının ərazisində neftin tranziti haqqında 18 yanvar 1996-cı il tarixli müqaviləyə əlavələr etmək protokolun layihəsi üzrə danışıqlar mövcud idi. Onun imzalanması 2011-ci ildə 1996,4 min ton neft ötürülmüş Bakı-Novorossiysk neft kəmərinin ətrafındakı mübaisəli məsələləri aradan qaldırmağa imkan yarada bilər.

Azərbaycanın və Rusiyta Federasiyasının vahid enerji sistemlərinin müvazi surətdə işləməsini təmin edən tədbirlər haqqında Rusiya Federasiyası Hökumətinin və Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında Sazişin layihəsi razılaşdırılmanın son mərhələsindədir.

Ticari-iqtisadi sahəyə aidiyyəti olan Sazişlər haqqında işlər davam etdirilir. O cümlədən Bakıda sərmayələrin həvəsləndirməsi və qarşılıqlı müdafiəsi barədə sazişin mətninin razılaşdırılması barədə danışıqların növbəti raundu keçirilmişdir. Azərbaycan bazarında 500-dən çox şirkət fəaliyyət göstərir, onlardan 200 kimi 100% Rusiya kapitalı ilə, 300 çoxu BM şəkilində. Bank-maliyyə sektorunda Vneştorqbank (VTB), "Rosselxozbank" və Nikoyl bank fəaliyyət göstərirlər.

Sənaye sahəsində Azərbaycanda bentonit palçığını istehsal edən Rusiya-Azərbaycan birgə müəssisəsi fəaliyyət göstərilir.

Azərbaycanın işçi dairələrinin Rusiya tərəfdaşları ilə sərmayə əməkdaşlığına maraq artır. «Azersun Holding» adlı Azərbaycan şirkəti 2010-cu ilin sentyabr ayında Beloreçensk şəhərində (Krasnodar vilayəti) çay çəkib bölmə fabrikinə işə salmışdır. Şirkət hazırda ildə 50 mln. şərti banka gücündə meyvə-tərəvəz məhsullarının emalı üzrə konserv zavodunun layihəsini həyata keçirir.

Rusiya və Azərbaycan arasında ticari-iqtisadi əlaqələrin inkişafında regionlararası əməkdaşlıq vacib rol oynayır. Regionlararası əməkdaşlıq sahəsində əlaqələr intensiv meyllər kəsb etməkdədir. 2011-ci ilin oktyabr ayında Bakıya Rusiya Federasiyasının Hökumət Sədrinin müavini, Rusiya Federasiyasının Prezidentinin Şimali Qafqaz Federal dairəsi (ŞQFD) üzrə nümayəndəsi A.Xloponinin başçılığı ilə nümayəndə heyəti gəlmişdir. Nümayəndə heyətinin tərkibində Dağıstanın, İnguşetiyanın, Kabardino-Balkariyanın, Şimali Osetiya-Alaniyanın başçıları, Qaraçayevo-Çerkesiyanın hökumət başçısı və Stavropol vilayətinin nümayəndələri var idi. Görüşlər zamanı Dağıstan, İnguşetiya, Qaraçayevo-Çerkesiya və Azərbaycan arasında ticari-iqtisadi, elmi-texniki və humanitar səhələrdə sazişlər bağlanıb, bundan başqa Nevinomisk və Sumqayıt

şəhərləri qardaşlaşmış şəhərlər statusunu almışlar. Rusiya Federasiyasının ŞQFD hüddurlarında subyektlərinin sərmayə layihələrinin təqdimatı keçirildi.

Hazırda Rusiya Federtasiyasının 18 subyekti Azərbaycan Hökuməti ilə əməkdaşlıq haqqında hüquqi tərtib olunmuş sənədlərə malikdirlər. Tatarstanın və Dağıstanın nümayəndəlikləri Azərbaycanda fəaliyyət göstərirlər.

Müqavilələr və hüquqi baza

1 yanvar 2010-cu il tarixdən imzalanmış sazişlər:

1. Stavropol vilayəti Hökuməti və Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında imzalanmış ticari-iqtisadi, elmi-texniki və mədəni əməkdaşlıq haqqında Saziş (28 aprel 2010-cu il).

2. Rusiya Federasiyası və Azərbaycan Respublikası arasında imzalanmış dövlət sərhəddi haqqında Saziş (3 sentyabr 2010-cu il).

3. Rusiya Federasiyası Hökuməti və Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında imzalanmış transsərhəd Samur çayının rəşional istifadəsi, su ehtiyatlarının mühafizəsi sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş (3 sentyabr 2010-cu il).

4. Rusiya Federasiyası narkotik vasitələrin dövriyyəsinə nəzarət üzrə Federal xitmətləri və Azərbaycan Respublikası Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi arasında bağlanmış narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekurslarının qeyri qanuni dövriyyəsi ilə mübarizədə əməkdaşlıq haqqında Saziş (13 yanar 2011-ci il)

5. Rusiya Federasiyası Daxili İşlər Nazirliyi və Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyi arasında əməkdaşlıq haqqında müqavilə (28 iyun 2011-ci il)

6. Həştərxan vilayəti hökuməti (Rusiya Federasiyası) və Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında ticari-iqtisadi, elmi-texniki və mədəni əməkdaşlıq haqqında saziş (8 sentyabr 2011-ci il).

7. Dağıstan Respublikası Hökuməti (Rusiya Federasiyası) və Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında ticari-siyasi, elmi-texniki, mədəni və hümanitar əməkdaşlıq haqqında imzalanmış müqavilə (4 oktyabr 2011-ci il)

8. İnquşetiya Respublikası Hökuməti (Rusiya Federasiyası) və Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında ticari-siyasi, elmi-texniki, mədəni və humanitar əməkdaşlıq haqqında imzalanmış müqavilə (4 oktyabr 2011-ci il)

9. Qaraçay-Çərkəz Respublikası Hökuməti (Rusiya Federasiyası) və Azərbaycan Respublikası Hökuməti arasında ticari-siyasi, elmi-texniki, mədəni və humanitar əməkdaşlıq haqqında imzalanmış müqavilə (4 oktyabr 2011-ci il)

10. Stavropol vilayəti Nevinnomısk şəhəri Administrasiyası (Rusiya Federasiyası) və Sumqayıt şəhəri İcra Hakimiyyəti (Azərbaycan Respublikası) arasında əməkdaşlıq və qardaş əlaqələrin qurulması haqqında imzalanmış müqavilə (4 oktyabr 2011-ci il)

2011-ci ilin mart ayında Tatarstanın Prezidenti R.N.Minnixanov Bakıya işçi səfər etmişdir. Görüşlər zamanı qeyd olunmuşdu ki, Azərbaycan və Tatarstan neft-kimya və neft emalı sahələrində faydalı əməkdaşlıq yarada bilərlər. Bu sahədə Tatarstan böyük təcrübəyə malikdir: neftqazkimya kompleksinin inkişafının üçüncü mərhələsi müvəffəqiyyətlə reallaşır, Nijnekamsk şəhərində iri neftayırma kompleksi inşa olunur.

2011-ci ildə Həştərxan vilayəti ilə əlaqələr canlanmağa başladı. 2011-ci ilin may ayında Həştərxan şəhərində ikinci Rusiya-Azərbaycan regionlararası forum keçirildi. 2011-ci ilin sentyabr ayında Bakıya Həştərxan vilayətinin gubernatoru A.A.Jilkinin səfəri oldu. Səfər zamanı ticari-iqtisadi, elmi-texniki, mədəni sahələrdə əməkdaşlıq haqqında yeni Saziş imzalandı, vilayətin iqtisadi və sərməyə potensialının təqdimatı olmaqla biznes-forum keçirildi.

Azərbaycanda Tatarstanın və Dağıstanın nümayəndəlikləri, “Torgoviy dom Ural” QSC, “Torgoviy dom Tatarstan” MMC, Rusiyanın regional aviaşirkətlərin (“Başkirskiye avialinii”, “Permskiye avialinii”, “Pulkovskie avialinii”, “Samarskiye avialinii”, “Uralskiye avialinii” v. s) fəaliyyət göstərirlər.

VTB qrupu Azərbaycan bazarında fəaliyyətə başlamışdır. 2012-ci ilin noyabrın 23-də Bakıda VTB Bankı ASC-nin törəmə şirkəti olan VTB Bank Azərbaycan ASC-nin ofisi fəaliyyətə başlamışdır.

2009-cu ilin noyabrın 1-nə olan məlumata görə, VTB Bank Azərbaycan ASC-nin aktivləri 16,06 milyon manat (20,0 milyon ABŞ dolları), nizamnamə kapitalı isə - 7,815 milyon manat (9,7 milyon ABŞ dolları) təşkil edib.

VTB Bank Azərbaycan ASC-nin səhm kapitalı Bank VTB ASC (səhmlərin 51%-i), «AtaHoldinq» ASC (48,99%) və bir fiziki şəxs (0,01%) arasında bölüşdürülüb.

VTB Bank Azərbaycan ASC geniş spektr bank xidmətləri təklif edən universal bank kimi inkişaf etmək niyyətindədir.

İlkin mərhələdə Bank işini korporativ müştərilərə xidmət göstərilməsinə və xarici ticarət əməliyyatlarının maliyyələşdirilməsi istiqamətində quracaq.

2003-cü ildə fəaliyyətə başlamış «AtaHoldinq» ASC iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə, maliyyə və intellektual resurslara, o cümlədən investisiyalar hesabına əmələ gəlmiş qeyri-rezidentlərin resurslarına sərmayə qoyuluşu həyata keçirir və fəaliyyəti əsasən maliyyə, sənaye, telekommunikasiya və IT, xidmətlərinin, tikintinin və turizm sahələrinin inkişafına yönəlib. «AtaHoldinq» ASC sosial proqramlarda, xeyriyyə tədbirlərində iştirak edir, habelə mədəniyyət və incəsənətin inkişafı, təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi layihələrini dəstəkləyir. 2009-cu ilin sentyabrın 30-na olan məlumata görə «AtaHoldinq» ASC-nin aktivlərinin həcmi 308,8 milyon manat təşkil edib ki, bu da ilin əvvəli ilə müqayisədə 39,0 milyon manat və ya 39% çoxdur.

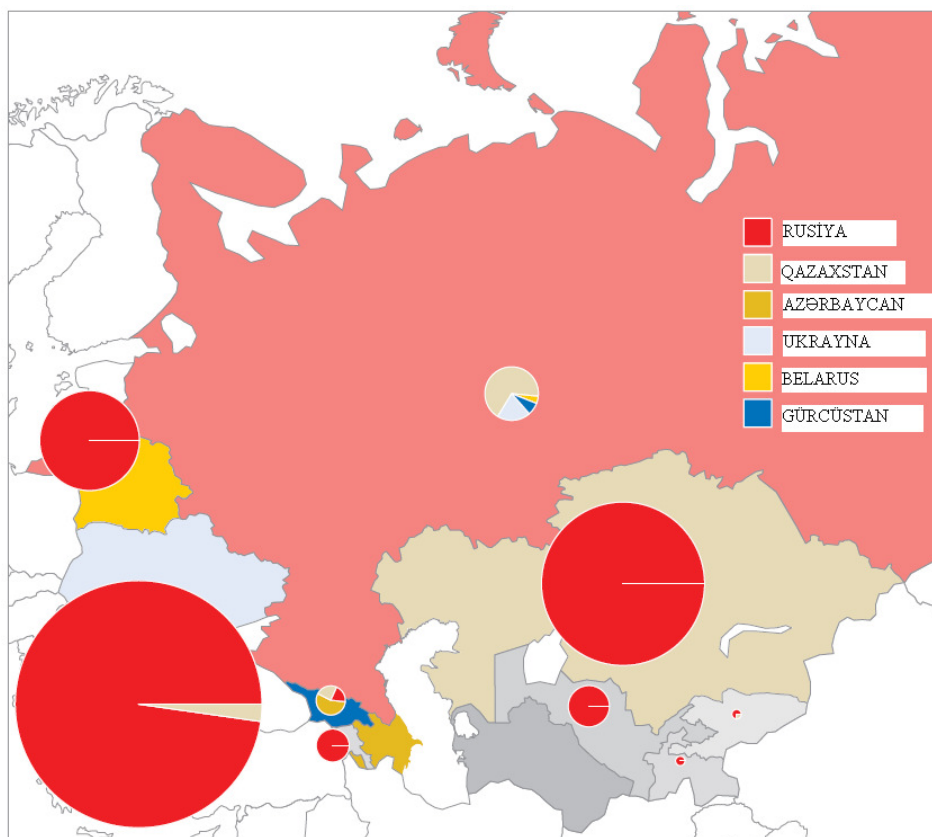
Həmin tarixdə «AtaHoldinq» ASC-nin maliyyə yatırımlarının həcmi 116,1 milyon manat bərabər olub. «AtaHoldinq» ASC-nin ödənilmiş kapitalının həcmi isə 69,8 milyon manat təşkil edir.

Gələcəkdə VTB qrupu Azərbaycanda biznesin pərakəndə, sərmayə qoyuluşu və digər istiqamətlərini də inkişaf etdirmək niyyətindədir.

Bank VTB ASC-nin İdarə Heyətinin Prezident-Sədri Andrey Kostin açılış mərasimində xüsusi olaraq bəyan etmişdir ki, «Azərbaycanın çox böyük sənaye və ticarət potensialına malikdir və bu, regionu investisiyalar üçün cəlbedici edir. MDB ölkələri VTB qrupu üçün prioritet bazardır. Azərbaycan bazarına çıxış –

məntiqi addımdır və bu addım VTB qrupuna MDB ölkələrinin inkişaf nöqtəyindən daha perspektivli bazarlarını əhatə etməyə imkan verəcək».

VTB qrupu Rusiyanın aparıcı maliyyə qruplarından biridir. Qrup Rusiya və MDB ölkələrində zəngin iş təcrübəsinə və 20-dən artıq ölkədə nümayəndəliklərə malikdir. VTB-nin əsas səhmdarı 85,5%-lik payla – RF Hökumətidir. Digər səhmdarların nizamnamə kapitalında payı 7,01%-lik global depozit təqsimlərinin sahiblər də daxil olmaqla, cəmi 14,5%-dir [50].

Şəkil 6. MDB və Gürcüstanda qarşılıqlı birbaşa investisiyaların xəritəsi

Qeyd etmək lazımdır ki, VTB qrupu Azərbaycanın bank bazarına 2008-ci ilin sonunda, daha sonra isə 2009-cu ilin martın 11-də çıxıb [23].

VTB Rusiyada, bəzi MDB ölkələrində, Qərbi Avropa, Asiya və Afrika ölkələrində geniş spektr korporativ, pərakəndə və sərmayə bank xidmətləri təklif edir.

2009-cu ilin iyunun 30-na olan məlumata görə, VTB qrupu aktivlər (3 637,3 mlrd. rubl) və müştəri vəsaitləri üzrə (1 561,8 mlrd. rubl) Rusiyanın ikinci iri maliyyə qrupu olub [50].

VTB-nin Rusiyada, MDB və Avropada regional şəbəkəsi 966 satış nöqtəsindən ibarətdir ki, bunun sayəsində də qrup Rusiyanın Ən iri pərakəndə banklar üçlüyünə daxildir.

VTB-nin 2008-ci ildə əsası qoyulmuş İnvestisiya biznesi çərçivəsində Moskva, London, Sinqapur və Dubayda əməliyyatlar həyata keçirilir.

III FƏSİL. AZƏRBAYCAN IN MDB REGIONU DÖVLƏTLƏRİ İLƏ INVESTISIYA ƏMƏKDAŞLIĞININ PERSPEKTİVLƏRİ

3.1. Azərbaycanın iqtisadi inkişaf strategiyası və birbaşa investisiya əlaqələri

Azərbaycanda müasir iqtisadi inkişaf modeli və investisiya siyasəti. Beynəlxalq reyting agentlikləri tərəfindən Azərbaycan davamlı iqtisadi artıma malik ölkə kimi qiymətləndirilir. Son 8 il ərzində orta illik artım tempi 15,2 % təşkil edir. Azərbaycanda diversifikasiya problemlərinə müasir mərhələdə yüksək diqqət yetirilməsi və həllinin aktuallığı tam bir sıra səbəblərlə bağlıdır:

- Azərbaycan iqtisadiyyatının xammal yönümlüyu;
- İxracın monostrukturunun aradan galdırılmasına imkan verə biləcək işlək vasitə və mexanizmlərin axtarışı;
- Qlobal iqtisadi məkanın rəqabətqabiliyyətli iştirakçısına çevrilməyə imkan verə biləcək Milli Innovasiya Sisteminin formalaşdırılması zəruriliyi;
- İqtisadi artımın yeni amillərin, xüsusilə investisiya-innovasiya və elmtutumlu mənbələrin üstünlüyü hesabına təmin olunması.
- Yeni «Bilik iqtisadiyyatı» modeli quruculuğu.

Ölkə iqtisadiyyatına yönəldilmiş investisiyalar dinamik bir meyllər kəsb edir ki, müasir dövrün reallıqları baxımından yeni üstünlüklər əldə etmək imkanları yaradır (cədvəl 11).

Cədvəl 11

Ölkə iqtisadiyyatına yönəldilmiş investisiyalar (mln. ABŞ dolları)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	1995-2012
Cəmi investisiyalar	7118.5	8300.4	12066.1	16222.0	13033.6	17591.4	21588.9	25777.3	144421.0
Daxili investisiyalar	2225.3	3247.6	5391.8	9374.6	7565	9343.6	12915.0	15463.3	71182.8
<i>Neft sektoru</i>	577.8	695.6	1114.7	1234.7	1048.8	1342.5	1489.0	1782.8	10855.0
<i>Qeyri-neft sektoru</i>	1647.5	2552.0	4277.1	8139.9	6516.2	8001.1	11426.0	13680.5	60327.8
Xarici investisiyalar	4893,2	5052,8	6674,3	6847,4	5468,6	8247,8	8673,9	10314	73238,2
<i>Neft sektoru¹</i>	4088.8	3714.0	4231.9	3359.0	2490.7	3624.9	4124.6	4584.8	43464.6
<i>Qeyri-neft sektoru²</i>	804.4	1338.8	2442.4	3488.4	2977.9	4622.9	4549.3	5729.2	29773.6

Azərbaycan Respublikası DSK

¹Neft sektoruna daxildir: Birbaşa İnvestisiyalar (Neft Sektoru), Neft Bonusu, Neft sektoruna kreditlər.

²Qeyri-neft sektoruna daxildir: Birbaşa İnvestisiyalar (Qeyri-neft Sektoru), Portfel İnvestisiyalar, Maliyyə Kreditləri (Neft sektoruna kreditləri çıxmaq şərti ilə), Digər İnvestiyalar

Azərbaycanda diversifikasiya modelinin reallaşması aşağıdakı yanaşmalar əsasında nəzərdən keçirilə bilər:

- A. Diversifikasiya məqsəd kimi - davamlı inkişaf, risklərin azaldılmasıdır.
- B. Diversifikasiya çoxölçülü proses kimi – bir neçə istehsal növünün inkişafı, istehsal olunan mal və xidmətlərin çeşidinin genişlənməsidir.
- C. Diversifikasiya siyasət kimi - iqtisadi fəaliyyətin universal “inkisaf” formasıdır.
- D. Diversifikasiya strategiya kimi – yeni biznes sferalarına çıxış strategiyasıdır.

Qlobal iqtisadi inkişafın müasir mənzərəsi baxımından, Azərbaycanın diversifikasiya modelinin reallaşdırılması və onun perspektivliyi regionda yeni geoiqtisadi münasibətin üç elementinin qarşılıqlı əlaqəsi, təsiri və dialektik vəhtədində mümkündür.

İnvestisiyalar MDB-də diversifikasiya siyasətinin əsas amili kimi rolunu böyükdür. Dövlət strategiyası kontekstində bir sıra MDB ölkələri Rusiya, Qazaxstan, Belarus, Azərbaycan, Qırğızstan öz modelini reallaşdırmaqdadır. Məsələn, Azərbaycanda milli inkişafın strateji hədəfləri vahid konsepsiya və bir sıra dövlət proqramlarında öz əksini tapmışdır:

- «AZƏRBAYCAN-2020: Gələcəyə baxış konsepsiyası»;
- Regionların inkişaf proqramı;
- İnsan kapitalinin rolundan istifadə - Azərbaycanlı gənclərin dünyanın qabaqcıl universitetlərində təhsilə yönləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramları;
- Ayrı-ayrı sektorların inkişafının stimullaşdırılması üzrə tədbirlər paketi.

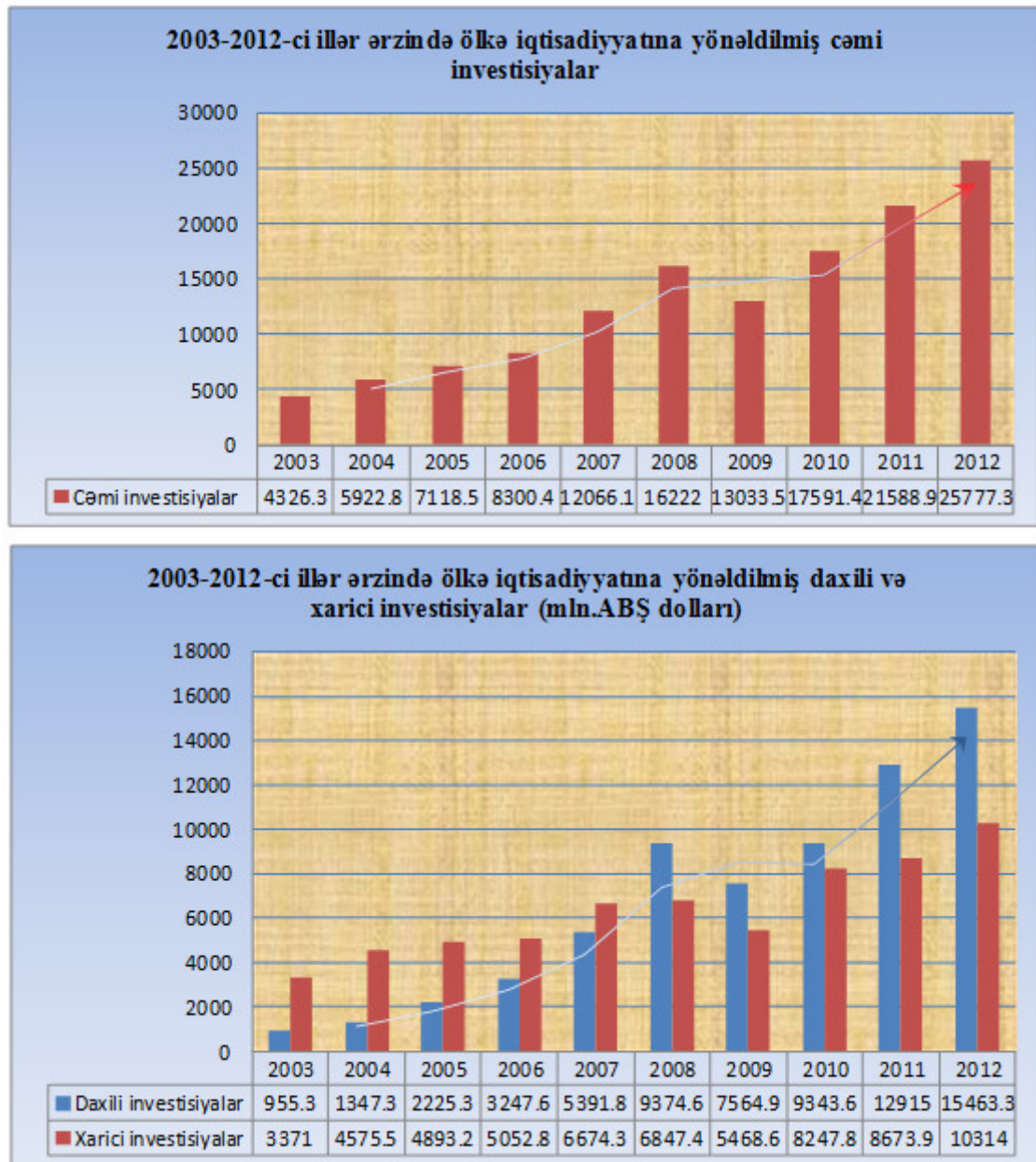
İqtisadi diversifikasiya siyasətinin həyata keçirilməsi prosesi institutların rolunun genişləndirilməsini tələb edir. Bu baxımdan Azərbaycanda aşağıdakı institutsional mexanizmlərin fəaliyyətini və rolunu qeyd etmək olar:

- Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti (AİŞ);
- Sahibkarlığa dəstək Milli Fondu;
- Aqrar sahədə “Aqrolizinq” kompaniyası və s.

İnnovasiya inkişafının hərtərəfli stimullaşdırılması, iqtisadiyyatın texnoloji səviyyəsinin yüksəldilməsi, ixrac yönümlü məhsul istehsalı, aqrar, turizm və İKT sahələrinin inkişafı üzrə zəruri tədbirlər qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Bunlar iqtisadi artımın keyfiyyəti üçün əsas amillərdən hesab olunur. Son 8 ildə DSK –nin məlumatlarına əsasən, Azərbaycanda ÜDM 3 dəfə, qeyri-neft ÜDM 2,2 dəfə, sənaye 2,7 dəfə, k-t 1,3 dəfə, tikinti 3,2 dəfə, İKT 6,4 dəfə artmışdır.

Azərbaycanda diversifikasiya prosesləri neftlə zəngin ölkələrlə müqayisədə bir sıra cəhətlərə malikdir. Azərbaycan dünyanın bir sıra neft hasil edən ölkələri ilə müqayisədə neft maşınqayırma sənayesinə malikdir. Lakin getdikcə hasilatın qurudan dəniz şelfinə çəkilməsi və yeni texnoloji tələblərin qarşıya qoyulması getdikcə müasir qabaqcıl texnologiyalara tələbi artırmışdır. Həmçinin, qeyd etmək

lazımdır ki, müasir dünya iqtisadiyyatında neft hasilatçı ölkələrin diversifikasiya modeli və neft qiymətlərindən asılılıq səviyyəsi kifayət qədər fərqlidir.

Şəkil 7. 2003-2012-çi illər ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilmiş daxili və xarici investisiyaların müqayisəli inkişafı

Dünya neft bazarında 2005-ci ildən sonra qərarlaşan konyuktur meyllər və dünya neft qiymətlərinin «tarixi maksimumu»nun böyük təsiri altında baş verən 2008-ci il qlobal iqtisadi böhranı bu fərqləri daha qabarıq surətdə göstərdi. Dünya neft qiymətləri ilə qlobal iqtisadi artım arasında əlaqə baxımından dünyada əsas neft istehlakçıları və neft ixracatçılarının iqtisai vəziyyəti artan qiymətlərin mənfi təsirlərinə məruz qalır. Belə bir təsir əlaqəsi iqtisadi diversifikasiya siyasətinin əhəmiyyətini dünyada və regionda bir daha göstərir.

Azərbaycanda iqtisadi siyasət ilk növbədə neft sektorundan asılılığın azalmasına və qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafına yönəlmişdir [1]. Belə bir siyasət çərçivəsində müasir kimya, neft-kimya, metallurgiya, maşınqayırma kompleksləri, hərbi sənaye kompleksləri, tikinti sahələrinə geniş diqqət verilir.

Azərbaycanın beynəlxalq ticarət mövqeyində bir sıra məhsullar üzrə ixrac imkanları yaranmaqdadır. Son illərdə bəzi Avropa İttifaqı ölkələri də daxil olmaqla, Azərbaycanın iki tərəfli təşəbbüsləri genişlənməkdədir. Lakin hələlik neft məhsullarının ixracının birmənalı üstünlüyü şəraitində beynəlxalq ticarət mövqeyinin yaxşılaşdırılması rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalına nail olmanı və ixracın strukturca diversifikasiyası ilə yanaşı ixrac bazarlarının genişləndirilməsini tələb edir.

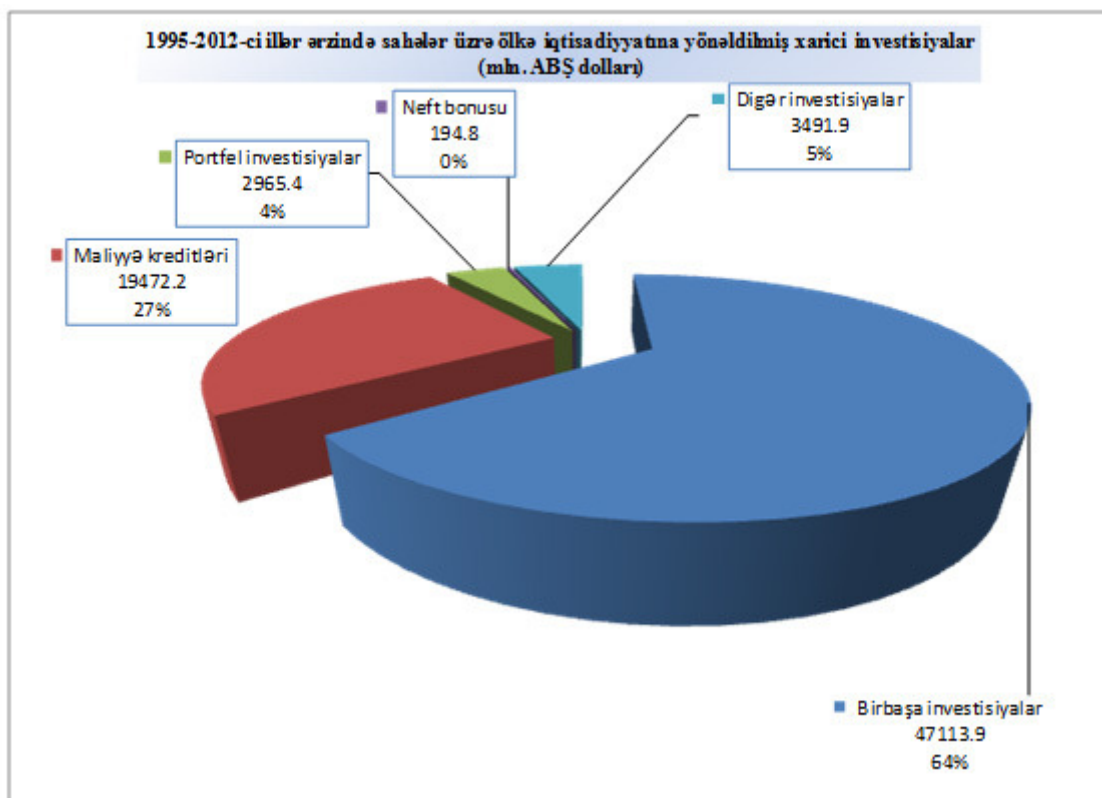
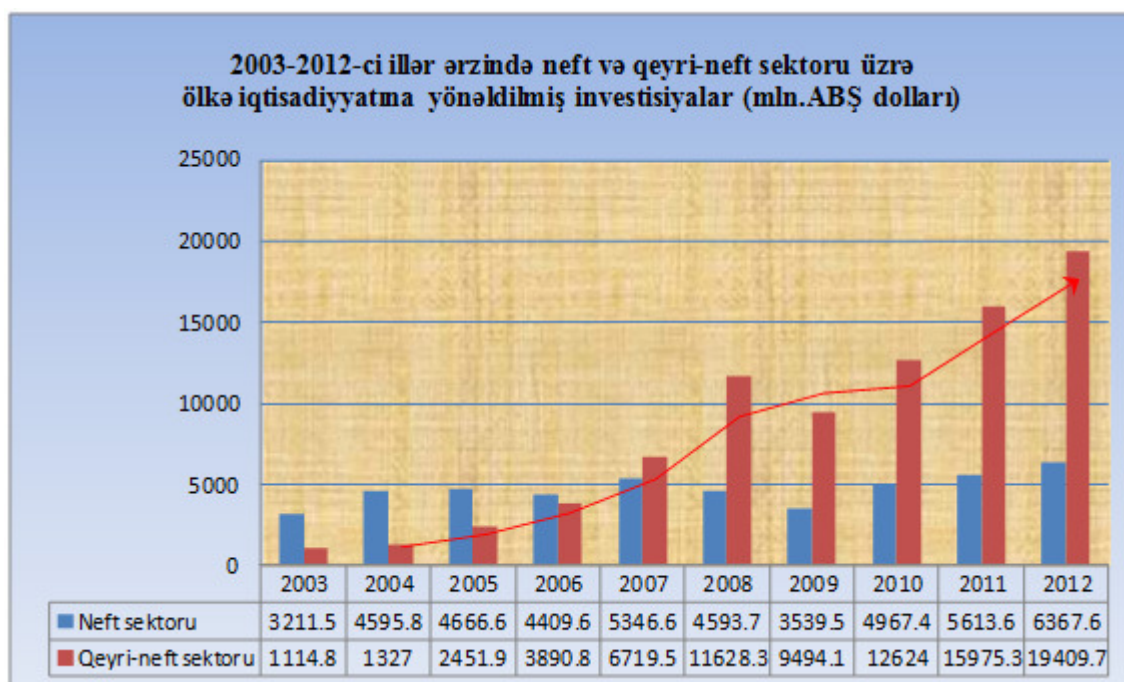

Diagram 3. Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilmiş xarici investisiyaların strukturu %

Hələlik xarici fəaliyyətin coğrafi genişlənməsi istiqamətində Azərbaycanda daha miqyaslı fəaliyyət Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən həyata keçirilir. ARDNŞ xarici investisiyaları və investisiyalasdırılan obyektləri yaxın qonşu ölkələri və uzaq region ölkələrini əhatə edir.

Bü göstəricilər ARDNŞ beynəlxalq əhəmiyyətli transmilli şirkətə çevirmə prosesini xarakterizə edir. ARDNŞ-in belə bir fəaliyyət miqyası daha yeni Azərbaycan şirkətlərinin xarici iqtisadi fəaliyyəti üçün yeni potensial kimi qiymətləndirilə bilər. Burada söhbət hər şeydən əvvəl Azərbaycan mütəxəssislərinin, ölkənin elmi və iqtisadi resurslarının cəlb edilməsi ilə yeni innovasiya firmalarının yaradılmasına nail olmaqdan gedə bilər.

**Diagram 4. Azərbaycanın investisiya siyasətində neft və qeyri-neft
sektoru üzrə inkişaf meylləri**

Azərbaycanın diversifikasiya siyasətində yeni prioritetlər : Texnoloji parklar, kosmik məkanın mənimsənilməsi, müasir turizm kompleksləri, beynəlxalq tranzit koridorlar.

Qeyri-neft sənayesində innovasiyalı məhsul istehsalının artırılması məqsədilə Sumqayıt Texnoloji Parkı yaradılmışdır. Burada 15 müasir zavod fəaliyyət göstərir və yeni bir necə müəssisənin tikintisi aparılır. İstehsal məhsulları yüksək keyfiyyətə malikdir və xarici bazarlara ixrac edilir: günəş panelləri, transformatorlar, LED- lampalar və alternativ energetikada istifadə olunan digər məhsullar.

Sənaye Parkları həmçinin Balaxanı, Qaradağ və Gəncədə planlaşdırılır. Burada əsas məqsəd qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün ölkəyə investisiyalar və texnologiyalar cəlb etmək, innovativ layihələri stimullaşdırmadır. Yaradılan müəssisələr energetik resurslara tələbatı artırır. Bu tələbatın ödənilməsi məqsədilə ölkədə 11 yeni elektrik stansiyası tikilmişdir. Həmçinin alternativ və bərpa olunan enerji mənbələri üzrə də geniş miqyaslı işlər həyata keçirilməkdədir. Günəş

batareyalarının istehsalına başlanılmışdır. İqtisadiyyatın diversifikasiyasında əsas üstünlük İKT sektoruna verilmişdir. Bu istiqamətdə əsas tədbirlər kimi e-hökumətin formalaşdırılması; 2013-çü ildə sputnikin orbitə buraxılması; İKT sektorunun yaxın on illik ərzində neft sektorundan sonra ikinci gəlir mənbəyinə çevrilməsi və s. qeyd etmək olar.

Azərbaycan Respublikasının tədiyə balansı. 2013-cü ildən başlayaraq tədiyə balansı Beynəlxalq Valyuta Fondunun Yeni (6-cı nəşr) Təlimatının tələblərinə uyğun formatda tərtib edilmişdir. Yeni Təlimatda dəyişikliklər əsasən tədiyə balansının struktur komponentlərini əhatə edir. Belə ki, balansın strukturunda Kapital və Maliyyə hesabında əməliyyatların əvvəlki kimi kredit/debet formatında deyil, “xalis maliyyə aktivləri” və “xalis maliyyə öhdəlikləri” kimi qeyd edilməsi tövsiyə olunur. Bundan əlavə yeni Təlimatda bir sıra digər dəyişikliklər də əksini tapmışdır.

2013-cü ildə ölkənin əlverişli xarici mövqeyi qorunmuş, tədiyə balansı müsbət saldoya malik olmuşdur. İl ərzində xarici iqtisadi əməliyyatların müsbət saldusunun əldə olunmasında neft-qaz sektoru mühüm rol oynamışdır. Neft-qaz sektoru üzrə ümumi daxilolmalar əsasən neftin və təbii qazın ixracı və bu sektora cəlb edilən xarici kapitalın hesabına formalaşır.

Bu sektor üzrə ödənişlər isə mənfəətin və investisiyaların repatriasiyasını, əvəzliliklərin və xidmətlərin idxalını əks etdirir. 2013-cü ildə neft-qaz sektoru üzrə yaranmış ümumi müsbət saldo 22.4 mlrd. \$ olmuşdur.

Kapitalın və maliyyənin hərəkəti hesabının kəsiri cari hesabın profisiti ilə tam örtülür və hazırda ümumi balansda ÜDM-in 1/6 hissəsi qədər profisit mövcuddur.

2013-cü ildə ilkin gəlirlər üzrə daxilolmaların və ödənişlərin ümumi dövriyyəsi 6.2 mlrd. \$-a çatmışdır. Bunun 83.3%-ni (5.1 mlrd. \$) Azərbaycandan ödənişlər təşkil edir. Bu məbləğin isə əsas hissəsini (4.1 mlrd. \$) beynəlxalq neft-qaz konsorsiumları üzrə xarici investorların payına düşən gəlirlərin repatriasiyası

(əsasən xam neft şəklində), qeyri-rezidentlərə ödənilmiş əmək haqqları (222.9 mln. \$) və xarici kreditlərdən istifadəyə görə ödənilən faizlər (419.3 mln. \$) təşkil edir.

Təkrar gəlirlər üzrə xarici ölkələrlə aparılan əməliyyatların ümumi dəyəri 3.3 mlrd. \$ məbləğində qiymətləndirilmişdir. Bu məbləğin 50.1%-ni ölkəyə daxilolmalar təşkil edir.

Təkrar gəlirlər üzrə ümumi daxilolmaların 95.8%-ni xarici ölkələrdən fiziki şəxslərin pul baratları, 1.9%-ni ölkəyə gətirilən humanitar idxal mallarının dəyəri, 2.3%-ni isə digər daxilolmalar təşkil edir.

Bütövlükdə, təkrar gəlirlər üzrə əməliyyatların saldosu müsbət 6.7 mln. \$ təşkil etmişdir. İl ərzində xalis maliyyə aktivlərimiz 11.8 mlrd. \$ təşkil etmişdir. Bu göstərici əsasən xaricə yönəldilmiş birbaşa investisiyalar (1477.9 mln. \$), portfel investisiyaları (322.8 mln. \$) və digər investisiyalar (9958.6 mln. \$) hesabına formalaşmışdır.

Birbaşa investisiyalar formasında xaricdən cəlb olunmuş sərmayələrin ümumi məbləği 6.3 mlrd.\$ olmuşdur. Bu investisiyaların strukturunda neftqaz sektorunun xüsusi çəkisi 82.4% təşkil etmişdir.

Cədvəl 12.

Azərbaycan Respublikasının 2013-cü ildə xalis maliyyə aktivləri və öhdəlikləri, mln. \$

	Aktivlər	Öhdəliklər
Birbaşa investisiyalar	1477.9	2617.1
- neft–qaz sektoru	1039.0	1629.8
- digər sektorlar	438.9	987.3
Portfel investisiyaları	322.8	1041.3
Digər investisiyalar	9958.6	1609.7
- ticarət kreditləri və avanslar	4832.3	180.0
- kreditlər və ssudalar	256.0	408.9
- depozitlər və nağd valyuta	4870.3	1020.8
Neft bonusu	-	2.4

Mənbə: AMB

Cəlb olunmuş sərmayələr iri neft-qaz layihələrinin, əsasən BP Eksploreyşn (Şah Dəniz) Ltd. layihəsi və Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin Azəri-Çıraq-Günəşli yatağında görülən işlərin maliyyələşdirilməsi ilə əlaqədar ölkə iqtisadiyyatında istifadə olunmuşdur.

Qiymətləndirmələrə görə qeyri-neft sektoruna cəlb olunmuş birbaşa investisiyaların ümumi məbləği 1107.7 mln. \$ olmuşdur. 2013-cü ildə Azərbaycandan xarici iqtisadiyyata yönəldilmiş birbaşa investisiyalar isə 1534.3 mln. \$ təşkil etmişdir.

2013 –cü ildə kreditlər və ssudalar üzrə xalis maliyyə aktivləri 256 mln. \$, xalis maliyyə öhdəlikləri isə 408.9 mln. \$ artmışdır. Xalis maliyyə öhdəlikləri birbaşa dövlət və dövlət təminatlı kreditlər (409.7 mln. \$), habelə banklar hesabına (362.8 mln. \$) artdığı halda, digər müəssisələr və firmalar hesabına (363.5 mln. \$) azalmışdır.

2013 –cü ildə ölkənin ehtiyat aktivləri 3841mln. \$ məbləğində artmışdır. Tədiyə balansında profisit ölkənin irihəcmli strateji valyuta ehtiyatlarının formalaşmasına səbəb olmuşdur. 2013-cü ilin yekunları üzrə ölkənin ehtiyat aktivlərinin ÜDM-ə nisbəti 68%, idxala kifayətliyi isə 30 aydan çox olmuşdur.

Birbaşa investisiyalar formasında xaricdən cəlb olunmuş sərmayələrin ümumi məbləği 6.3 mlrd.\$ olmuşdur. Bu investisiyaların strukturunda neftqaz sektorunun xüsusi çəkisi 82.4% təşkil etmişdir.

Beynəlxalq tranzit koridorlar. Avropa və Asiya arasında yerləşməsi Azərbaycanı tranzit ölkəyə çevirmişdir. Beynəlxalq tranzit koridorları aşağıdakı global əhəmiyyətli layihələr çərçivəsində həyata keçirilməkdədir:

- Şimal-Cənub
- Sərg-Qərb
- Bakı-Tbilisi-Kars dəmir yolu. Geoiqtisadi cəhətdən Azərbaycanı Türkiyə və Avropa ilə birbaşa əlaqələndirə bilər.

Azərbaycanda təbii qaz ixracı marşrutlarının diversifikasiyası. Azərbaycan perspektivli neft-gaz ehtiyatlarına malikdir . Dəyişən dünyada yeni geoiqtisadi situasiya bu ehtiyatlardan səmərəli istifadə problemini aktuallaşdırmaqdadır.

Beynəlxalq enerji daşıyıcıları bazarındakı müasir meyllər və «energetik ingilab» xüsusilə təbii qaz ixracı marşrutlarının diversifikasiyasını tələb edir. Azərbaycanda hasil olunan təbii qaz üç istiqamətdə ixrac olunur:

- Bakı-Tbilisi-Ərzurum magistral boru kəməri (Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə);
- Qazıməmməd - Astara – Bind-Biand magistral boru kəməri (Azərbaycan-İran) (burada İran tərəfi alınan qaz həcmələrinin əvəzinə müvafiq olaraq Naxçıvan MR-nı qazla təchiz edir);
- Qazıməmməd-Mozdok magistral boru kəməri (Azərbaycan-Rusiya).

Azərbaycanda hasil olunan qazın xarici bazarlara perspektiv nəqlinə gəldikdə isə bu günə 4 potensial marşrut mövcuddur. Bunlara TANAP, Nabucco-West, TAP və AGRİ layihələri aiddir.

Azərbaycanda üzən dəniz platformaları sahəsində xidmətlərin diversifikasiyası beynəlxalq kooperasiya əməkdaşlığı əsasında həyata keçirilir. Bunu Azərbaycanda iqtisadi diversifikasiyanın ən uğurlu nümunələrindən biri kimi göstərmək olar. 90-cı illərin «neft bumu» - müasir tələblər baxımından mövcud texnologiyaların texnologiyaların yararsızlığını göstərdi.

Azərbaycanda bu sahədə beynəlxalq kooperasiyaya aşağıdakılar aiddir:

1. Azərbaycan-Türkiyə-Britaniya alyansı ATA (Amec-Tekfen-Azfen)
2. SOCAR- KEPPEL (Singapur) gəmi təmiri müəssisəsi. Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti (AİK) də konsorsiuma daxildir.

Üzən dəniz platformaları sahəsində xidmətlərin diversifikasiyası və yaxın gələcəkdə bu siyasətin perspektivlərinin təmin olunması iki aktual problemin həllini tələb edir:

A. Azərbaycanda neft-gaz flotunun yeni nəslini yaratmaq;

B. Qonşu Xəzəryanı ölkələrin Azərbaycanın təklif etdiyi xidmətlərdən aktiv istifadəyə cəlb etmək

Dövlət və biznes iqtisadi münasibətlərinin diversifikasiyası zəruriliyi. Azərbaycanda Dövlət-biznes əməkdaşlığına xüsusi diqqət verilməkdədir. Azərbaycan İnvestisiya Şirkətinin (AİŞ) yaradılması bu tərəfdaşlığın uğurlu nümunəsi hesab oluna bilər. AİŞ-in birbaşa iştirakı ilə gəmi təmiri zavodu, sement zavodunun rekonstruksiyası və iqtisadiyyatın diversifikasiyasına xidmət göstərən digər bir sıra mühüm layihələr həyata keçirilir.

Azərbaycanda diversifikasiya modeli iqtisadi fəaliyyətin universal “inkisaf” forması və yeni biznes sferalarına çıxış strategiyası kimi perspektiv əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan iqtisadiyyatı yeni inkişaf dövrü mərhələsinə daxil olmuşdur. Yaxın keçmiş dövr ərzində iqtisadi artımı təmin edən amillər obyektiv səbəbdən gələcəkdə bu funksiyanı yerinə yetirə bilməz. Reallıq bundan ibarətdir ki, beynəlxalq bazarlarda rəqabət güclənir və yeni artım amillərinin roluna ehtiyac artır (insan kapitalı, informasiya texnologiyalarının istehsal prosesləri ilə integrasiyası, alternativ energetika, nano – texnologiyalar). Bu baxımdan nəzərə alınmalıdır ki:

- Diversifikasiya iqtisadi artımın uzunmüddətli əsasıdır;
- Uzunmüddətli dövrdə daxili bazarın artımı məhduddur;
- İstehlak bumu obyektiv olaraq real hədudlara malikdir;
- İnvestisiya dalğalarının azalması yeni geoiqtisadi situasiya üçün xarakterikdir.

Azərbaycanda xarici iqtisadi fəaliyyətin genişlənməsi və yeni bazarların mənimsənilməsi prioritet kimi elan olunmuşdur. Beynəlxalq miqyasda nəticələrin kifayət qədər geniş olmaması yenidən diversifikasiya siyasətini reallaşdıran ölkə üçün aydındır və gələcəyə hesablanan kursun davam etdirilməsi zəruridir.

Bunun üçün milli innovasiya sisteminin formalaşması zəruri şərtidir. Milli İnnovasiya Sisteminin əsas formalaşma elementi kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

- strateji məqsədlərə uyğun innovasiyaların yaradılması [təminədiçi innovasiyalarla yanaşı, yeni texnologiyalar, yeni bazarlara, yeni istehlakçılara çıxışa təhrikədiçi innovasiyalar] ;
- İKT şirkətlərinin sürətli artımı, intellektual resurslar bazarı, elmtutumlu məhsullar bazarı və s. bazarların yaradılması və integrasiyalı inkişafı;
- Yeni institutların formalaşdırılması: texnoloji transfer mərkəzləri, innovasiya klasterləri, strateji innovasiyalı transmilli alyansların, qlobal innovasiya firmalarının yaradılması; biznes subyektlərinin yeni qarşılıqlı münasibətlərinin inkişafı- şəbəkə, interaktiv, virtual;
- Müasir sivilizasiya tələbləri səviyyəsində qanunvericilik bazası yaratmaq – Intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması haqqında qanunlar, informasiya təhlükəsizliyinin qorunması; Milli Innovasiya Sisteminin bütün elementlərinin kompleks inkişafı və integrasiyasını təmin edə bilən işlək mexanizminin yaradılması.

Belə mexanizm keyfiyyətində dövlət-korporativ tənzimləmə irəli sürmək olar. İqtisadi diversifikasiyanın prioritet istiqamətləri kimi - konsessiyalar, outsorsinq, developerlik tövsiyyə oluna bilər. İnnovasiya sferasında dövlət-korporativ tənzimləmə mexanizmi cərcivəsində vençur biznes institutunun formalaşması, onun hüquqi bazasının yaradılması və təşkilati formalarının müəyyənləşdirilməsi, intellektual birjaların yaradılması, dövlətin bütün səviyyələrdə aktiv dəstəyi ilə elm tutumlu istehsalın prioritet inkişafına yönəlik strategiyanın həyata keçirilməsi əhəmiyyətli dərəcədə aktualdır.

Azərbaycanda iqtisadi inkişafın müasir modeli MDB regionu dövlətləri ilə daha perspektiv və səmərəli investisiya əlaqələrinin inkişaf etdirilməsində yeni imkanlar yaratmışdır.

3.2. Azərbaycanın MDB regionu ölkələri ilə investisiya əməkdaşlığının perspektivləri

Azərbaycan MDB regionu cərcivəsində iqtisadi əlaqələrinin gələcək inkişafını faydalı tərəfdaşlıq strategiyası əsasında müəyyənləşdirməkdədir. Regionda Rusiya Federasiyası ilə əlaqələrin prioritetliyi bu strategiyada xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycan perspektiv əlaqələrin inkişaf mexanizmlərinin rolunu və fəaliyyətini xüsusilə genişləndirməkdədir. Bu sırada Rusiya Federasiyasının Ticarət nümayəndəliyinin fəaliyyətinin praktiki əhəmiyyətini qeyd etmək olar. 2006-cı ilin mart ayından Bakıda Rusiya Federasiyasının Ticarət nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir.

Fəaliyyətə başladığı dövrdən ayrı-ayrı Federasiya subyektləri ilə səmərəli əlaqələrə nail olunmuşdur. 2010-cu ildə Ticarət Nümayəndəliyinin təşkilati dəstəyi ilə Bakıya Penza TİP nümayəndələrinin səfəri baş tutumuşdur. Vilayətin çoxprofilli kompleksi neft qaz emal edən, kimya, elektrotexnika, tikinti və s. kimi doqquz müəssisənin rəhbərləri ilə təmsil olunmuşdur.

Rusiya Ticarət Nümayəndəliyinin məlumatına görə, 30-dan artıq Azərbaycan şirkəti qarşılıqlı əlverişli əməkdaşlığa maraq göstərir. İlk əlaqələrin nəticələri ümidvericidir. Görüşün nəticələrinə görə Ticarət Nümayəndəliyində nümayəndə heyətinin işi haqqında fikir mübadiləsi aparıldı, Azərbaycanda biznesin aparılması ilə bağlı məsləhətlər verildi və gələcək qısamüddətli zamana müştərək fəaliyyət planı müəyyən olundu. Nümayəndə heyətinin üzvlərinin Azərbaycan-Rusiya işguzar əməkdaşlıq palatasının və «Nikoil» İnvestisiya Kommersiya Bankının rəhbərliyi, AR FHN-nin Regionlarla iş üzrə idarəsinin rəisi ilə görüşləri, “Russkiy traktor” ASC baş direktoru ilə danışıqlar təşkil olundu.

Azərbaycan Respublikası RF Ticarət Nümayəndəliyi, MDB İcra hakimiyyətinin və Azərbaycan beynəlxalq bankının dəstəyilə MDB Maliyyə-bank

Şurasının təşkil etdiyi “Maliyyə institutları – MDB ölkələrinin iqtisadiyyatının struktur modernizasiyasının əsası” III Bakı beynəlxalq konfransının işində regional əhəmiyyətli əməkdaşlığın yeni strateji istiqamətlərinə xüsusi önəm verilmişdir.

Yeni şəraitdə biznes forum və konfranslar regional iqtisadi əlaqələrin realizə olunmayan potensiallarını aşkarlamağa imkan verir. Bakıda hər il keçirilən “Tikinti” 16-cı Beynəlxalq, eyni zamanda fəaliyyət göstərən “Mebel, interyer, dizayn” 8-ci Xəzər beynəlxalq və “Qızdırıcı, ventilyasiya, kondisionerləşmə, su təminatı, santexnika, ətraf mühitin qorunması texnologiyaları, xovuzlar” İkinci Beynəlxalq sərgilərdə iştirak etmişdir. Rusiya iştirakçıları (İƏM-in 10-n artıq iştirakçısı) ilə görüşlərdə Rusiya məhsul istehsalçılarının Azərbaycan bazarına çıxmasının problemli məqamları göstərildi, mövcud suallara aydınlıq gətirildi və hüquqi məsləhətlər verildi.

Ticarət nümayəndəliyi “Rusiya dəmir yolları” ASC və “Azərbaycan dəmir yolları” QSC təşkili ilə keçirilən “Strateji partnyorluq: Qafqaz regionu” Beynəlxalq regional dəmir yolu biznes forumunda iştirak etmişdir. Qafqaz regionunun nəqliyyat infrastrukturalarının təkmilləşməsi və “Şimal-Cənub” MİK effektiv inkişafı məsələləri Forum iştirakçılarının diqqət mərkəzində olan əsas məsələlərdən biri olmuşdur.

Hazırda Azərbaycan və MDB regionun bir sıra dövlətləri ilə ikitərəfli ticarət və iqtisadi münasibətlərin vəziyyəti və perspektivləri İqtisadi əməkdaşlıq üzrə Dövlətlər arasındakı komissiyanın fəaliyyətindən daha çox asılıdır. Buna görə də müqavilə hüquq bazasının təşkili ilə bağlı əsas məsələlər müzakirə olunmalı və yeni inkişafın tələblərinə uyğunlaşdırılmalıdır.

Bu sırada əməkdaşlıqda elm və təhsil sahələrinin rolunu genişləndirmək zəruridir. Rusiyanın Azərbaycanda Ticarət nümayəndəliyi “Təhsil və karyera” 4-cü Beynəlxalq sərgidə iştirak etmişdir. Bu sərgidə Moskva, Sankt-Peterburq, Novqorod, Nijniy Novqorod, Saratov, Tambov və Maxaçkaladan olan 25 ali təhsil məsisəsini təmsil edən “RAKUS” Rusiya qrupu da iştirak etmişdir. Qeyd edək ki, “RAKUS”-un ekspozisiyası sərgiyə gələnlərin çoxlarında maraq yaratdı.

Azərbaycanda Rusiya Ticarət Nümayəndəliyi sosial-iqtisadi sferanın gələcək əməkdaşlıq sahələrini genişləndirməyə çalışır. Rusiya Ticarət Nümayəndəliyi “Səhiyyə” 16-cı Azərbaycan Beynəlxalq sərgisinin, “Stomatologiya” 5-ci Azərbaycan Beynəlxalq Yubiley sərgisinin və “Gözəllik və estetik təbabət” 4-cü Azərbaycan Beynəlxalq sərgisinin açılışında iştirak etmişlər. Rusiya tərəfi 16 şirkət ilə təmsil olunmuşdur: rentgen diaqnostik avadanlığın, komplekslərin və köçürmə kabinələrin istehsalçısı “Amiko” QSC (Moskva ş.); “NTFF “Polisan”” MMC (Sankt-Peterburq ş.); Tatximfarmpreparat” ASC (Kazan ş.); hazır dərman preparatlarının istehsalçısı olan “İrbitsk kimya əczazçılıq zavodu” AZC (Sverdlovsk vilayəti); dərman vəsaitlərinin, bioloji əlavələrin, vitaminləşdirilmiş qidanın istehsalçısı “Altay vitaminləri” QSC (Biysk ş.); immunomodulyatorlar istehsalçısı “Feron” MMC (Moskva ş.); ürək-damar cərrahiyəsi, stomatoloji, oftalmoloji implantların istehsalçısı “Ekoflon” EİK (Sankt-Peterburq ş.); diaqnostik test sistemlərinin və dərman preparatlarının istehsalçısı “Ekolab” QSC (Elektroqorsk ş.); tibbi tullantıların utilizasiyası üçün məhsulun istehsalçısı “KS-Proyekt” şirkəti (Tatarstan Respublikası); optika mexanik və optika elektron cihazların istehsalçısı “Lomo” ASC (Sankt-Peterburq ş.); elm, təhsil, səhiyyə və sənaye sahələrində yüksək texnologiyalı həll etmələrin təchizçisi olan “OPTEK” şirkəti (Moskva ş.); “Svoboda” ASC (Moskva ş.); kosmetik birlik “Russkaya kosmetika” MMC (Moskva ş.). Sonuncu kosmetik birliyə istehsal etdikləri məhsulun və xidmətlərin Azərbaycan bazarına çıxarılmasında Ticarət nümayəndəliyinin köməyi təklif olunmuşdur.

MDB regionu miqyasında əhəmiyyət daşıyan layihələr üzrə investisiya əlaqələrinin yaradılması strateji əhəmiyyət daşıyır. “M2M Telematika” Rusiya şirkətinin regional mərkəzi statusuna malik “Hermes GPS” şirkəti ilə “QLONASS” peyk noviqasiya sisteminin Azərbaycanda istifadəsi perspektivlərinin müzakirəsi perspektiv əməkdaşlıq istiqamətiqəyə etmək olar.

Azərbaycan və RF arasında “Sinterra” yeni əməkdaşlıq istiqamətində növbəti addımlardan biri kimi qeyd oluna bilər. QSC İKT sahəsində “Sinterra” şirkətinin “Azərtelekom”la birgə layihələrinin realizasiyası ilə bağlı məsələlər müzakirə olunmuşdur.

Azərbaycan ərzaq bazarında aparıcı strukturlardan biri olan “Azərsun-Xolding” şirkətinin Ticarət nümayəndəliyinin ilə təmasları şirkət tərəfindən Rusiya ərazisində bir sıra sərmayə layihələrinin realizasiyası perspektivlərinə imkanlar yaratmışdır. Rusiyanın çay bazarında olan vəziyyət haqqında fikir mübadiləsi aparıldıqdan sonra, Azərbaycan şirkətinin layihələri həyata keçirilmişdir.

Dunyada baş verən böhran prosesləri MDB regionu dövlətləri arasında daim nəzərə alınır. Bu məsələlərdən biri ərzaq təhlükəsizliyi problemidir. Azərbaycan Respublikası FHN-nin maddi ehtiyatlar üzrə dövlət agentliyinin rəhbərliyi ilə görüşdə ölkənin dövlət ehtiyatları üçün əldə olunan Rusiya taxılı ixracının artırılması perspektivləri əməkdaşlıq məsələsi kimi əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycanın dövlət və biznes strukturları ilə Rusiya Federasiyası subyektlərinin və Həştərxan, Stavropol və Krasnodar ölkələri təsərrüfat strukturlarının maraqlarını milli bazarda maraqların müdafiə olunması sahəsində əməkdaşlıq Ticarət nümayəndəliyi tərəfindən davam etdirilmişdir. Tərəflər arasında İnformasiya mübadiləsi və danışıqlar prosesi təşkil olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu Rusiya valyutasına investisiyalara başlamışdır. Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondu (ARDNF) vəsaitinin 5 faizə qədərini Türkiyə lirəsi və Rusiya rublunda ifadə olunan aktivlərdə yerləşdirməyi nəzərdə tutmuşdur.

Investisiya siyasətinə əsasən, ötən dövrlər ərzində artıq Türkiyə lirəsində ifadə olunan aktivlərə ilkin investisiyalar həyata keçirilmiş və Rusiya rubluna investisiyaların həyata keçirilməsi ilə əlaqədar ötən illərdə müvafiq işlər tamamlanmışdır.

ARDNF Rusiyanın ən böyük banklarından biri olan “Qazprombank”a 3 milyard rubl (təxminən 100 milyon ABŞ dolları) dəyərində qısamüddətli depozit

yerləşdirərək bu valyutada ilkin investisiyalarına başlamışdır. İnvestisiya Neft Fondunun Rusiya rublunda ifadə olunan aktivlərə nəzərdə tutduğu uzunmüddətli investisiya strategiyasının ilkin mərhələsidir. Gələcəkdə bu valyutada ifadə olunan digər maliyyə alətlərinə də müvafiq investisiyaların həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Rusiya üçün potensial investora çevrilir. Rusiyaya sərmayə yatırılması dövlətimiz üçün gələcəkdə müsbət effekt verə bilər. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Rusiyanın "Rossiya-24" kanalına müsahibəsində Rusiya və Azərbaycan arasında iqtisadi əlaqələrinə toxunaraq, bildirib ki, Azərbaycan bu ölkənin səhmlərinə, daşınmaz əmlaka, bank sektoruna, həm də istehsalata sərmayə qoyur: "Rusiyaya gəldikdə, biz bank sektoruna sərmayə qoymuşuq, VTB bankının səhmlərini almışıq, daşınmaz əmlaka, istehsalata da sərmayə qoymuşuq. Rusiya bazarı bizim üçün perspektivlidir. Biz hər hansı vəziyyətə, qondarma sanksiyalara baxmayaraq, Rusiya bazarına fəal sərmayə qoymaqda davam edəcəyik. Ona görə ki, əvvəlcə, bütün bunlar müvəqqətidir, ikincisi, biz elə işləməliyik ki, münasibətlərimiz möhkəmlənsin. İnvestisiyalar sadəcə, öz vəsaitlərini şaxələndirmək deyil. Bu, həm də əməkdaşlıq münasibətlərinin və onun səviyyəsinin nümayişidir. Prinsip etibarilə heç bir ölkə sabitlik, mehriban münasibətlər olmayan yerə dövlət vəsaitlərini yatırmayacaq. Rusiya bizim dostumuz, tərəfdaşımızdır. Rusiyaya sərmayə yatırılması davam etdiriləcək" [3].

İqtisadçı mütəxəssislər və siyasətçilər düşünür ki, Rusiyaya sərmayə yatırmağımız ölkəmiz üçün müsbət effekt verəcək: Azərbaycanla Rusiya arasında iqtisadi əlaqələr də yüksək səviyyədədir. Baxmayaraq ki, Qərb Rusiyaya sanksiyalar tətbiq edib, amma Azərbaycanın bu ölkə ilə iqtisadi, mədəni, humanitar sahələrdə ciddi problemləri yoxdur. Ölkələr arasında ticarət dövriyyəsi ilbəil artır. Hətta banklararası əlaqələr də var. Xüsusən də Beynəlxalq Bankla Rusiyanın VTB bankı arasında. Azərbaycan Rusiyada müəyyən digər sahələrə də yatırımlar edib. Amma bu prosesdə müəyyən risklər də mövcuddur. Faktiki olaraq rus rublunun məzənnəsi kəskin şəkildə aşağı düşüb. Lakin qonşu ölkə ilə ticarət saldosu yüksək

olduğundan, bütün hallara baxmayaraq, onu bu səviyyədə də saxlamaq məsləhətdir. Neftin qiymətinin kəskin azalması, Rusiyanın qaz ixracı üzrə "Cənub axını"ndan imtina etməsi, sanksiyaların tətbiqilə əlaqədar qiymətlərin qalxması, inflyasiyanın yüksək olması, bu kimi amillər sərmayə yatırımı artıran ölkə kimi müəyyən problemlər yarada bilər. Amma Azərbaycan müstəqil dövlət olaraq müstəqil siyasət aparır. Bu gün Rusiyanın da Azərbaycana böyük ehtiyacı var. Rusiyanı kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təmin etmək üçün Azərbaycanın imkanları böyükdür. İxrac potensialımız var. Burada da müəyyən problemlər yaranmasın deyə, ondan istifadə etmək lazımdır.

Müstəqil iqtisadçı ekspertlər də ümid edir ki, Rusiya hazırkı situasiyadan qısa zamanda yaxa qurtaracaq və bu halda Azərbaycanın bu gün ora yatırdığı sərmayələr böyük gəlir gətirəcək: "Rusiya bazarı indinin özündə də potensial cəhətdən kifayət qədər cəlbedici olaraq qalır. Doğrudur, Qərbin sanksiyaları fonunda Rusiyanın səhm və daşınmaz əmlak bazarında kəskin ucuzlaşmalar müşahidə olunur. Amma yenə də potensial olaraq bu bazar kifayət qədər cəlbedicidir. Ümid etmək qalır ki, Azərbaycanın bu ölkəyə qoyduğu sərmayələr qısa zamanda özünü doğruldacaq. Yəni, Rusiya qısa zamanda problemdən çıxaraq, yenidən investorlar üçün gözəgəlimli olacaq. İnvestisiya təklifi artanda təbii ki, Rusiya bazarında səhmlərin də qiyməti qalxacaq. Bu vəziyyətdən isə hazırda Rusiya səhm bazarında aktiv olan Azərbaycan iqtisadi faydasını perspektiv dövrdə təmin edə bilər.

3.3. Regional maliyyə institutları və əməkdaşlıq proqramları cərcivəsində investisiya əlaqələrinin inkişafı

Regional maliyyə institutları və əməkdaşlıq proqramları cərcivəsində investisiya əlaqələri MDB regionu dövlətlərinin investisiya əməkdaşlığının perspektiv inkişaf istiqamətlərindən biridir.

Asiya İnkişaf Bankının dəstəyi və təşəbbüsü ilə 1997-ci ildə Mərkəzi Asiya regionunda iqtisadi əməkdaşlığı genişləndirilməsi məqsədilə - Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlığı Proqramı (CAREC) yaradılmışdır [14]. Proqramın iştirakçı ölkələri Asiya İnkişaf Bankının üzv ölkələridir: Azərbaycan, Əfqanıstan, Çin, Qazaxstan, Qırğızstan, Monqolustan, Pakistan, Türkmənistan, Tacikistan və Özbəkistan. CAREC proqramı müasir mərhələyədək nəqliyyatın prioritet sahələrində strateji mühitin yaxşılaşdırılması infrastruktur layihələrin maliyyələşdirilməsi, enerji, ticarət siyasəti və ticarətin inkişafına kömək göstərilməsinə xidmət göstərir [14].

Cədvəl 12

Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlığı Proqramı [Central Asia Regional Economic Cooperation (CAREC)]

CAREC Proqramı üzrə tərəfdaş ölkələr [Cənubi Qafqaz və Mərkəzi Asiya regionunun 10 ölkəsi]		Çoxtərəfli əməkdaşlıq institutları	Proqramın əhatə etdiyi sahələr
		Asiya İnkişaf Bankı	Ticarət
Qazaxstan	Azərbaycan	Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı	Nəqliyyat
Qırğızstan	Çin	Beynəlxalq Valyuta Fondu	Gömrük Əməkdaşlığı
Tacikistan	Pakistan	İslam İnkişaf Bankı	Enerji
Türkmənistan	Əfqanıstan	BMT İnkişaf Proqramı (UNDP)	
Özbəkistan	Monqolustan	Dünya Bankı	

www.carec.org

Regional əməkdaşlıq proseslərinə 6 nəqliyyat koridorlarının fəaliyyəti xidmət göstərir.

Cədvəl 13

Mərkəzi Asiya regionunda nəqliyyat koridorları və region ölkələrinin mövqeyi

Nəqliyyat koridorları marşrutları	Region ölkələri üzrə
CAREC 1	Avropa-Şərqi Asiya (Qazaxstan, Qırğızstan və Cin (Huar))
CAREC 2	Aralıq Dənizi- Şərqi Asiya (Azərbaycan, Qazaxstan, Qırğızstan, Tacikistan, Özbəkistan və Cin (Huar))
CAREC 3	Rusiya-Orta Şərq və Cənubi Asiya (Əfqanıstan, Qazaxstan, Qırğızstan, Tacikistan və Özbəkistan)
CAREC 4	Rusiya-Şərqi Asiya (Monqolustan və Cin (Huar))
CAREC 5	Şərqi Asiya- Orta Şərq və Cənubi Asiya (Əfqanıstan, Qazaxstan ,Tacikistan və Cin (Huar))
CAREC 6	Avropa- Orta Şərq və Cənubi Asiya (Əfqanıstan, Qazaxstan , Tacikistan və Özbəkistan)

www.carec.org

Asiya İnkişaf Bankı 2004-cü ildən 7 regional investisiya çərçivəsində 275,1 mln dollar investisiya həyata keçirmiş, üç regional layihə üzrə 135,2 mln dollar investisiyalar səfərbər etmiş, 12,9 mln dollar həcmində 22 texniki kömək qrantına qərar vermişdir. 2005-2006 –cı illərdə regionda 247 mln investisiya layihələri və 12,3 mln dollar qrant layihələrini müəyyənləşdirmişdir [15].

Regional proqram çərçivəsində Nazirlər Konfransının iclasları hər il təşkil edilir. İqtisadi əməkdaşlığın prioritet istiqamətləri və qarşılıqlı maraq doğuran əsas məsələləri üzrə müzakirələr davam etdirilir. Region ölkələrinin ticarət, nəqliyyat və sərhəd məsələləri ətrafında

Cədvəl 14**Son üç il ərzində CAREC proqramı çərçivəsində Nazirlər Konfransı**

CAREC proqramı çərçivəsində Nazirlər Konfransı	Təşkil olunduğu ölkə	Əsas strateji hədəflər
2011	Azərbaycan (CAREC-in 10-cu konfransı)	CAREC 2020 Proqramının Strateji strukturunun təsdiqi
2012	Uxan (Çin, Hubey əyalətinin mərkəzi)	Region ərazisində ticarət və nəqliyyat, sərhəd əlaqələri, yolların və dəmiryolunun inkişafı üzrə danışıqlar. Yeni nəqliyyat layihələrinə 23 mlrd. dollar investisiyalar razılaşdırılmışdır.
2013	Qazaxstan (CAREC-in 12-ci konfransı)	İnkişaf məqsədləri və regional layihələrin müzakirəsi

www.carec.org

Mərkəzi Asiya regionunda iqlim dəyişikliyinə münasibətdə situasiya gərginləşməkdədir. Bu əsasən əhlinin daha az məlumatlılığı və problemin ciddiliyinin kifayət dərəcədə qəbul edilməməsi ilə bağlıdır. Tədqiqatların, qiymətləndirmə və təhlilləri apara biləcək institutların, təşkilatların və mütəxəssislərin kifayət etməməsi regionda bu sahədəki vəziyyəti xeyli mürəkkəbləşdirir. Enerji resurslarının tükəndiyi müasir dövrdə qlobal iqlim dəyişikliyi ilə mübarizənin başlıca aləti enerji effektivliyidir. Problemin həlli istiqamətində fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

- Mərkəzi Asiyada istilik qazlarının buraxılmasının azaldılmasına birgə təsir göstərmək;
- Kioto protokolunun realizasiyana və postkioto mərhələsinə yardım göstərmək;

- Mərkəzi Asiyada bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin əhəmiyyətinin yüksəldilməsi.

Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlığı Proqramı 2012-Cİ İL 11-ci Nazirlər konfransında (Cin, Vuxan 2012) fəaliyyət planı üzrə strateji əsasları müəyyənləşdirilmişdir. Region ölkələrinin iqtisadi əməkdaşlığının üç prioritet sahəsi üzrə hədəfləri seçilmişdir. Üç həlledici element aşağıdakılardır:

- sektorlar üzrə əməliyyat prioritetləri ;
- regional əməkdaşlıq institutlarının 2013-2017-ci illərdə fəaliyyət planı;
- nəqliyyat üzrə fəaliyyət planı.

Vunxay fəaliyyət planı əməkdaşlığın daha da canlandırılması sənədi kimi müntəzəm olaraq sektorlar üzrə koordinasiya komitələri tərəfindən nəzərdən keçirilməli və yenilənməlidir.

Sektorlar üzrə əməliyyat prioritetləri (Nəqliyyat sektoru). Nəqliyyat sektoru üzrə Koordinasiya komitəsi 2011-2015 –ci illər üçün reallaşdırılması nəzərdə tutulan 68 orta müddətli prioritet investisiya layihələrinə 23 mlrd. dollarlıq vəsait qoyuluşunu təsdiqləmişdir. Bu layihələrin bir çoxu Mərkəzi Asiya Regionunun 6 dövləti tərəfindən yüksək səviyyədə icra olunmur. Buna görə də nəqliyyat sektorunun belə layihələri əsas göstəricilər üzrə nəzərdən keçirilməsi və monitorinqi nəzərdə tutulmuşdur [15].

Ticarət sektoruna dəstək. Gömrük əməkdaşlığı Komitəsi 2011-ci il Azərbaycanda təşkil olunmuş yığıncağında trans sərhəd daşımaları üçün fiziki maneələrin müəyyənləşdirilməsi nəqliyyat koridorlarının fəaliyyətindən səmərəliliyin maksimallaşdırılmasına yönələn əlavə tədbirlərin icrası nəzərdən keçirilmişdir. Bunlara aşağıdakılar aid edilmişdir:

- Sərhəd keçid məntəqələrinin modernizasiyası;
- Gömrük kodekslərinin yenidən nəzərdən keçirilməsi və qəbulu;
- Avtomatlaşdırılmış gömrük informasiya sistemlərinə investisiyaların həyata keçirilməsi;

- Vahid milli pəncərə sistemlərinin yaradılması istiqamətində hərəkət;
- Sərhəddə yoxlanış zamanı risklərin idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi.

Energetika sektoru. 2012-ci ilin mayında Filippində və sentyabrında Tailandda Energetika sektoru üzrə Koordinasiya sektorunun iclasında 2013-2015 – ci illər üçün Energetik fəaliyyət planı işlənib hazırlanmışdır. Energetik fəaliyyət planı 6 komponenti birləşdirir:

Mərkəzi Asiya - Cənubi Asiya koridorunun inkişafı. Mərkəzi Asiya energetik resurslarının Əfqanıstanın milli energetik şəbəkəsi və ardınca Cənubi Asiya energetik bazarları ilə birləşdirilməsi variantları daha detallıqla tədqiq olunmalı və nəzərdən keçirilməlidir. Bunun üçün texniki və iqtisadi cəhətdən optimal sxemlər seçilməlidir [15].

Energetik sistemlərin idarəetməsi üzrə regional dispetçer idarəçiliyinin yaradılması. Elektrik enerjisi ticarətinin inkişafına yönələn texniki, qanunverici, tənzimləyici və kommersiya məsələlərinin həllinə yönələn regional tədqiqatların həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Su-energetik əlaqələrin idarə edilməsi. Su-energetik əlaqələrin idarə edilməsində milli və regionl analitik alətlərin balanslılığına diqqətin artırılmasına imkan verən, məlumatların və informasiya məhsullarının geniş yayılmasına əsaslanan «Yol xəritəsi» işlənib hazırlanmışdır.

Energetika obyektlərinin tikintisi üzrə resursların mobilliyı. Regionda hər bir ölkənin öz xüsusi resursları ilə prioritet energetika infrastrukturalarının maliyyələşdirilmə potensialı və təşəbbüsləri qiymətləndirilməli, fərdi investisiyalar da daxil olmaqla, eləcə də digər maliyyələşmə mənbələri öyrənilməlidir. Dövlət-biznes əməkdaşlığı əsasında potensial layihələrin hazırlanması üzrə regional mexanizmlərin yardılması üçün hazırlıq işləri aparılmalıdır.

Energetika sektorunun prioritet layihələrinin reallaşdırılması. Energetika sektorunun prioritet layihələrinin siyahısı milli və regional prioritetlərə müvafiq yenilənməlidir. Regionun energetik baş planında öz əksini tapan prioritetləşdirilmiş layihələr də həmçinin buraya daxil edilməlidir. Energetika

sektorunda regional əməkdaşlıq məqsədlərinə nail olunması prosesində və istiqamətində göstəricilər üzrə monitoring həyata keçirilməsi zəruridir.

Bilik potensialının artırılması və idarəedilməsi. CAREC İnstitutları ilə məsləhətləşmələrdə və məlumatların mənbələrində bilik potensialının artırılması və idarəedilməsi üzrə proqramlar müəyyənləşdirilməlidir. Belə proqramlar tədqiqatlar, praktiki məşğələlər və seminarlar vasitəsilə yaradılması daha praktiki əhəmiyyətli hesab oluna bilər.

Ticarət sektoru siyasəti. Daha açıq ticarət rejimlərinin tətbiqi və region daxili və regionlararası ticarətin inkişafına təsir göstərilməsi sahəsində Ticarət siyasəti üzrə Koordinasiya Komitəsinin 2012-ci ildə Çində keçirilmiş 16-cı iclasında ticarət sahəsində prioritet fəaliyyətin davam etdirilməsi dəstəklənmişdir. Bu məqsədlə aşağıdakı bir sıra daha aktual tədbirləri qeyd etmək olar [14]:

- Ümumdünya Ticarət Təşkilatına daxil olmanın dəstəklənməsi;
- İdxal və ixrac əməliyyatlarına tətbiq olunan miqdar məhdudiyyətlərinin aradan qaldırılması;
- Ticarətə tətbiq edilən vergilərin sadələşdirilməsi və azaldılması;
- Ticarət üçün ümumi institutsional mühitin yaxşılaşdırılması;
- Transzit və sərhədyanı ticarətdə maneələrin azaldılması.

Mərkəzi Asiya regionu dövlətləri və çoxtərəfli əməkdaşlıq institutları ilə konsultativ proseslər çərçivəsində razılaşdırılmalardan sonra 2013-2017-ci illər üçün fəaliyyət planı aşağıdakı üç prinsip əsasında nəzərdə tutulmuşdur:

- İnteqrasiya
- Nəticələrə istiqamətlənmə
- Əməkdaşlıq və əlaqə yaratma

Mərkəzi Asiya regionu dövlətlərində nəqliyyatın inkişafı məqsədilə bir sıra fəaliyyətlərin həyata keçirilməsinə önəm verilir. Bunlara əsasən aşağıdakıları aid etmək olar:

Nəqliyyat koridorlarına və onların fəaliyyət nəticələrinə əsaslanan pragmatik yanaşma yanaşmanın əhəmiyyətinin qəbul edilməsi, bu sahədə tələbatların ödənilməsinə cavab verən yeni layihələrin işlənilməsi;

Fəaliyyətdə olan konkret koridorlara aid olan və əsas prinsiplərə cavab verən sazişlərin könüllü əsaslarla müəyyən edilməsi və müəyyən dövr ərzində iştirakçı ölkələr üçün daha geniş miqyaslı sazişlərin effektiv realizasiyası üçün zəmin yaratmaq. «CAREC-2020»-yə müvafiq olaraq perspektiv «pilot» sazişlərin hazırlanması aşağıdakıları nəzərə alması zəruridir:

- iştirakçı ölkələrin istəyi və marağı;
- koridorlardan həyata keçirilən beynəlxalq ticarətinin həcmi;
- transsərhəd daşımaların artan həcminə xidmət göstərən nəqliyyat və sərhəd infrastrukturunun hazırlığı səviyyəsi.

Azərbaycan, Monqolustan, Tacikistan və Türkmənistan öz ərazilərindən keçən CAREC koridorları boyunca trans sərhəd yükdaşımaqların daha da genişləndirilməsi üzrə pilot saziş təşəbbüslərinə daha çox maraq göstərir [14].

CAREC platforması əsasında perspektiv təşəbbüslər üçün birgə fəaliyyət effektlərinin təmin olunması və qarşılıqlı tamamlanmanın daha dərin qiymətləndirmə və təhlillər əsasında nəzərdən keçirilməsi perspektiv əməkdaşlığın əsas məsələlərini təşkil edir. Region dövlətləri ticarət və nəqliyyatın inkişafında müntəzəm və konstruktiv dialoqun rolunu artırmalı, maraqlı tərəfləri və qonşu dövlətlərin fəal əməkdaşlığa cəlb edilməsi strategiyasının genişləndirilməsi üzrə fəaliyyət həyata keçirilməlidir.

Nəticə və təkliflər

Beynəlxalq investisiya əməkdaşlığı sferasında MDB məkanında müşahidə olunan proseslər müasir dövrdə son dərəcə aktualdır.

MDB regionu dövlətləri dünyaya iqtisadiyyatının zəngin regionunu formalaşdırır. Region dövlətləri ilə investisiya əlaqələri perspektiv əhəmiyyət kəsb edir. İnvestisiya əməkdaşlığının bir sıra meylləri və inkişaf istiqamətlərini qeyd etmək olar.

1. MDB regionu dövlətləri iqtisadi resurs potensialı ilə dünya iqtisadiyyatının əhəmiyyətli dərəcədə zəngin dövlətləridir. Belə bir potensialın dünya təsərrüfatına integrasiyası geosiyasi cəhətdən mürəkkəb proseslərlə bağlıdır.

2. Neft və gaz resursları sahəsində regionda dünya iqtisadiyyatında müasir tələbatları ödəyə biləcək zənginlik mövcuddur. Lakin onların hasilatı və emalı getdikcə iqtisadi cəhətdən çətinləşir. Keyfiyyətli məhsullar əldə edilməsi daha effektiv emal texnologiyalarının tətbiqini tələb edir. Emal texnologiyalarının təkmilləşdirilməsi öz növbəsində irimiqyaslı investisiya qoyuluşlarını və geosiyasi sabilliyin gərarlaşmasını tələb edir. Xüsusilə, Fars körfəzi, Yaxın Şərq və Mərkəzi Asiya regionu ölkələrində vəziyyət yeni geoiqtisadi situasiya yaratmaqla zəruri investisiya qoyuluşlarının perspektivləri üçün qeyri-müəyyənliyə səbəb olmuşdur.

3. İnvestisiya artımı faktoru MDB regionunda iqtisadi inkişafa daha çox ticarət aspektində özünü göstərmişdir. Bütün regionun Avropa İttifaqı ölkələrindən idxal əlaqələrinin həcmi atmışdır.

Lakin Avrostatın məlumatlarının təhlilinin nəticələri göstərir ki, Aİ (27) ölkələrinin MDB ölkələrinə ixracının strukturu qarşılıqlı ticarətin daha əlverişli təşkilini bir daha zəruri edir. Çünki MDB regionu ölkələri Avropa İttifaqı bazarlarına daha çox mineral və xammal məhsullar ixrac etmiş, Avropa İttifaqının sənayecə inkişaf etmiş ölkələrindən isə daha çox hazır məhsullar, elmi-texniki avadanlıqlar, maşın və mexanizmlər və s. idxal etmişlər.

4. MDB regionunu beynəlxalq investisiyalar üçün əhəmiyyəti getdikcə artmaqda davam edir. Qarşılıqlı faydalılıq prinsipləri iki region dövlətləri arasında iqtisadi potensialların daha səmərəli dövriyyəsinə aktuallaşdırmışdır. Birbaşa investisiyalar MDB regionu dövlətlərinin beynəlxalq integrasiya və ticarət əlaqələrinin inkişaf amili kimi nəzərə alınmalı, həmçinin faydalı iqtisadi əlaqələrin inkişafı məqsədilə əməkdaşlıq strategiyası təkmilləşdirilməlidir.

5. Rusiya kompaniyalarının MDB ölkələrində iri investisiya layihələrini həyata keçirir. Rusiya və Azərbaycan arasında ticari-iqtisadi əlaqələrin inkişafında regionlararası əməkdaşlıq vacib rol oynayır. Regionlararası əməkdaşlıq sahəsində əlaqələr intensiv meyllər kəsb etməkdədir. Hazırda Rusiya Federasiyasının 18 subyekti Azərbaycan Hökuməti ilə əməkdaşlıq haqqında hüquqi tərtib olunmuş sənədlərə malikdirlər. Tatarstanın və Dağıstanın nümayəndəlikləri Azərbaycanda fəaliyyət göstərirlər.

6. VTB qrupu Azərbaycan bazarında fəaliyyətə başlamışdır. 2012-ci ilin noyabrın 23-də Bakıda VTB Bankı ASC-nin törəmə şirkəti olan VTB Bank Azərbaycan ASC-nin ofisi fəaliyyətə başlamışdır.

7. VTB Bank Azərbaycan ASC geniş spektr bank xidmətləri təklif edən universal bank kimi inkişaf etmək niyyətindədir. İlkin mərhələdə Bank işini korporativ müştərilərə xidmət göstərilməsinə və xarici ticarət əməliyyatlarının maliyyələşdirilməsi istiqamətində quracaq. VTB Rusiyada, bəzi MDB ölkələrində, Qərbi Avropa, Asiya və Afrika ölkələrində geniş spektr korporativ, pərakəndə və sərmayə bank xidmətləri təklif edir.

2009-cu ilin iyunun 30-na olan məlumata görə, VTB qrupu aktivlər (3 637,3 mlrd. rubl) və müştəri vəsaitləri üzrə (1 561,8 mlrd. rubl) Rusiyanın ikinci iri maliyyə qrupu olub.

VTB-nin Rusiyada, MDB və Avropada regional şəbəkəsi 966 satış nöqtəsindən ibarətdir ki, bunun sayəsində də qrup Rusiyanın Ən iri pərakəndə banklar üçlüyünə daxildir.

VTB-nin 2008-ci ildə əsas qoyulmuş İnvestisiya biznesi çərçivəsində Moskva, London, Singapur və Dubayda əməliyyatlar həyata keçirilir.

8. Azərbaycanda iqtisadi siyasət ilk növbədə neft sektorundan asılılığın azalmasına və qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafına yönəlmişdir. Belə bir siyasət çərçivəsində müasir kimya, neft-kimya, metallurgiya, maşınqayırma kompleksləri, hərbi sənaye kompleksləri, tikinti sahələrinə geniş diqqət verilir.

9. Azərbaycanın beynəlxalq ticarət mövqeyində bir sıra məhsullar üzrə ixrac imkanları yaranmaqdadır. Son illərdə bəzi Avropa İttifaqı ölkələri də daxil olmaqla, Azərbaycanın iki tərəfli təşəbbüsləri genişlənməkdədir. Lakin hələlik neft məhsullarının ixracının birmənalı üstünlüyü şəraitində beynəlxalq ticarət mövqeyinin yaxşılaşdırılması rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalına nail olmanı və ixracın strukturca diversifikasiyası ilə yanaşı ixrac bazarlarının genişləndirilməsini tələb edir.

10. Beynəlxalq enerji daşıyıcıları bazarındakı müasir meyillər və «energetik ingilab» xüsusilə təbii qaz ixracı marşrutlarının diversifikasiyasını tələb edir. Azərbaycanda hasil olunan təbii qaz üç istiqamətdə ixrac olunur:

- Bakı-Tbilisi-Ərzurum magistral boru kəməri (Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə);

- Qazıməmməd - Astara – Bind-Biand magistral boru kəməri (Azərbaycan-İran) (burada İran tərəfi alınan qaz həcmlərinin əvəzinə müvafiq olaraq Naxçıvan MR-nı qazla təchiz edir);

- Qazıməmməd-Mozdok magistral boru kəməri (Azərbaycan-Rusiya).

Azərbaycanda hasil olunan qazın xarici bazarlara perspektiv nəqlinə gəldikdə isə bu günə 4 potensial marşrut mövcuddur. Bunlara TANAP, Nabucco-West, TAP və AGRİ layihələri aiddir.

Azərbaycanda iqtisadi inkişafın müasir modeli MDB regionu dövlətləri ilə daha perspektiv və səmərəli investisiya əlaqələrinin inkişaf etdirilməsində yeni imkanlar yaratmışdır.

11. Azərbaycan MDB regionu cərcivəsində iqtisadi əlaqələrinin gələcək inkişafını faydalı tərəfdaşlıq strategiyası əsasında müəyyənləşdirməkdədir. Regionda Rusiya Federasiyası ilə əlaqələrin prioritetliyi bu strategiyada xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycan perspektiv əlaqələrin inkişaf mexanizmlərinin rolunu və fəaliyyətini xüsusilə genişləndirməkdədir. Bu sırada Rusiya Federasiyasının Ticarət nümayəndəliyinin fəaliyyətinin praktiki əhəmiyyətini qeyd etmək olar. 2006-cı ilin mart ayından Bakıda Rusiya Federasiyasının Ticarət nümayəndəliyi fəaliyyət göstərir.

Fəaliyyətə başladığı dövrdən ayrı-ayrı Federasiya subyektləri ilə səmərəli əlaqələrə nail olunmuşdur. 2010-cu ildə Ticarət Nümayəndəliyinin təşkilati dəstəyi ilə Bakıya Penza TİP nümayəndələrinin səfəri baş tutumuşdur. Vilayətin çoxprofilli kompleksi neft qaz emal edən, kimya, elektrotexnika, tikinti və s. kimi doqquz müəssisənin rəhbərləri ilə təmsil olunmuşdur.

12. Rusiya Ticarət Nümayəndəliyinin məlumatına görə, 30-dan artıq Azərbaycan şirkəti qarşılıqlı əlverişli əməkdaşlığa maraq göstərir.

13. Hazırda Azərbaycan və MDB regionun bir sıra dövlətləri ilə ikitərəfli ticarət və iqtisadi münasibətlərin vəziyyəti və perspektivləri İqtisadi əməkdaşlıq üzrə Dövlətlər arasındakı komissiya fəaliyyətindən daha çox asılıdır. Buna görə də müqavilə hüquq bazasının təşkili ilə bağlı əsas məsələlər müzakirə olunmalı və yeni inkişafın tələblərinə uyğunlaşdırılmalıdır.

14. MDB regionu miqyasında əhəmiyyət daşıyan layihələr üzrə investisiya əlaqələrinin yaradılması strateji əhəmiyyət daşıyır. “M2M Telematika” Rusiya şirkətinin regional mərkəzi statusuna malik “Hermes GPS” şirkəti ilə

“QLONASS” peyk noviqasiya sisteminin Azərbaycanda istifadəsi perspektivlərinin müzakirəsi perspektiv əməkdaşlıq istiqamətiqeyə etmək olar.

15. Azərbaycan və RF arasında “Sinterra” yeni əməkdaşlıq istiqamətində növbəti addımlardan biri kimi qeyd oluna bilər. QSC İKT sahəsində “Sinterra” şirkətinin “Azərtelekom”la birgə layihələrinin realizasiyası ilə bağlı məsələlər müzakirə olunmuşdur.

16. Azərbaycan ərzaq bazarında aparıcı strukturlardan biri olan “Azərsun-Xolding” şirkətinin Ticarət nümayəndəliyinin ilə təmasları şirkət tərəfindən Rusiya ərazisində bir sıra sərmayə layihələrinin realizasiyası perspektivlərinə imkanlar yaratmışdır. Rusiyanın çay bazarında olan vəziyyət haqqında fikir mübadiləsi aparıldıqdan sonra, Azərbaycan şirkətinin layihələri həyata keçirilmişdir.

17. Dünyada baş verən böhran prosesləri MDB regionu dövlətləri arasında daim nəzərə alınır. Bu məsələlərdən biri ərzaq təhlükəsizliyi problemidir. Azərbaycan Respublikası FHN-nin maddi ehtiyatlar üzrə dövlət agentliyinin rəhbərliyi ilə görüşdə ölkənin dövlət ehtiyatları üçün əldə olunan Rusiya taxılı ixracının artırılması perspektivləri əməkdaşlıq məsələsi kimi əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycanın dövlət və biznes strukturları ilə Rusiya Federasiyası subyektlərinin və Həştərxan, Stavropol və Krasnodar ölkələri təsərrüfat strukturlarının maraqlarını milli bazarda maraqların müdafiə olunması sahəsində əməkdaşlıq Ticarət nümayəndəliyi tərəfindən davam etdirilmişdir. Tərəflər arasında İnformasiya mübadiləsi və danışıqlar prosesi təşkil olunmuşdur.

18. Ticarət Nümayəndəliyi (Rusiya İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin Ticarət Danışıqları Departamentinin tapşırığı ilə) Gömrük İttifaqının dair birgə nümayəndə heyəti ilə Azərbaycanın bu işdə maraqlı olan nazirlik və idarələri arasında azad ticarət rejimi və vahid müsadirələr siyahısına dair ikitərəfli danışıqların qüvvədə olması qaydaları haqqında məsləhətləşmələrin təşkilinə yardım edib və keçirilməsində bilavasitə iştirak edib. Məsləhətləşmələr nəticəsində Rusiya, Belarus, Qazaxıstan və Azərbaycan hökumətlərinə azad ticarət haqqında ikitərəfli müqavilələrin təşhih edilməsi barədə təklif verilməsi barədə qərar qəbul olunub.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Алиев И.Г. Каспийская нефть Азербайджана, Москва, Известия 2003
2. H.Seyidoglu Uluslararası İktisad İstanbul 2012
3. Заставит нас сделать что-то против нашего стратегического партнера невозможно // Из интервью Президента Азербайджана И.Алиева телеканалу «Россия 24», Азербайджанские известия 16 апреля 2013 г.
4. В.Загашвили, Региональный вектор интеграционной политики России // Мировая экономика и международные отношения, № 5, 2012
5. Л. Шкваря, Внешняя торговля России со странами Персидского Залива // Мировая экономика и международные отношения, № 10, 2010
6. Назарбаев Н. А. Стратегия трансформации общества и возрождения евразийской цивилизации. – М.: Экономика, 2000. – 347 с.
7. Назарбаев Н. А. Критическое десятилетие. – Алматы: Атамұра, 2003. – С. 183-184.
8. Лаумулин М. Т. Центральная Азия в зарубежной политологии и мировой геополитике. Т. I: Центральная Азия и Казахстан в современной политологии. – Алматы: КИСИ, 2005. – Т. I. – 704 с.; Т. II, 2006. – 347 с.
9. Исингарин Н. К. Проблемы интеграции в СНГ. – Алматы: Атамұра, 1998. – 216 с.
10. Шемятенков В. Г. Европейская интеграция. – М.: Международные отношения, 2003. – 400 с.
11. Ибрашев У. Ж. Анатомия европейской интеграции. – Алматы, 2003. – 210 с.
12. Шайхутдинов М. Е. Геополитика, глобалистика и теория национальной безопасности: методологические и прикладные аспекты. – Павлодар: ТОО «НПФ «ЭКО», 2005. – 528 с.
13. World Energy Outlook, International Energy Agency 2014
14. CAREC transport corridors are defined in ADB. 2008. Transport and Trade Facilitation Strategy: Partnership for Prosperity. Manila. www.carecprogram.org/uploads/docs/CARECPublications/2009/CAREC-Transport-Trade-Facilitation.pdf
15. Dowling, M., and G. Wignaraja. 2006. Central Asia: Mapping Future Prospects to 2015. ERD Working Paper Series No. 80. Manila: ADB.

16. Felipe, J., and U. Kumar. 2010. The Role of Trade Facilitation in Central Asia: A Gravity Model. Levy Economics Institute Working Paper 628. New York; and Havrylyshyn, O. 2010. Trade and Institutional Environment: The International Experience and a Proposed Agenda of Measures for CAREC Countries.
17. Transport and Trade Facilitation Progress Report and Work Plan (November 2010–June 2011). ADB. 2011. Unpublished report.
18. Ежедневник (2012) 200 самых успешных и влиятельных бизнесменов Беларуси. Доступно на: <http://www.ej.by/>.
19. Кузнецов А. (2006) Два вектора экспансии российских ТНК — Евросоюз и СНГ. *Мировая экономика и международные отношения*, № 2.
20. Кузнецов А. (2008) Прямые иностранные инвестиции: «эффект соседства». *Мировая экономика и международные отношения*, № 9.
21. Кузнецов А. (2008) Российские прямые инвестиции в Центральной Азии. *Год планеты*. Москва: Наука.
22. Кузнецов А. (2009) Сложность учета российских прямых инвестиций за рубежом.
23. Кузнецов А. (2012) Продуктивность междисциплинарного синтеза для развития теории транснациональных корпораций (ТНК). *Междисциплинарный синтез в изучении мировой экономики и политики*. Москва: Крафт+.
24. Кузнецов А. (ред.) (2008) *ЕС и Россия: от прямых капиталовложений к инвестиционному сотрудничеству*. Москва: Наука.
25. Кузнецов А. (ред.) (2010) *Влияние российской инвестиционной экспансии на образ России в Европе*. Москва: ИМЭМО РАН.
26. Кузнецов А., Четверикова А. (2009) *Российские транснациональные корпорации продолжают зарубежную экспансию даже в условиях мирового кризиса*. Москва: ИМЭМО РАН.
27. Либман А., Хейфец Б. (2006) *Экспансия российского капитала в страны СНГ*. Москва: Экономика.
28. Паппэ Я., Галухина Я. (2009) *Российский крупный бизнес: первые 15 лет. Экономические хроники 1993–2008*. Москва: издательский дом ГУ — ВШЭ.
29. Хейфец Б. (2009) Офшорные финансовые сети российского бизнеса. *Вопросы экономики*, № 1.
30. Хейфец Б. (2011a) *Российский бизнес в странах ЕвразЭС. Модернизационный аспект*. Москва: Экономика.
31. Хейфец Б. (2011b) Российский капитал: белорусский вектор. *Прямые инвестиции*, № 7.
32. Хейфец Б. (2011c) Союз нерушимый. *Прямые инвестиции*, № 12. 45

33. Хейфец Б., Либман А. (2008) *Корпоративная интеграция: альтернатива для постсоветского пространства*. Москва: издательство ЛКИ.
34. Четверикова А. (2009) Российский частный бизнес в Белоруссии. *Современная Европа*, № 1.
35. Эксперт-400 (2011) Ежегодный рейтинг крупнейших компаний. *Эксперт*, № 39.
36. Amagoh, F., Markus, U. (2010) Kazakhstan's Outward Foreign Investments: Issues and Perspectives. *Central Asia Business Journal*, Nov.
37. Blyakha, N. (2009) Russian foreign direct investment in Ukraine. *Electronic Publications of Pan-European Institute*. № 7. Available at: <http://www.tse.fi/pei/>.
38. Ernst & Young (2011) *Ernst & Young's 2011 European attractiveness survey*. Available at: <http://www.ey.com/attractiveness>.
39. Kalotay, K., Sulstarova, A. (2010) Modelling Russian outward FDI. *Journal of International Management*, № 2.
40. Kononov, O. (2010) Outward FDI from Ukraine and its policy context. *Columbia FDI Profiles*. Available at: <http://www.vcc.columbia.edu/>.
41. Kuznetsov, A. (2011) Outward FDI from Russia and its policy context, update 2011. *Columbia FDI Profiles*. Available at: <http://www.vcc.columbia.edu/>.
42. Libman, A. (2007) Regionalisation and Regionalism in the Post-Soviet Space: Current Status and Implications for Institutional Development. *Europe-Asia Studies*, № 3.
43. Pelto, E., Vahtra, P., Liuhto, K. (2003) Cyp-Rus investment flows to Central and Eastern Europe. *Electronic Publications of Pan-European Institute*, № 2. Available at: <http://www.tse.fi/pei/>.
44. UNCTAD (2012) *World Investment Report 2012: Towards a New Generation of Investment Policies*. New York — Geneva: United Nations. Additional web tables available at: <http://www.unctad.org>.
45. Vahtra, P. (2005) Russian investments in the CIS — scope, motivations and leverage.
46. *Electronic Publications of Pan-European Institute*, № 9. Available at: <http://www.tse.fi/pei/>
47. Vahtra, P. (2009) Expansion or Exodus? Russian TNCs amidst the global economic crisis.
48. Yeremeyeva, I. (2009) Russian investments in Belarus *Electronic Publications of Pan-European Institute*, № 13. Available at: <http://www.tse.fi/pei/>.
49. World Investment Report 2014, UNCTAD
50. Мониторинг взаимных инвестиций в СНГ-2014, ЕАБР

Аннотация

Приток ПИИ в страны с переходной экономикой увеличился в 2013 году на 28% и достиг 108 млрд. долларов. В Содружестве Независимых Государств (СНГ) ввоз инвестиций увеличился на 28% вследствие существенного роста ПИИ в Российской Федерации. Хотя основными инвесторами по-прежнему выступали развитые страны, увеличились также ПИИ из развивающихся стран. На перспективах притока ПИИ в страны с переходной экономикой, по всей видимости, будут сказываться факторы неопределенности, связанные с нестабильностью в регионе.

В 2013 году резко возрос вывоз ПИИ из стран региона, в частности на 84%, и достиг рекордного уровня 99 млрд. долларов. Как и в предыдущие годы, основная часть проектов, связанных с ПИИ, приходилась на российские компании. Общая стоимость трансграничных сделок в форме СиП, совершенных ТНК стран региона, увеличилась более чем в шесть раз, а стоимость заявленных новых инвестиционных проектов увеличилась на 87% до 19 млрд. долларов.

За последние десять лет темпы роста притока и оттока ПИИ в странах с переходной экономикой были самыми высокими в мире. В контексте столь динамичного роста ПИИ их главными партнерами выступали страны ЕС в качестве как инвесторов, так и получателей инвестиций. В совокупном объеме ввезенных ПИИ в странах с переходной экономикой наибольшая доля, а именно более двух третей, приходится на страны ЕС.

В СНГ они вкладывали инвестиции в основном в секторы природных ресурсов, потребительские секторы и другие отрасли по мере их либерализации или приватизации. В Юго- Восточной Европе основными движущими факторами инвестиций из ЕС также выступала приватизация, а также сочетание низких производственных издержек с перспективами ассоциации и членства в ЕС. Аналогичным образом основная часть совокупного объема ПИИ, вывезенных из стран с переходной экономикой, главным образом из Российской Федерации, приходится на страны ЕС.

Инвесторы проявляют интерес к стратегическим активам на рынках ЕС, включая последующие производственно-сбытовые звенья в энергетическом секторе и обрабатывающие производства с высокой добавленной стоимостью.

Annotation

Inflow of FDI to countries with economies in transition increased in 2013 by 28% and reached 108 billion dollars. In the Commonwealth of Independent States (CIS) import of investments increased by 28% owing to the essential growth of FDI in the Russian Federation. Though as the main investors the developed countries still acted, also FDI from developing countries increased. The uncertainty factors connected with instability in the region, most likely, will affect prospects of inflow of FDI to countries with economies in transition.

In 2013 export of FDI from the countries of the region, in particular for 84% sharply increased, and reached the record level of 99 billion dollars. As well as in previous years, the main part of the projects connected with FDI fell on the Russian companies. A total cost of cross-border transactions in shape M&A, perfect multinational corporations of the countries of the region, increased more than six times, and the cost of the declared new investment projects increased by 87% to 19 billion dollars.

Over the last ten years growth rates of inflow and outflow of FDI in countries with economies in transition were the highest in the world. In the context of so dynamic growth of FDI by their main partners EU countries in quality as investors, and recipients of investments acted. In the total volume of the imported FDI in countries with economies in transition the greatest share, namely more than two thirds, is the share of EU countries.

In the CIS they put investments generally in sectors of natural resources, consumer sectors and other branches in process of their liberalization or privatization. In South Eastern Europe as the major driving factors of investments from the EU privatization, and also a combination of low production expenses to prospects of association and membership in the EU also acted. Similarly the main part of total volume of FDI which are taken out from countries with economies in transition, mainly from the Russian Federation is the share of EU countries. Investors show interest in strategic assets in the EU markets, including the subsequent production and marketing links in the energy sector and the processing productions with a high value added.